

VÀRIA

[48r] [En defensa dels neòfits agarens]

Ad illustrem dominum Franciscum a Scintillis, Oliuae comitem, eiusdem Ioannis Baptistae Agnesii.

Multa licet multos lusit mea musa per annos,
 non indigna legi forsitan illa sophis.
 Sed (quoniam nostros delectant exera tantum)
 mecum olim tumulo uiua sepulta iacent.
 Nam proprias fastidit opes urbs nostra, prophetas
 nec recipit (natis facta nouerca) suos.
 Sed doleo intereant mecum, quae misimus olim
 nostro Pontifici carmina fida pio.
 Tradere calcographis ea dignum iure putauī,
 ut pateat nostro pectore quanta fides,
 omnibus et pateat fidei quam flammeus omni
 sis Christi zelo, quam pietate potens,
 ut patuit Turcas animis sis quantus in hostes,
 non lateat quantum religione uales.
 Defendi qui equites, fido contraque cruentos
 sum uenatores pectore tutus aues.
 Nonne neophytos defendam iure iacentes
 fas est? Haec tua sunt (quae mea) uota: faue.

Nobili obseruandoque domino Ioanni a Gais Valentiae Ecclesiae canonico uicarioque generali. Ioannes Baptista Agnesius, pro Agarenis Neophytis.

Vt successibus tuis tibi semper bene gratus congratularer, meritum tuum, Gaie dignissime, non modo suadet, sed cogit. Quod si fieri (quod absit) posset, ut tot post accepta abs te certa beneuolentiae pignora, ingrati dignus essem elogio, noterque Luciani disticho, *φαιλός ἀνὴρ πίθος ἐστὶ τετραμήνος, εἰς δὲ ἀπάσας ἀντλῶν τὰς χάριτας, εἰς κενόν ἐξέχεας*,¹²⁰ ingratus tamen pio tuo zelo esse non possem, quo iam pridem sacrae

120. Pseud. Luc. *Epigrammat.* IX 120.

[48r] [En defensa dels neòfits agarens]

A l'il·lustre don Francesc de Centelles, comte d'Oliva, del mateix Joan Baptista Anyés.

Tot i que la meua Musa s'ha divertit durant molts anys, potser no ha recollit coses indignes dels savis. Però (ja que als nostres els agrada tant tot el de fora) totes elles estan sepultades amb mi des de fa temps en un túmul, malgrat estar vives. Car la nostra ciutat sent aversió cap als seus propis recursos, i no es fa càrrec dels seus profetes (esdevinguda una madrastra per als seus fills). Em sap greu que morin amb mi els poemes fidels que fa temps enviàrem al nostre prelat. He considerat digne enviar-los als calcògrafs,²⁴⁸ per tal que sigui ben evident a tothom quanta fidelitat hi ha en el nostre pit, i com ets d'ardent amb total fidelitat en el zel cap a Crist, com ets de poderós en pietat, i per tal que sigui ben evident com ets de gran contra els enemics turcs, i no resti amagada la teua gran vàlua religiosa. Jo, que vaig defensar els cavallers i les aus contra els cruels caçadors, estic tranquil en el meu pit fidel. No és lícit i just que defensi els neòfits abatuts? Aquests són els teus desitjos (els mateixos que els meus): afavoreix-los.

Al noble i respectable micer Joan de Gais,²⁴⁹ canonge de l'església de València i vicari general. Joan Baptista Anyés, en defensa dels neòfits agarens.

El teu mèrit, digníssim Gais, no només em persuadeix, ans m'obliga, a congratular-me sempre amb tu, ben agraït, pels teus èxits. Tot i que podria esdevenir-se (no ho és de cap manera) que, després de rebre tantes penyores certes de la teua benevolència, fos mereixedor de la sentència pròpia de l'ingrat, i fos censurat amb el díctic de Llucià: «Un home dolent és un

248. Calcògrafs, impressors.

249. Joan de Gais, d'origen flamenc. Canonge, beneficiat de la seu de València i vicari general, arribat a València durant l'arquebisbat de l'alemany Erhard de la Marca (1520-1538). Majordom de l'arquebisbe flamenc Jordi d'Àustria (1538-1544). Morí el 1553. Vegeu *El llibre de les antiguitats de la seu de València*, estudi i edició a cura de Joaquim Martí Mestre, València, 1994, p. 140.

erga nostrae Christianae religionis honorem ex animo te semper feruere nouerim. Hinc gratulatoriis ubi litteris illustris tui meique Oliuae comitis accepi eundem te cum Rubio tuo ab illustrissimo reuerendissimoque archiepiscopo et domino nostro Georgio ab Austria accepisse locum, quem habueras apud nos ab Erardo, toto adplaudens animo tibi tuisque neophytis, non diu multumque congratulari non potui. Qui scilicet iam certo sperem expectatissimi noui nostri principis ope tuaque opera, a te Rubioque tuo iacta olim coementa (heu, coeca ignauique pastorum incuria semiruta) instaurata prope diem suum exurgent in culmen. Atque utinam, proh dolor, non omnis tibi tuus dies, omne robur uno in tuo procubisset Erardo. Nam quae coepta perfecisses eras, at quid impune conquerimur? Et quasi nos desolatos eiulantes deflemus? [48v] Ἀγγίνοοc atque idem ἐρήγοροοc, omnibus unus ades apud nostrum Georgum, qui et fueras apud Erardum. Dies tibi occubuit. Tibi, quin et omnibus, tot annos in orbitatis iacentibus tenebris, lux orta est exoptatissima. Nouus ortus est Sol, non qui ut olim eminus, sed qui cominus genere, musis, altisque praefulgidis moribus, rutilis praesentanei sui uulus radiis, nostras procul discutiet nebulas, fugabit umbras, illuminabit noctem, restituetque diem. Percutiet duces Moab, uastabit filios Seth, purgabitque sordes Leui. Omnem domus domini emundabit proluuiem, absterget fuliginem, effugabit pedorem, limaque iustae correptionis uniuersam inueteratam prauorum nostrorum morum elimabit rubiginem. Respicensque respiciet neglectos nouarum plantationum agellos. Nec mora, uelut bonus agricola, obduratas errorum erradicabit sentes, lolium, omnemque Christi uix natam segetem occans

pithus perforat, que abocares al buit després d'haver-hi ficat tots els agraïments», tanmateix de cap manera no podria ser ingrati al teu pietós zel, amb el qual sé que fa temps que serveixes sincerament l'honor de la nostra religió cristiana. Per aquest motiu, quan en unes cartes gratulatòries del teu i meu il·lustre comte d'Oliva vaig assabentar-me que tu mateix amb el teu Rubió²⁵⁰ rebéreu de part de l'il·lustríssim i reverendíssim arquebisbe i senyor nostre Jordi d'Àustria el mateix lloc que havies rebut d'Erhard prop nostre, aplaudint-te amb tot el meu esperit, a tu i als teus neòfits, no vaig poder sinó congratular-me molt llargament. Ja espero que, amb l'assistència del desitjadíssim nou príncep nostre, les teves obres, els fonaments posats fa temps per tu i pel teu Rubió (ai, coberts i mig ruïnosa per la descurança indolent dels pastors) resorgiran fins a culminar en la seva instauració definitiva. Tant de bo, oh dolor, no hagués mort per a tu tot el dia, tota la força, en perdre's Erhard. Eres el que havies de finalitzar allò començat, però per què ens queixem tan fàcilment? És que hem de plorar desolats i lamentar-nos? [48v] Prudent i vigilant, ets l'únic que estàs al costat del nostre Jordi, com ho havies estat al costat d'Erhard. T'ha arribat el dia. Ha nascut la llum desitjadíssima per a tu, i més ben dit, per a tothom, que jeia en les tenebres de la buidor durant tants anys. Ha tornat a néixer el sol, no el de lluny, com abans, sinó el d'aprop, aquell que, amb el seu llinatge, amb les muses, amb els alts i fulgents costums, amb els raigs rutilants de la seva cara que actua immediatament, dissiparà ben lluny les nostres boires, farà fora les ombres, il·luminarà la nit i farà tornar el dia. Moab abatrà els dirigents, Set arruinarà els seus fills, i Levi purificarà els bruts. Netejarà tot el desbordament de la casa del Senyor, en bandejarà el sutge, en farà fora la pudor, i amb la llima del just poliment llimarà tot el rovell, acumulat des de fa temps, dels nostres costums depravats. Mirarà i remirarà els petits sembrats oblidats de les noves plantacions. I ben aviat, com un bon pagès, erradicarà els esbarzers enfortits dels errors i arrancant de terra el jull

250. Gaspar Rubió, canonista. Doctor en drets, catedràtic de dret canònic de la universitat de València durant els anys 1524, 1527, 1529, 1530 i 1531 (Cf. *El llibre de les antiguitats de la seu de València*, p. 39, nota 15).

extirpabit zizanium. Euangelicae eruditionis aratro, salebrosa tesca proscindet. Sarculo pietatis colet, largitionum profluo irrigabit imbre, pinguique optimi suae uitae exempli laetamine, Christo plenas in fruges impinguabit. Tu autem, optime Gaie, uel alter Baptista Ioannes, sed iam non puer, Solis nostri uelut rutilus lucifer, praeibis ante faciem Domini parare uias eius, totius nostrae instaurationis procurator prouidus piusque exactor. Et quis iamiam tot adepturus commoda, non illustrissimo nostro instaurationi, non tibi procuranti totus gratulabundus adplaudat? Hinc neque ego non iure mihi meisque neophytis laetabundus exulto. Eoque iustius, quo certius parata eorum corda, ad euangelica suscipienda semina praesens conspicor, integri enim anni sum expertus periculo (ubi iussu christianissimi Francisci Scintillis, Oliuae comitis, populos istos Christum docturus uallem hanc ueni) quantum simplicibus blandisque meis hortatibus plerique profecerint, indiesque proficiunt, quum singulos uicos oppidaque euangelizando percurrens, laeto omnium animo libenter excipior, laetanter audior. Et quantam ubique putas Christo maturam paratamque messem, si quales res postulat messores adessent? Qui si non sunt, quod dolendum est, utinam ab reuerendissimo nostro Opilione tales prouideantur pastores, qui famelicos hos greges Christiano pabulo pascant, erroneos amore reuocent, deuos exemplo dirigant, et inscios doceant pia, prudenti modestaque improbitate, quae his maxime ad hoc opus pernecessaria est. Alioqui, quomodo Christum precor suspicient, si non cognoscunt? Et quomodo agnoscent, si non edocentur? Finem habere non potest, quod principio caret. Et quis, obsecro, ab omni Christiana pietate longe alienum non dixerit, ut ui baptizatos inuitos et numquam instructos, compellas credere atque obseruare, quod nec docueris, nec didicere? Nonne corde creditur ad iustitiam? Et quomodo credent in quem non audierunt? Et quomodo audient sine praedicante? Et quomodo praedicabunt,

i tota la collita difícilment nascuda de Crist, n'extirparà la zitzània. Amb l'arada de l'erudició evangèlica solcarà els indrets feréstecs i escabrosos. Els conrearà amb l'aixadella de la pietat, els regarà amb la pluja abundosa de les seves lliberalitats, i amb l'alletament abundós de l'òptim exemple de la seva vida, fornirà per a Crist tot de béns en collites generoses. Tu mentrestant, òptim Gais, talment un altre Joan Baptista, però ja no infant, com un portador rutilant de la llum del nostre sol, aniràs davant del Senyor per preparar-li els camins, prudent procurador de tota la nostra instauració, i pietós inspector. Qui, destinat a aconseguir tants benifets, no aplaudirà el nostre il·lustre instaurador, no t'aplaudirà a tu que l'hi procures, totalment agrait? Per aquest motiu també jo exulto, amb justícia, content per a mi i els meus neòfits. I amb tanta més raó com és cert, observo els seus cors preparats, prompte a recollir les llavors evangèliques, car he conegut per experiència, amb la meva estada durant un any sencer (quan per manament del cristianíssim Francesc de Centelles, comte d'Oliva, vaig venir a aquesta vall per ensenyar Crist a aquesta gent), fins a quin punt la majoria treien profit de les meves exhortacions simples i afectuoses, i fan progressos dia a dia, quan, recorrent cadascun dels pobles i castells per evangelitzar-los, amb un esperit content sóc rebut de grat, i escoltat amb alegria. Quina creus que hauria estat la collita madura i preparada per a Crist, si no hi haguessin els segadors que demana l'empresa? Si no hi són, cosa que s'ha de doldre, tant de bo que el nostre reverendíssim Opilio proporcioni pastors d'aquesta mena, que revoquin amb amor els errants, que adrecin amb el seu exemple els desviats, i ensenyin els ignorants amb la seva insaciabilitat pietosa, prudent i modesta, que especialment per a aquesta tasca és molt necessària. D'altra banda, pregunto, de quina manera rebran Crist, si no el coneixen? I de quina manera el coneixeran, si no en són ensenyats? No pot tenir fi allò que no té principi. No és evident, pregunto, que està molt lluny de la pietat cristiana obligar a creure als batejats a la força i mai instruïts, i a demanar vivament allò que ni els ha estat ensenyat ni han après? No és amb el cor que hom confia en la justícia? I de quina manera creuran en aquell de qui no han sentit parlar? I de quina manera l'escoltaran sense un predi-

nisi mittantur? Heu, heu, et quis non uehementer doleat, adesse qui Christum discere gliscant, abesse qui doceant, sintque, proh dolor, lactentes pueri, qui fa[49r]me pereunt, nec sint qui eis mammam praebeant uel frangant panem?

Quam ob rem ego Christi mei zelum zelatus, exoptans archipraesulis patris ac domini mei animae indemnitate, certe publicam miserorum calamitatem miserans, ausum hunc in Christo praesumpsi audacior, ut simplici, non phalerato stilo breui libello isto, pientissimo chirurgo uirulenta sui gregis ulcera patefecerim. Tu obiter, Gaie fidissime, causae archiepiscopi tui, quin tuae, immo Christi dexter procurator adesto, uotisque iisdem, quibus ab exordio toties ab illustri Francisco Scintillas Oliuae comite stimulatus fauisti, faueto. Idipsum enim idem comes instanter efflagitat modo, quod olim creberrimis litteris me internuntio, abs te persaepe atque ab obseruando Albertino, Patensi antistite, tunc Valentino inquisitore saepius, omnium primus efflagitauit, ut scilicet suos ui baptizatos, christianos perficerent, alioqui se nosse haereticis dominari. Quod uel ut modo tandem fiat te procurante, libellus iste meus iam non postulat, sed extorquet. Quem tu docta tua, Gaie doctissime, emunctum censura tuaque obsignatum fide, domino ac patri nostro reuerendissimo fidei zeliue mei fidum certumque testem dexter pro me dabis. Et diu bene uale. Cofrontis, ex arce uallis Aiorae ianuarii 15 anni sesquimillesimi 39.

cador? I de quina manera predicaran, si no hi són enviats? Ai, ai, qui no ha de doldre amb vehemència que n'hi hagi que es fan forts a apresar Crist, però que no n'hi hagi que l'ensenyin i que hi hagi, oh dolor, infants per alletar [49r] i que es moren de gana, i que no hi hagi qui els doni el pit o bé els parteixin el pa?

Per aquest motiu jo, conservant el zel envers el meu Crist, desitjant la indemnitat de l'ànima del bisbe, pare i senyor meu, sentint commiseració per la desgràcia pública dels dissortats, amb un estil no rebuscat, en aquest breu llibret, he fet evidents al pietosíssim cirurgià les virulents llagues del seu ramat. Tu, Gais, per la teva part, sigues un procurador destre i fidelíssim de la causa del teu arquebisbe o, més ben dit, de la teva i, encara més, de Crist, i amb els mateixos vots amb els quals des del començament fores propici tantes vegades, estimulat per l'il·lustre Francesc Centelles, comte d'Oliva, sigues-ho ara. El mateix comte et demana amb insistència i de forma imminent allò que fa temps em demanà en primer lloc a mi amb multitud de cartes i amb missatgers, sovint a tu i, encara més sovint, al respectable Albertí, bisbe de Pati,²⁵¹ aleshores inquisidor de València: que s'acabessin de fer cristians tots els seus batejats a la força, ja que no tenia la intenció de dominar sobre heretges. El meu llibret no et demana, ans t'obliga, que això es faci immediatament i sota la teva tutela. El lliuraràs com a fidel i cert testimoni de la meva fidelitat i el meu zel, doctíssim Gais, esmenat amb la teva docta censura, marcat amb la teva fidelitat, al senyor i pare nostre reverendíssim, en favor meu. Estigues bo durant molt de temps. A Cofrents, des del castell de la vall d'Aiora, quinze de gener de l'any mil cinc-cents trenta-nou.²⁵²

251. Arnau Albertí (Muro 1480-Pati 1545). Canonge i inquisidor de València nomenat el 1527. El 1535 fou designat bisbe de Pati.

252. Anyés era a la Vall d'Aiora amb la missió de convertir els moriscs.

Ad illustrissimum principem dominum Georgium ab Austria, reuerendissimum Valentinatum archimystem in eius aduentu Ioannis Baptistae Agnesii *ἐπεικόδια*. Pro Saracenis neophytis.

Gens Nabathaea, olim tenebris circumlita furuis,
 uerna Valentini quae colet arua soli,
 inuitam uiolenta manus lustralibus undis
 quam tinxit, coecam nox eademque tenet,
 orba parente diu, uitae indigna, uulnere multo
 ad mortem languens, iamque propinqua rogo,
 spe, qua respirare potest, animamque resumens
 aduentu gaudet gratulabunda tuo.

Exultatque pater post tempora longa iacenti
 alta sis medicus missus ab arce sibi,
 sisque datus et pastor, sis datus atque pater
 nec tamen e triuio, nec uili e plebe, nec auro
 quem Simon turpi aut emerit arte scelus,
 sed quem Caesareo genitum de germine Caesar
 delegit dignis promeritisque dedit.

[49v] Atque salutiferum languentem misit ad orbem,
 coecis et supera misit ab arce diem.

Nec generis facio tanti tua stemmata magni:
 stemmata quid faciunt uirtutis nuda priorum?

Floccida sunt propriis non redimita bonis.
 Quid mihi sis proles praemagni Maximiliani,
 nostri sis Caroli patruus atque pater?

Si generi mores respondent uitaque utrisque,
 nomina si meritum uincit, in astra canam.

Da ueniam tibi pauca feram, pater, obsecro: malo
 intempestius quam infidus esse tibi.

Non curae est lepidum noscas, magnumque poetam:
 fidum si agnoris, sat mihi faxo fidem.

Candida nam quantum norim tua pectora, mentem
 praeniueam, mores et sine labe pios,

TANTUM PRAETIMEO MALA NE CONTAGIO LAEDAT,

A l'il·lustríssim príncep don Jordi d'Àustria, reverendíssim arquebisbe de València, arran de la seva arribada,²⁵³
 ἐπεικόδια **de Joan Baptista Anyés. En favor dels neòfits agarens.**

El poble de Nabatea, envoltat de l'antic per fosques tenebres, que conreà els camps primaverals del sòl valencià, que, contra la seva voluntat, es veié tenyit amb onades purificadores per una mà violenta, i està encegat per la nit, orb de pares des de fa molt de temps, que no mereix viure, que s'ha anat afeblint cap a la mort per les moltes ferides, i ja proper a la pira, ara, amb una esperança amb què pot respirar, reassumint la seva ànima, frueix i felicita la teva arribada. Exulta perquè t'han enviat, oh pare, com a metge des de l'alta ciutadella, després de molt de temps, a ell que jeia; perquè t'han enviat com a cabdill, t'han enviat com a príncep, per a un destí diví, i t'han enviat també com a pare. I no des de la cruïlla, ni d'entre la vil gentalla, ni aquell que el malvat Simó comprà amb diners amb una habilitat reprobable, sinó aquell que escollí Cèsar, nascut de llavor de cèsars, i designà pels seus dignes mèrits. [49v] Envià el portador de salut al món que llanguia, envià el dia als cecs, des de la ciutat divina. No valoro tant la procedència de la teva gran nissaga com la teva virtut i les teves pièrides: què hi fa la procedència, despullada de la virtut dels avantpassats? Són engalanaments no comprats amb els propis béns. Què m'importa que siguis descendent del grandíssim Maximilià o que siguis l'oncle, i el pare, del nostre Carles? Si els costums responen a la nissaga, i el mode de vida a tots dos, si el mèrit venç els noms, els cantaré aleshores fins als astres. Permet-me, t'ho demano, pare, que et digui algunes coses: prefereixo de ser-te inoportú que no pas infidel. Tant me fa que em tinguis per un enginyós i gran poeta: si em coneixes com a fidel, ho consideraré una protecció suficient. Car igual que conec el teu pit càndid, la teva ment claríssima

253. Jordi d'Àustria, de Gant, fill natural de l'emperador d'Alemanya Maximilià i oncle de Carles V. Fou designat arquebisbe de València el 29 de novembre de 1538 i consagrat com a tal el 1539. Fou el primer arquebisbe de València resident a la ciutat. El 1544 fou nomenat bisbe i príncep de Lieja. Morí el 1557.

adferat et meritis improba damna tuis.
 Hinc uereor phaleratorum ne laepra tuorum
 inficiat tenerum pectus iniqua tuum,
 commaculet niueum turpi fuligine nomen
 tetra tuum, mores hei uitietque probos.
 Nonne nouum adueniens orbem nouus aduena, quamquam
 sis argos, falli nocte diuque potes?
 Nescis insidiis, technis plena omnia fraudum?
 Nescis ambitio quot paret usque dolos?
 Blandulus haud deerit tibi qui assentetur, agatque
 ut capiat, palpet, flectat ut inde sibi.
 Proh, quot Meonios, quot grandiloquosque Marones
 inuenies, sibi te qui super astra canent!
 Omnia laudabunt bona uel mala, fanda, nefanda,
 eluciant plausus ut tibi, dona sibi.
 Nec procul hinc aberunt Epicuri de grege, quorum
 et genius deus est uenter et ipsa Venus.
 Qui sua quo foueant probra, turpia facta prophanæ
 proh uitæ, indigni nomine sacrifico.
 Offundent nebulas, casses tendent, pedicasque
 ut capiant, uitis subpeditentque suis.
 Adlicient pateras Bromio libare bibaces,
 et famam Paphiæ sacrificare deæ.
 Atque utinam non te effingant sibi, turpibus urbis
 moribus inficiant, effugientque suis,
 atque hinc qui mores sanare adueneris aegros,
 aegrotare opifex languidus incipias.
 [50r] Haec recino, sed non stolido temerarius ausu:
 debitor at zelo fidus ubique tuo.
 Nec tua dona, tuam cupio sed (crede) salutem,
 datque amor hos animos castus, amica fides.
 Filius atque cliens tibi sum, iure ergo parenti
 et domino timeo pernicioso meo.
 Cuncta hominum imbecilla aetas, perlubrica ad omnem,
 heu, lapsum, Veneris cunctipotensque manus.
 Hinc ubi libertas et copia loena uoluptas
 dura solet Veneris subdere colla iugo.
 Inde, precor, meminisse uelis, quis, quantus et ad quid
 ueneris huc, qualemque esse te ubique decet.

i els teus costums castos i sense màcula, igualment tinc molta por que un mal contagi no els perjudiqui, i faci danys perversos als teus mèrits. Per això temo que la lepra dels teus homes engalanats no infecti, malvada com és, el teu tendre pit, o sutzuri el teu blanc nom amb una malvada fumarada i viciï abominablement els teus sans costums. No és cert que arribes a una regió com a un nouvingut i, encara que siguis argiu, pots ser enganyat, de nit, i fins i tot de dia? No saps que tot és ple de perfídies, de maquinacions fraudulents? No saps que l'ambició arriba sovint fins a l'engany? No faltará el llèpol que t'afalagarà, i actuarà per manera d'engatussar-te, adulant-te, i doblegar-te en profit seu. Quants Meonis, quants Marons grandiloqüents trobaràs, que et cantaran fins als astres en benefici propi! Tot ho lloaran com a bo, tant si és dolent com si es pot dir o no, faran lluir els aplaudiments per a tu, però els obsequis, seran per a ells. I no són lluny d'aquí els de la trujada d'Epicur, per als quals són un déu l'enginy, el ventre i la mateixa Venus. M'estalvio de contar, pel seu nom indigne, de quina manera aquests afavoreixen les ignomínies, els fets detestables de la vida profana. Escamparan les tenebres, desplegaran xarxes i, per tal de parar paranys, se supeditaran als teus vicis. Portaran els vasos per libar beguts a Bacus, i sacrificar la fama a la deessa de Pafos. Tant de bo que no t'enganyin, t'infectin amb els costums degenerats de la ciutat, i et facin dels seus i tu, que vingueres aquí a guarir els mals costums, no comencis a emmalaltir com un artesà que llangueix. [50r] Dic aquestes coses, però no sóc pas estúpida mentemeri: em dec amb plena fidelitat al teu zel. I no pretenc els teus obsequis, sinó, creu-me, la teva salvació, i que l'amor i la fidelitat amiga et confereixin els ànims castos que desitjo. Et sóc fill i devot, per la qual cosa temo el que fóra pernicios per al meu pare i senyor. Tota la vida dels homes és estúpida i donada a tota mena de pecats, i la mà de Venus tot ho pot. On hi ha llibertat i abundància, la voluptuositat sol sotmetre amb la seva capa els colls més rígids al jou de Venus. Per això et demano que vulguis recordar-te de qui ets, de com ets d'important, de quanta dissolució hi ha aquí, i de com cal que siguis. Si ets d'un llinatge august, no et desprenguis dels teus costums augustos. Si ets príncep, no et sotmetis a cap client. Si ets president, si ets el

Si genus Augustum es, augustos ne exue mores.
 Si princeps, nulli subiiciare cliens.
 Si praesul, si idem antistes, tibi nemo beatis
 praesideat musis moribus atque piis.
 Si dux es, praecede tuas uirtute phalanges,
 instrue sub iustoque ordine duc acies.
 Si medicus datus es, morbos curato scelestos,
 mystarum ac populi, non tamen ante tuos.
 Si quoque pastor ades, palanteis coge capellas,
 desertum tanto tempore pasce gregem.
 Si pater es, desolatos, heu, respice natos,
 uix Christi sacra religione satos,
 heu, nullo fidei nutritos lacte misellos,
 nutrix queis mammam prouida nulla dedit.
 Eia, age, non genitus, quom nam nascetur? Et illum
 qui nondum est natus, quis, precor, enutriet?
 Mota me insanire aliquis fors mente putabit,
 perque insomnia me uanida uerba loqui.
 Cedo libens, uerum non hoc aenigma putato.
 Effringam ut pateat nucleus ecce nucem.
 Hismaelitam, quaeso, ne Ecclesia Christo
 concepit? Quonam, dic, genitore pater?
 Et Gueuarra olim Salmanticus et Saracenos
 non Christi sponsae progenuere? Nihil.
 Concepit non ipsa parens Ecclesia, quare?
 Foetum nam sola concipit illa fide.
 Inuitis ne est ulla fides? Quis credere suasit?
 Ignaros Christi dogmata quis docuit?
 Qui genuere, tibi sed non Ecclesia natos?
 Progenuit, peperit commoda uterque sibi.
 Inde parens male conceptum, male fecit abortum.
 Partu incredulitas strangulat atque necat,
 [50v] nec prolem tibi, Christe, sed hoc uenatus. Vterque
 isto est aucupio splendida dona sibi.
 Optatam simul ac sunt nacti denique praedam,
 quae cura morum, quos genuere fuit?
 Hinc bene nec genitus, bene nec conceptus, abortus,
 non natus quod sit quis tibi, Christe, neget?
 Antonius nisi Calcena, Antoniusque Remires

mateix bisbe, que ningú no et superi pel que fa a les muses beates o costums pietosos. Si ets cabdill, supera en virtut les teves falanges, i instrueix les files amb un ordre just. Si se t'ha lliurat com a metge, guareix les malvades malalties, les dels sacerdots i les del poble encara que abans no fossin teus. Si també ets aquí com a pastor, tingues cura de les ovelles errants, pastura el ramat abandonat durant tant de temps. Si ets pare, mira pels teus fills perduts, que a penes han rebut la llavor de la sagrada religió de Crist, ai, dissortats, no alimentats amb la llet de la fe, i als quals cap pròvida nodrissa no els abastà la mamella. Vinga, doncs, que no ha estat engendrat, aquell que ha nascut? I aquell que encara no ha nascut, qui el criarà, em pregunto? Algú pensarà potser que estic boig i amb una ment commoguda, i que dic mots vans a causa de l'insomni. D'acord, però no penseu que això són enigmes. Trencaré la nou per tal que se'n vegi clarament l'interior. L'Església no concebé l'hismaelita per a Crist, pregunto? Quin és, digues, el pare del pare? Que no engendraren, antigament, Guevara i Salamanca,²⁵⁴ els sarraïns per a l'esposa de Crist? De cap manera. Que no els concebé la mateixa Església, que és la mare, per què ho féu? Car aquesta concep un nadó només amb la fe. No hi ha cap motiu de fe per als qui no volen creure? Qui els ha convençut que creguessin? Qui ensenyà els dogmes de Crist als qui no els coneixien? Qui els engendrà, sinó l'Església com a fills seus? Els engendra i l'un i l'altre li han lliurat béns. Però la mare tingué una mala concepció, i un mal avortament. I, en el part, la incredulitat estrangula i mata, [50v] no pas la teva descendència, Crist, sinó aquesta cacera. En aquesta cacera, un i altre li són esplèdids regals. Un cop obtingut el botí desitjat, quina preocupació hi hagué envers aquells que havia engendrat? Qui et negarà doncs a tu, Crist, que no han estat ni ben engendrats, ni ben concebuts, avortats i no nascuts? Haurien mort si no els haguessin ajudat Antonio de Calcena²⁵⁵

254. El franciscà Antonio de Guevara, predicador, bisbe de Càdis (1528) i, després, bisbe de Mondoñedo (1537). Morí el 1545. Joan de Salamanca, dominicà, famós orador. Els dos arribaren a València el maig de 1525, com a inquisidors, per a reformar els moriscs (*Llibre de les antiguitats*, p. 97).

255. Fra Antonio de Calcena, provincial de fra menors de la Corona d'Aragó, després bisbe de Tortosa.

huic succurrissent, qui interiisset erat.
 Occurrere simul Gaius Rubiusque iacenti
 suppetias misero dexter uterque tulit.
 Profuit hocque nihil. Robur defecit in uno
 Erardo, infecta hinc res manet atque iacet:
 illi nimirum nacti sua uota, abierunt.
 Hinc Gaius potuit, quid Rubiusque? Nihil.
 Diuisere tamen magalia, pascua, caulas
 cuique gregi, ac proprius sic datus upilio est
 non tamen, heu, reuocet qui erroneus, morbida sanet,
 qui scabiem curet, pascat, agatque gregem,
 sed tibi qui studio pernox et perdius omni
 insudet lucris peruigiletque suis.
 Errat quisque suum ad libitum, perque auia currit.
 Est neque qui aspiciat, quiue reducat adest.
 Pastores, heu, pene omneis inscitia coecat,
 atque famem curat pascere quisque suam.
 Ergo in Idumaeam erronem quis ducet in urbem
 Christi munitam (nescius? erro? procax?)
 hinc nisi tu patrios oculos aduerteris, idem
 praesul, dux, medicus, pastor, et ipse pater?
 Haud dubium Christo quin iam nothus omnis Agarae
 ui male conceptus, ui male progenitus.
 Obstetricis inops, nutricis et indignus omnis.
 Decumbet misera, nec mora longa, fame.
 Tesca inarata ferens, auibus sua semina iactat,
 inque herba pereunt non bene culta sata.
 Quare, age, magne pater, magni per celsa parentis
 stemmata per Caroli sceptraque sacra tui,
 perque tuos titulos, praeclaraque nomina, perque
 praeniueos mores Castalidasque tuas,
 augustum nunc flecte animum, miserere tuorum
 natorum, atque gregis iam miserere tui,
 qui pastore diu uiduus per deuia coecis
 inscius in tenebris, lucis oberrat inops.
 Delige pastores norint qui sacra docere
 dogmata et exemplis aedificare suis.
 [51r] Et scripturarum qui uerna per arua, uirentis
 per saltus pascant, perque fluenta greges;

i Antonio Ramírez.²⁵⁶ Vingueren simultàniament Gais i Rubió, i l'un i l'altre els ajudaren amb destresa, mentre jeien amb dissort. Això no serví de res. Només a un, Erard, li faltà força, i tot l'afer roman inacabat: en efecte, aquells se n'anaren sense haver professat els seus vots. Què podien fer Gais o Rossell? No res. Tanmateix, distribuïren cabanes, pastures, cledes per a cada ramat, i es donà un pastor d'ovelles adequat, no pas per revocar els errors, per guarir les malalties, per curar la sarna, per pasturar i conduir el ramat, sinó per treballar i tenir cura amb el seu afany, de dia i de nit, només dels seus guanyys. Cadascú vagareja a lloure, i camina per atzucacs. No hi ha ningú que vigili o que redreci la situació. La follia encega gairebé tots els pastors, i cadascú es preocupa només de sadollar la seva fam. Per tant, qui reconduirà l'errant a la ciutat d'Idumea, proveïda de Crist (el foll? l'errant? l'insolent?) si tu no hi dirigeixes el teu esguard paternal, tu que ets president, cabdill, metge, pastor i fins i tot pare? No hi ha dubte, per a Crist, que tot el bastard d'Agara està mal concebut i mal nascut. Està mancat de comadrona i és indigne de qualsevol nodrissa. Està ajagut i, ben aviat, patirà gana i misèria. Sembrant ermits no conreats, llença les seves llavors als ocells. I els sembrats no ben cuidats es fan malbé entre l'herbam. Per la qual cosa, doncs, gran pare, per les elevades nissagues del teu pare, pels sagrats ceptres del teu Carles i pels teus títols i noms conegudíssims i pels teus costums puríssims i les teves Castàlides, doblega ara el teu esperit august, tingues pietat dels teus fills, i tingues-ne del teu ramat, aquell que fa temps que està orfe de pastor i va per mals camins, ignorant, entre cegues tenebres, vagarejant privat de tota llum. Tria pastors que sàpiguen ensenyar els dogmes sagrats i ser edificants amb llurs exemples. [51r] Que pasturin els ramats pels camps primaverals

256. Antonio Ramírez de Haro, bisbe de Segovia, enviat per a convertir moriscs el 1534 (Pascual Boronat y Barrachina, *Los moriscos españoles y su expulsión*, I, p. 183).

cogere qui sparsos, erranteis ore luporum
 tutos ad caulas qui reuocare sciant;
 haedos qui tenero norint quoque lacte tenellos
 tum solido rigidos atque cibare cibo;
 educant, qui deducant, ducantque reducant
 incolumem ad pastum, septaque ad alta gregem.
 Hoc facias implorat inops Saracenus et erro:
 saucius exoptat, semisepultus auet.
 Aiorae uallis comitis praesignis Oliuae
 plebs omnis, Christum quae sitibunda sitit,
 deprecatur supplex, multo exoratque precatu
 clementer miseris auxiliare tuis.
 Id sacra iura iubent, id pontificisque perurget
 nomen, pastoris cura, patris boni.
 Et ratio extorquet, iusti quam iudicis olim
 cogere extremo reddere iudicio.
 Ergo opus Erardus quod coepit, perfice, utriusque
 laus erit, et merces tempus in omne polis.
 Est coepisse parum, coeptis impone lacunar.
 Non coeptis, fini sed diadema datur.
 Gaius adest, Rubiusque operi tibi fidus, uterque
 dedalea gressus arte regentque tuos.
 Iecerunt coementa olim, laquearia iungant,
 architectus erit doctus uterque tibi.

**Ad reuerendum patrem ac dominum D. Franciscum
 Stagnam, Sacrae Theologiae magistrum et episcopum
 Christinopolitanum, eiusdem Ioannis Baptistae Agnesii,
 pro praecedente opere.**

Gaude animo, praesul Christi, dignissime, gaude,
 iubilus exulta pectore, plaude manu.
 Laetitiaque dies multos celebrentur in annos,
 cantentur laudum carmina laeta Deo.
 Compleuit tua uota mihi et mea, namque iacentem
 en Christi sponsam, qui erigat unus adest.
 Fulgida lux orta est tenebris post saecula, nobis
 iam pulsa rutilat nocte serena dies.
 Aduenit multis qui deploratus ab annis,

de les escriptures, i per gorges verdejants, i per rius; que sàpiguen tenir cura dels esgarriats, i que retornin, segurs, a la cleda, els errants vora les boques dels llops; que sàpiguen també alimentar els tendres bócs amb fresca llet, i els més sapats, amb un menjar sòlid; que pugin el ramat, el baixin, el conduixin i el tornin a conduir, al lloc de pastura, a les cledes de dalt i sense fer-li mal. T'implora que ho facis el sarraí sense recursos i errant: ho desitja, ferit, se n'alegra mig sepultat. Tota la multitud de l'insigne comte d'Oliva, que està assetgada de Crist de la vall d'Aiora, suplica i prega amb gran quantitat de pregàries que auxiliïs amb clemència els teus dissortats. T'ho manen els drets sagrats, t'hi obliga el nom de pontífex, el càrrec de pastor i de bon pare. I t'ho demana l'ordre de les coses, que fa temps obligues a tornar al seny sever d'un jutge just. Així doncs, acaba l'obra que començà Erhard: la glòria serà per a tots dos, i en tindràs un agraïment per sempre en els cels. És poc important haver començat, posa doncs un enteixinat a les obres començades. La diadema no es dona a les obres començades, sinó a les acabades. Tens al costat Gais, i Rubió, fidel a la teva obra, i l'un i l'altre marquen les teves passes amb un art propi de Dèdal. Antany es col·locaren el bastiments, que s'hi afegeixin els enteixinats, i l'un i l'altre et seran doctes arquitectes.

Al reverend pare i senyor, don Francesc Estanya,²⁵⁷ mestre en Sagrada Teologia, i bisbe de la ciutat de Cristòpoli, del mateix Joan Baptista Anyés, en favor de l'obra precedent.

Gaudeix en el teu esperit, digníssim bisbe de Cristòpoli, gaudeix i exulta de joia en el teu pit, i aplaudeix amb la mà. Que se celebrin durant molts anys dies de joia, i que es cantin a Déu alegres càntics de lloança. S'han acomplert els teus desitjos i els meus, ja que n'hi ha un que redreça l'abaltida

257. Francesc Estanya, de Cocentaina. Mestre en arts i teologia. Beneficiat de la Seu de València i bisbe auxiliar de València (1534). (Cf. *Llibre de les antiguitats*, p. 105.) Examinador i promotor en teologia a la Universitat del 1530 al 1537 (J. Gallego-Amparo Felipo, *Grados concedidos por la universidad de Valencia durante la primera mitad del siglo xvi*, Barcelona, 1983, p. 376). Morí el 1549.

palantes cogat, pascat, agatque greges.
 [51v] Aduenit medicus sanet qui morbida sanus,
 diruta qui instauret, fractaque qui solidet.
 Aduenit qui pupillis sine patre creatis
 officium patria mente parentis agat.
 Aduenit coelo nostras demissus in oras.
 Quum Danae magno est nixa decora Ioui.
 Aegyde Gorgonea pectus redimitus Athenae,
 Mercurii petaso qui caput, ense latus,
 Pegaseo qui euectus equo, pennisque sororum
 Germanis haustis fontibus, astra uolans,
 campos ut Latios percurrit, et alta uolatu
 Parnasi pernix ut iuga uicit ouans,
 liberet ut nostram (certe ipse Georgius idem)
 Andromedam, probris quae interitura fuit,
 uirtutum aduenit simul instaurator et auctor
 sanctorum morum floridus atque sator.
 Qui factis quum dicta procul mea uincat apertis,
 assentatoris me eximit ille nota.
 Nec fallor croebro multorum quando relatu
 qualem opto credam, seu mea musa canit,
 qualis et a summo suplex deposco Tonante:
 sit, fiat, uiuat tempus in omne Deo;
 sitque Valentigenis Ludouicus et alter, ut olim
 ille Tholosanis regius usque fuit;
 fiat ut Ambrosius, uel certe Athanasius alter,
 sponsam ut defendat pectore magnanimo;
 uiuat et aethereis Stridonius alter, ut orbem
 irradiet meritis clarus in astra suis.
 Haec mea fida fides, mea feruida uota clientis,
 adfectem domino quo bona summa meo.
 In cuius fidei testem non munera mitto
 aurea, sed quae auro sint pretiosa magis.
 Non tamen Aoniis haec sunt redimita lapillis,
 materies gaudet simplicitate sua.
 Tu, pater, ista precor fidei munuscula nostrae
 quum dederis domino nomine parua meo
 (nec dubito quin, te donante, piissimus ille
 suscipiet, sint haec qualiacumque, libens)

esposa de Crist. Una llum fulgurant ha sorgit de les tenebres després de segles i el dia ja ens transcorre serè, feta fora la nit. Arriba aquell que feia molts anys que trobàvem a faltar, i que ha de sotmetre, portar i conduir els ramats errants. [51v] Arriba el metge sa que guarirà les malalties, que restaurarà allò que havia estat destruït, i que enfortirà el que havia estat trencat. Arriba el que complirà la tasca del pare, amb una mentalitat de pare, per als pupils que estan sense pare. Arriba del cel, enviat a les nostres riberes. L'ha parit Dànae per al gran Júpiter. Fornit en el seu pit amb l'ègida gorgònia d'Atena, el cap amb el capell de Mercuri i el flanc amb l'espasa, ell, conduït pel cavall pegasi i les plomes de les seves germanes, bevent de les fonts germàniques, volant cap als astres, de la mateixa manera que recorregué els camps del Laci, i vencé infatigable i amb alegria amb el seu ràpid vol els alts jous del Parnàs, per tal d'alliberar la nostra Andròmeda (en efecte, ell és el mateix Jordi) que havia de morir entre gent honrada, ha arribat ara com a instaurador i protector de les virtuts, i conreador florit de sants costums. Aquest, com que depassa de molt el que jo pugui dir de les seves accions, m'allibera de fer d'adulador. I no m'equivoco quan, a partir dels relats de molts, el crec tal com desitjo o com el canta la meva musa, i tal com suplico i demano que sigui al suprem Tronador: que visqui per sempre més amb Déu; que sigui un altre Lluís de València, com ho fou antany aquell rei de Tolosa; que es converteixi en un altre Ambrosi, o un altre Atanasi, per defensar la seva esposa amb el seu pit magnànim; que visqui al cel talment un altre Estridoni²⁵⁸ per tal d'irradiar amb claredat el món, fins als astres, amb els seus mèrits. Aquesta és la meva fidelitat, aquests són els meus desitjos per al meu client, amb els quals aspiro als més grans béns per al meu senyor. Com a testimoni de la fidelitat que li tinc, no li envio presents d'or, ans d'altres que són més valuosos que l'or. No s'han comprat a canvi de pedres aònies, la matèria en té prou amb la teva simplicitat. Tu, Pare, t'ho demano, quan lliuris en nom meu aquests petits obsequis de la nostra fidelitat al nostre senyor (i sens dubte

258. Sant Jeroni, nascut a Strido (Dalmàcia) cap al 342 d. C.

orabis famuli excipiat pia uota precantis,
atque neophyti sit memor usque gregis.
Quorum ipsi ut medico nuper mea musa paterna
curanda exposuit uulnera coeca manu.
Hiis quoque tu studiis animo aspirato secundo.
Res est non minimi ponderis ista quidem.
[52r] Nec tibi parua polis merces erit inde, procures
uitae si miseris commoda certa. Vale.

que, donant-los tu, els rebrà molt pietosament i amb gust, siguin aquests o uns altres qualsevol), li demanaràs que rebi els vots pietosos d'un esclau que li prega, i que es recordi d'un neòfit que serà sempre dels seus. La meva musa paterna va confiar a la seva mà les seves cegues ferides, perquè les guarís, talment un metge. Propicia aquests afanys amb un esperit favorable. Aquest fet no té pas un pes poc important. [52r] I no et serà pas poca la paga en el cel, si forneixes beneficis segurs a la vida dels dissortats. Adéu.

[Elegies consolatòries per la malaltia de l'arquebisbe de València]

Ad illustrem Oliuae comitem dominum Franciscum a Scintillis, pro expostulatione, ad illustrissimum archiepiscopum aegrotantem Puteolo.

Nostri pontificis quum sis cultissimus unus,
 toto inconcussa pectore, mente, fide
 obsequio cupias illius et adfore tecum
 quae sunt arbitrio subdita cuncta tuo.
 Quum tuus atque ego sim totus, tibi feruidus uni
 et cupiam studiis usque placere meis,
 mitto tibi querulos aegro pro praesule nostro,
 lugens quos fudit moesta camoena modos,
 ut Scintillarum radiis lustrata tuarum
 miseris ista illi nomine septa tuo.
 Non modo non temnet xenium rude, pectore celso,
 magni sed faciet, suscipietque libens.

Ad illustrissimum dominum D. Georgium ab Austria, reuerendissimum archipraesulem Valentiae eiusdem Ioannis Baptistae querula expostulatio, in illius aduersam ualetudinem.

Cui querar? Ah, laesus, quem contra conquerar? Atrox
 crudeli cogit plaga dolore queri.
 Infirmata iacet uirtus mea, languida crudo
 aegrotat morbo nam mea cuncta salus.
 Tam longis optata diu per saecula uotis,
 uix data nos uitae lux fugiet miseros?
 Vix genitos genitor desolatos ne relinquet?
 Aegrotos medicus deferet atque suos?
 Deseret atque lupis uiduas custode cruentis,
 heu, heu, quas pastor cogere coepit oues?
 Et nihil instructas acies deseret armis
 omnibus exertas, agmen inerme suum?
 Tamque diu optatus, tam sero missus, in hora
 nos pater, ah, miseros deseruisse libet?

[Elegies consolatòries per la malaltia de l'arquebisbe de València]

A l'il·lustre comte d'Oliva, don Francesc de Centelles, a mode de petició, per a l'il·lustríssim arquebisbe que està malalt a Puçol.²⁵⁹

Com que ets el company més culte del nostre arquebisbe, i li tens una fidelitat increbrantable en tot el pit i ment, deus desitjar que tingui com a obsequi al seu costat, juntament amb tu, tot allò que està sotmès al teu arbitri. Com que jo també sóc tot teu, i només a tu et sóc fervorós, i desitjo que et delectis contínuament amb els meus afanys, t'envio plorant uns versos de plany adreçats al nostre arquebisbe malalt: els va produir una trista camena, per tal que, purificats amb els raigs de les teves centelles, els hi enviessis encapçalats amb el teu nom. No només no menysprearà rudament el regal, sinó que, amb el seu esperit excels, el valorarà molt, i l'acullirà de grat.

Petició queixosa a l'il·lustríssim don Jordi d'Àustria, reverendíssim arquebisbe de València, del mateix Joan Baptista, amb motiu de la seva salut adversa.²⁶⁰

A qui em queixaré? Ferit com estic, contra qui adreçaré les meves queixes? Una ferida atroç obliga a queixar-se amb un cruel dolor. La meva virtut està debilitada, car tota la meva salut emmalalteix i llangueix amb una cruel malaltia. S'escaparà de nosaltres, dissortats, la llum de la vida, desitjada llargament amb llargs vots durant segles, i amb prou feines aconseguida? El pare abandonarà desolats aquells que amb prou feines han estat engendrats? El metge deixarà els seus malalts? El pastor

259. Puçol era una vila que pertanyia al bisbe i capítol de València. L'arquebisbe podria ser Jordi d'Àustria, que era precisament a Puçol quan prengué possessió de l'arquebisbat, per procuració, el 19 de desembre de 1538.

260. Podria tractar-se d'una al·lusió a l'empresonament per part del rei de França de l'arquebisbe Jordi d'Àustria i del seu seguici quan es trobaven de pas per França el 1541. (Cf. *Llibre de les Antiguitats de la seu*, p. 156). Conseqüència de l'estat de guerra latent entre Francisc I i Carles V.

Inuadent nos ecce lupi, te absente, rapaces,
 desertas ursus dilaniabit oues.
 Hinc ubi diffugium miseris erit? Orphano et unde
 auxilium? Ad cuius confugiemus opem?
 [52v] Nostris, heu, medicus (dictu miserabile) languet
 deliquiis, nostra, heu, langida uita iacet.
 Nostris Sol nebulis, nostris obuoluitur umbris,
 in noctem uersa est nostra serena dies.
 Chirurgus antiquata diu nostra ulcera, digna
 non fuerant, nulla digna salutis ope.
 Est nec plaga leuis, neue in cute: adusque medullas
 loetalis serpsit uiscera ad ipsa lues
 crudelis morbus (quin desperabilis) omnis
 nullus cui medicus, nulla medela satis.
 Vnus tu poteris diro succurrere morbo.
 Nostra unus poteris cuncta leuare mala.
 Omnem idem nostram quin tu instaurare ruinam,
 et poteris pulsa reddere nocte diem.
 Immeritus tanto coeli sed munere noster
 est aeger, toto ut iam cadat excidio.
 Extremo languens nostro pater (hei, mihi) damno,
 in te quin languet nostra iacetque salus.
 Elanguet uirtus tecum, languentque camoenae,
 orbarique suo pallet Apollo die.
 Laetitia abscessit, risus procul omnis abiuit.
 Omnia nos tecum destituere bona.
 Sunt ubi nunc nostri Hippocrates doctique Galeni?
 Nullus adest nostro quor Auicenna patri?
 Et non Reynerio medicorum est omnis in uni
 docta manus? Languet nostra quid ergo salus?
 Ille quidem ad superos potis est reuocare sepultos,
 nullam nequit uiuo ferre salutis opem?
 Deliquium non Reynerii, non artis, obesse
 impia quis tandem crimina nostra neget?
 Proluuias ne mudentur nostrae, aruit amnis;
 occumbit, nos nox ut premat, ecce dies.
 Ulcera curentur ne nostra, heu, putrida Chiron
 languet; abest medicus, languidus ut pereat.

deixarà les seves ovelles als llops cruels, sense vigilant, ai! ai!, ara que havia començat a aplegar-les? El capità abandonarà les tropes sense formar-les en absolut, desproveïdes de qualsevol arma, i deixarà sense armes el seu exèrcit? Al pare, que fou desitjat llargament, i enviat tard, li abellirà abandonar-nos en una sola hora, ah, dissortats? Heus aquí que, estant tu absent, ens envairan els llops rapaços; l'ós esquarterarà les ovelles solitàries. On hi haurà refugi per als dissortats? On hi haurà auxili per a l'orfe? A qui acudirèm en ajut? [52v] Llangueix el metge, ai!, de les nostres culpes (quina cosa més lamentable de dir) i llangueix, ai!, la nostra vida. El sol és envoltat per les nostres boires, és envoltat per les nostres ombres, el nostre dia serè s'ha convertit en nit. Les nostres llagues, molt antigues, no foren dignes d'un cirurgià ni de rebre cap ajut que les guarís. La ferida no és lleugera, ni arran de pell: s'ha infiltrat fins a les medul·les i l'interior de les vísceres l'epidèmia letal, la malaltia cruel (més ben dit, totalment irremeiable), per a la qual no hi ha cap metge, cap medicina suficient. Tu eres l'únic que podies acudir en ajut per a la terrible malaltia. Eres l'únic que podies bandejar tots els nostres mals. És més: podies redreçar tota la nostra ruïna i, apartant la nit, podies fer tornar el dia. Però els nostres, no mereixent una tan gran ofrena del cel, estan malalts, fins al punt que han caigut ja en la destrucció total. Llangueixes, pare (ai de mi!) per al més gran dany nostre, i és més, la nostra salut llangueix i jeu en tu. Llangueix la virtut amb tu, i llangueixen les camenes, i Apol·lo empal·lideix havent estat privat del seu dia. Se n'ha anat l'alegria, ha fugit lluny qualsevol riure. Tots els béns ens han abandonat, juntament amb tu. On són ara els nostres Hipòcrates, i els doctes Galens? Per què no hi ha cap Avicenna per al nostre pare? Totes les mans dels metges deixen de ser doctes només per a Rainer? Per què, doncs, llangueix la nostra salut? Aquell és poderós per portar els sepultats als superiors i no pot, en canvi, portar cap ajut que guareixi el viu? Qui negarà que la falta de Rainer, no de la seva art, és una resposta als nostres crims impius? Per tal que les nostres inundacions no s'embrutin, el riu s'ha assecat; per tal que la nit ens oprimeixi, ha sucumbit el dia. Per tal que no es guareixin les nostres llagues podrides, llangueix Quiró; per tal que mori lànguidament, se n'ha anat

Omnis abest, te absente, salus, pater, omnis ubique
laetitia est luctus, ipsa quiesque labor.
Crudis immeritum morbis ergo exime corpus,
adueniens nostris exue nosque malis.
En Christi natalis adest lux, effice laetos
aduentu praesul nos, age, magne, tuo.
Cassatam hanc ni opifex propere repetiueris urbem,
aegrotis medicus suppetiasque feras.
haud mora procumbet robur nostrum omne: misellis
spes certa optatae nulla salutis erit.

el metge. Absent tu, no hi ha cap salut, pare, i a tot arreu qualsevol alegria no és més que plany, i treball el mateix repòs. Així doncs, allibera el cos de les cruels malalties, que no es mereix, vine i lliura'ns dels nostres mals. Heus aquí que és present la llum del naixement de Crist, fes-nos contents, gran bisbe, vinga, amb la teva vinguda. Si no t'adreces ràpidament a aquesta ciutat, que està a punt de caure, com un artesà, i ajudes els malalts com un metge, sucumbirà tota la nostra força ben aviat: no tindrem, dissortats, cap esperança certa de la salut desitjada.

[Colloqui de Pasquí i Gonari]

**[53r] Excellentissimae dominae Mentiae Calabriae
Duci, Ionnes Baptista Agnesius.**

Importuna in luctu musica, intempestiua narratio. Ante quadragesimale ieiunium, serenissimo coniugi tuo, excellentissima princeps, festiui tunc temporis festiuum pararam colloquium Romani Paschini et Valentini Gonnari. Missuro, laetitiae interrumpit filum crudelis nuntius, adfirmans dulcissimam Iuliam tuam felici martyrii sui consummatione mortem commutasse cum uita. Fateor ilicet mens omnis excidit, elanguit animus, totusque spiritus flebilem prorumpens in luctum, Ferdinandi tui Isabellaeque iniquam collugens sortem, tali destitutos solatio, amare fleui. Atque parum post redditus mihi, meo, id est, facili stilo, eidem Fernando tuo Isabellaeque tuae, quin et tibi, elegiam consolatoriam cecini equidem aegrotus, et aeger, quam tibi, cultissima musarum princeps, dispungendam mitto, ut si dignam prudens iudicaueris, cui praecipue destinatur, legendam tradas. Mittoque pariter idem colloquium, licet non huic tempori tempestiuum (sed non lectu omnino iniucundum, mea me nisi fefellit opinio) utique tunc legendum, quando impetus effreni luctus emarcuerit, et moeroris nebula exhalauerit. Retendendus est enim aliquando sapientibus moeroris arcus. Atque ita opellum colloquii, tamquam sagittam arcu semel emissam, quae reuocari nequit, sapientissimi arbitrii tui condendum pharetra, uel prodendum quando et

[Col·loqui de Pasquí i Gonari]

[53r] A l'excel·lentíssima dona Mencía duquesa de Calàbria, Joan Baptista Anyés.

La música és inoportuna en el plor, i la narració, fora de lloc. Abans del dejuni de Quaresma, oh excel·lentíssima princesa, havia preparat per al teu sereníssim espòs un col·loqui festiu d'aquell temps festiu entre el romà Pasquí²⁶¹ i el valencià Gonari. Quan l'anava a enviar, un missatger cruel n'interrompé el fil, afirmant que la teva dolcíssima Júlia havia acabat feliçment el seu martiri i havia canviat la mort per la vida.²⁶² Confesso que tota la meua ment es desmoronà immediatament, que llanguí el meu ànim, i que va plorar amargament tot el meu esperit, trencant en un plor flebil, plorant a la vegada la sort hostil del teu Ferran i d'Elisabet, privats d'un consol com aquest. Però poc després, tornant a mi mateix, és a dir, al meu fàcil punxó, vaig cantar, tot i estar malalt i adolorit, una elegia consolatòria per als teus Ferran i Elisabet, i també per a tu, que ara t'envio, oh princesa cultíssima de les Muses, per tal que la poleixis, de manera que si, prudent com ets, la consideraves digna, la lliuris perquè la llegeixi a aquell a qui principalment està destinada. T'envio igualment el mateix col·loqui, tot i no ser oportú en aquest moment, (però no del tot desagradable de llegir, si no m'enganya la meua opinió) per tal que sigui llegit quan s'hagi marcit l'embat del plor desenfrenat, i s'hagi esvaït la boira de la tristesa. Cal que els savis aflueixin de vegades l'arc de la tristesa. I així t'envio amb tanta més audàcia com amb gran justícia t'admiro, honoro i considero des de la teua edat més primerenca a tu i els teus estudis per moltes raons, l'obreta que és aquest col·loqui, talment una fletxa llançada una vegada amb l'arc, que no pot tornar, per tal que sigui tancada en el buirac del teu sapientíssim arbitri, o publicada quan i

261. Pasquí, tors escultòric fet fer a Roma el 1501 pel cardenal Oliveiro Carafa, al qual col·locaven epigrames i escrits satírics contra el Vaticà. El Pasquí de la Llotja de València rebia el nom d'Engonari.

262. Júlia d'Aragó, filla de Frederic II de Nàpols i d'Elisabet dels Baus, germana del duc Ferran de Calàbria. Marquesa de Monferrato pel seu marit Joan Jordi. Morí a València el 4 de març de 1542 (Cf. *Llibre de les antiguitats*, p. 163).

quomodo licuerit, eo audentius admiror, obseruo et colo. Sed iam diu, cultissima uirtutum atque musarum patrona, uale. Collherae, 7 Martii 1542.

Ad serenissimum dominum Ferdinandum Calabriae ducem, in mortem excellentissimae sororis Iuliae, eiusdem Ioannis Baptistae Agnesii elegia consolatoria.

Carmina laetitiae princeps festiua pararat
 musa tibi, laetis seria mixta iocis.
 Temporis illa sui fuerant, urbs tota Salerno
 laeto adplaudebat milite quando tuo.
 Illa suo non sunt sed tempore missa, sinister
 nuntius oppediit nuntia iniqua ferens.
 Tempus laetitiae moerori cessit amaro.
 Laetitia occubuit, risus et omnis abit.
 Laetitiae luctus successit, et omnia coecis
 obtexit tenebris flebilis ecce dolor.
 [53v] Occidit, heu, Calabri soror inclita Iulia magni,
 augustae occubuit gemma pudicitiae.
 Occubuit probitatis honos, uirtutis honestas.
 Feminei generis gloria luxque iacet.
 Solis ut occubitus lucem simul occulit omnem,
 atque diem tenebris nox fugat atra procul.
 Iulia sic uitam coelo dum condidit, orbi
 abstulit et lucem, laetitiaeque diem.
 Risus in lachrymas, in tristeis gaudia luctus
 conuertit, totum est lugubre quidquid adest.
 Sed uis ni expulerit rationem coeca doloris,
 laetis, non moestis Iulia danda foret.
 Iulia non fato uitam finiuit, acerbam
 sed mortem, moriens desiit illa mori.
 Atque malis uitam producere, uiuere dices?
 Vita oppressa malis, mors diuturna quidem est.
 Viuereque infaustam uitam, producere mortem est,
 sicque diu uiuens emoriturque diu.
 Iulia martyrio diuturni torta doloris,
 martyrium moriens finiit ecce suum.
 Te mors nec uicit: uicisti, Iulia, mortem,

com et plagui. Adéu, conreadíssima patrona de les virtuts i de les muses, des de fa ja temps. A Cullera, set de març de 1542.

Elegia consolatòria al sereníssim don Ferran duc de Calàbria, arran de la mort de l'excel·lentíssima dona Júlia, del mateix Joan Baptista Anyés.

La meva musa t'havia preparat, príncep, poemes festius, barrejant coses serioses amb bromes alegres. Eren coses pròpies d'aquell temps, quan tota la ciutat de Salern aplaudia als teus soldats contents. No foren enviades a temps, i un missatger sinistre els anà a l'encontre, portant missatges sinistres. El temps de l'alegria ha cessat amb una amarga tristesa. S'ha esfondrat, se n'ha anat qualsevol riure. El plor ha succeït l'alegria, i heus aquí que el dolor flebil ho ha cobert tot amb les seves cegues tenebres. [53v] Ha mort, ai!, l'ínclita Júlia, germana del gran duc de Calàbria, s'ha esfondrat la gemma de la castedat augústea. S'ha esfondrat l'honor de la probitat, l'honestedat de la virtut. Jeu la glòria i la llum del gènere femení. Com una posta del sol, ha ocultat tota la llum, i la negra nit, amb les seves tenebres, empaita el dia ben lluny d'aquí. Mentre Júlia estableix una vida en el cel, ha tret la llum al món, i el dia a l'alegria. Ha convertit el riure en llàgrimes, els gaudis en tristos plors, i és llòbrec tot el que ens queda. Però si la cega força no hagués fet incompatible el dolor amb qualsevol raó, Júlia s'hauria de comptar entre els contents, no entre els tristos. Júlia, amb el seu fat, no ha posat fi a la vida, sinó a la mort cruel, i en morir ha deixat de morir. Allargar la vida entre mals, a això se'n diu viure? Una vida aclaparada pels mals és una mena de mort duradora. Viure una vida infeliç és allargassar la mort, i així, com que viu llargament, també mor llargament. Heus ací que Júlia, torturada amb el martiri d'un dolor persistent, ha posat fi al seu martiri amb la mort. No t'ha vençut la mort: l'has vençuda tu, Júlia, la mort, i romandràs viva com a vencedora, i la mort jeurà morta. Júlia visqué morint, per tal que, vivint morta, vencés cada dia la seva mort. La teva vida, Júlia, fou doncs una lluita amb la mort. Ha caigut la mort, la vida triomfa vencedora i feliç. En conseqüència, la teva mort no fou una mort, sinó la victòria

uictrix uiua manes, mortua morsque iacet.
 Iulia sic uixit moriens, ut mortua uiuens
 mortem quottidie uinceret illa suam.
 Lucta igitur cum morte fuit tua Iulia uita.
 Mors cecidit, uictrix uita triumphat ouans.
 Ergo fuit tua mors non mors, uictoria uitae
 sed fuit, ad uitam transitus atque uia.
 Mors pia mortis adest mors, ultima meta malorum
 uitae, totius principiumque boni.
 Nauifragis portus, iustis pons, ianua ad astra,
 optata est fessis tuta beata quies.
 Quid tua deseruit si terras Iulia, liquit
 si mortem, uitam, si astra petiuit ouans?
 Hoc, Fernande, doles? Isabella, hoc, hei, mihi luget?
 Sancta ubi religio est, regia ubi alta fides,
 carceris, ah, luget quis dura repagula tetri?
 Quis libertati redditus atque dolet?
 Regnis si Ausoniis magnus te Caesar auitis
 donaret, fleres numquid et inde dolens?
 Eripuit pedicis, faustam Deus atque sororem
 donauit coelo: flebilis atque doles?
 Non lugenda igitur sed mortua Iulia, non est
 mortua, nam uita est non spoliata sua.
 [54r] Non moritur, uitam qui non amittit. At illa
 non uitam amisit, quin magis immo tenet.
 Vita quidem Christus; moriens non Iulia Christum
 amisit, non est mortua, uiua manet.
 Iulia quom potuit moriens dimittere Christum,
 toto quem uitae tempore quaesierat?
 Quaesiuit semper, strictisque amplexa lacertis
 unum prae uita semper amauit amans.
 Quem semper coluit, casto quem pectore semper
 inclusum tenuit, deseruit moriens?
 Principio, medioque bono, non denique finis
 non melior, fini namque corona datur.
 Principio cupiit, medio quaesiuit, amauit,
 felici Christum fine beata tenet.
 Purgauit longis tua Iulia crimina damnis
 Christus, ditauit te meritisque tuis.

de la vida, un trànsit i un camí cap a la vida. Una mort pietosa és la mort de la mort, la darrera meta dels mals de la vida, el principi de tot el bé. És el port del naufrag, el pont del just, la porta als astres, el repòs desitjat, segur i benaurat per als cansats. Què hi fa que la teva Júlia hagi deixat la terra, que hagi abandonat la mort (és a dir, la vida), si ha anat cap als astres feliçment? Et dols per això, Ferran? M'ho plores, ai!, ai!, Elisabet? Allí on hi ha la santa religió, i l'alta fidelitat reial, qui pot plorar els durs impediments de la tètrica presó? Qui, tornat a la llibertat, se'n dol? Si el grat Cèsar et concedís els regnes dels avantpassats, tal vegada ploraries amb dolor per això? Déu ha sollevat de les cadenes una feliç germana i l'ha lliurada al cel: ho ploraràs flebilment? No s'ha de plorar doncs Júlia com si hagués mort, no és morta, car la seva vida no ha estat expoliada. [54r] No mor aquell que no ha perdut la vida, i aquella no ha perdut la vida, sinó que encara la posseeix més. La vida és Crist; Júlia, en morir, no ha perdut Crist, no és morta, la vida roman. Com podia Júlia perdre Crist en morir, si l'havia buscat durant tot el seu temps? Sempre el buscà, abraçant-lo amb els braços llaçats, sempre fou l'únic que estimà com un amant per damunt de la seva vida. Abandonarà en morir aquell que sempre honorà, aquell que, és més, sempre tingué en el seu cast pit? La fi és millor que el principi i el bon mig, car a la fi es dona la corona. Al principi el desitjà, el mig el buscà, l'estimà, en la feliç fi, tindrà Crist, benaurada. Crist purgà, Júlia, els teus crims amb llargs danys, i t'enriquí amb els teus mèrits. T'ha alliberat de l'exili, ha enderrocant les estrades de la mort, i t'ha tornat als seus setials. La diadema

Exilio absoluit, mortis fregitque catastas,
 exceptit reducem sedibus atque suis.
 Quodque tuo terris capiti diadema negavit,
 donauit regum rex super astra tibi.
 Exulta, Fernande, igitur, laetare, Isabella,
 laetitiae festos concelebrate dies.
 Germanae adgaudete bonis, Dea Iulia Olympo
 ter felix uitae regia scepra tenet.
 Mundi euulsa malis fruitur faustissima coeli
 tuta bonis, Christo uiuit amica suo.
 Sed dabis hinc ueniam, quoniam lenire dolorem
 ausa est musa tuum rustica inepta modis.
 Non ea nam tanti est, opis es nec tu indigus huius,
 ad mala qui assuetus tam ueteranus ades.
 Et nosti sapiens uanum esse dolere dolorem,
 auget quem potius, quam leuat ipse dolor.
 Ast isthaec cecini, fidi tibi ubique clientis
 ut sit notus amor notaque fida fides.

[54v] Eiusdem Ioannis Baptistae ad illustrem dominum Franciscum a Scintillis, Oliuae comitem, pro eius filio domino Petro puerulo.

Quis puer hic, uernant uultu cui pulchra decoro,
 candida purpureis lilia mista rosis,
 aurea cui rutilos distinguit bractea crines,
 frontem cui inuictus Mars dedit indomitam,
 cui uegetis geminus rutilat Zapphyrus ocellis,
 cui minio tinxit pulchra labella Venus,
 margaritarum nitidis cui dentibus ordo
 muro seu gemino muniit ora decens?
 An puer hic Semeles, tuus aut Amathuntis Adonis?
 Est uel quem peperit lactea Liriope?
 Non hic, illorum ac neuter, quis hic ergo? Pudica
 quin Marti enixa est quem Cytherea suo.
 Scintillarigenae Venus hunc Cardonia Marti
 enixa est casto casta puerperio.
 Indomitum inuicti hunc fulmen promitto futurum
 Mauortis, patri persimilemque suo.

que negà al teu cap a la terra, el rei dels reis te l'oferirà entre els astres. Exulta, doncs, Ferran, alegra't, Elisabet, concebreu els dies festius de l'alegria. Gaudiu amb els béns de la germana, la deessa Júlia sosté, tres vegades feliç, els regis ceptres de la vida de l'Olimp. Separada dels mals del món, frueix felicíssima i segura amb els béns del cel, viu en amistat al costat del seu Crist. Però em donaràs el permís, ja que la musa s'ha atrevit a assuaujar el teu dolor rústica i inepta en els versos. Car no és tan valuosa, ni a tu et fa falta aquest ajut, a tu que estàs acostumat des d'antic a tan grans mals. I prou bé que saps que és inútil adolorir-se, que això augmenta el dolor més aviat que no pas l'assuauja. T'he cantat aquestes coses perquè et sigui conegut l'amor del teu client en tot moment, i coneguda la seva fidel fidelitat.

[54v] Del mateix Joan Baptista a l'il·lustre don Francesc de Centelles, comte d'Oliva, per al seu fill, l'infantó don Pere.

Qui és aquest nen, que té en una faç formosa bells i cànids lliris en primavera, barrejats amb roses purpúries, al qual una fulla d'or banya els rulls rutilants, al qual l'invicte Mart donà un front indòmit, al qual rutilen tots dos Zèfirs en els ulls eixerits, al qual Venus tenyí de vermell els bells llaviets, al qual un ordre decent proveí la boca amb unes dents nítides de margarites, talment un doble mur? És el fill de Sèmele, o bé és l'Adonis d'Amatunt? És aquell que parí Liríope, blanca com la llet? Si no és aquest, i cap d'aquells, qui és doncs? Aquell que la púdica Cítea parí per al seu Mart. La casta Venus de Cardona²⁶³ parí per a Mart aquest en el seu cast part. Estic segur que aquest serà el llamp indòmit de l'invicte Mart, molt semblant al seu pare. Però desitjo que siguis d'una sort propícia, i si no menor que aquell en esperit, sí en tot moment major

263. Venus de Cardona, Maria de Cardona, filla del duc Ferran de Cardona i muller de Francesc de Centelles.

Fortunae ast opto sis dexterioris, et illo
 si minor haud animis, maior at usque bonis.
 Viue diu, Cardonarum iubar atque Craonum,
 ueracem meritis me effice fatidicum.
 Finis.

**[55r] Colloquium Paschini et Gonnari Ioannis Baptistae
 Agnesii illustri domino Francisco a Scintillis, Oliuae comiti.**

Ocia coniiices, comes inclite, quanta supersint,
 sacris post habitis ludere quando iuuat.
 Seria non semper tetricosque grauesque Catones,
 nec risus mimos, nec ioca ubique licent.
 Aptari nam quaeque suo pro tempore debent,
 laeta quidem laetis, tristia lugubribus.
 Tempore ludorum laeto, mea ludere laetum
 in tempus uoluit laeta Thalia iocis.
 Contigit hoc fato, non uoto, audita referrem
 Paschini ac nostri carmine dicta rudi.
 Quintam intra lucem calamo haec currente notauī,
 parces Gorgoneo si inde nitore carent.
 Mitto tibi expolias, magno Calabroque polita
 mittas, grata aderunt, nomine missa tuo.

**Ad excellentissimum dominum Ferdinandum
 Calabriae ducem, colloquium Romani Paschini et Valentini
 Gonnari.**

Forte uia nuper, uulgo est quae hac urbe Sagunti
 dicta, meas starem quum pedes ante fores,
 praeteriens quidam me adiit peregrinus et hospes:
 «hac Gonnarus», ait, «quam colit urbe domum!»
 Haesito, moxque animum reuocans. «Non incolit», inquam,
 «ille domum, dorso tentus at usque tenet».

en béns. Viu llargament, resplendor dels Cardona i dels Craons, fes-me un veraç profeta amb els teus mèrits.

Fi.

[55r] Col·loqui de Pasquí i Gonari de Joan Baptista Anyés a l'il·lustre don Francesc de Centelles, comte d'Oliva.

Pots intuir, ínclit comte, quants motius de lleure queden encara, com és de bo riure després de les celebracions sagrades. No són adequades per a qualsevol moment les coses serioses, ni els tètrics i rigorosos Catons, ni el riure, les comèdies, o les bromes. Car cal adaptar cada cosa al seu moment, les alegres amb les alegres, les tristes amb les endolades. En el temps joiós dels jocs, la meva joiosa Talia volgué jugar en un temps joiós amb jocs. És per aquesta raó, no pas per un vot, que he contat en un poema rude les coses que vaig sentir dir de Pasquí i d'un dels nostres. Al cap de cinc dies les vaig escriure fluïdament amb un càlam, perdonaràs si no tenen l'esplendor gorgoni. Te les envio perquè les poleixis, perquè, polides, les enviïs al gran duc de Calàbria i li seran agradables, si estan enviades amb el teu nom.

Col·loqui entre el romà Pasquí i el valencià Gonari a l'excel·lentíssim don Ferran, duc de Calàbria.

Fa poc, mentre estava, per casualitat, davant la porta de casa al camí que en aquesta ciutat s'anomena popularment «de Sagunt», un peregrí que passava m'acometé i preguntà: «quina casa manté Gonari en aquesta ciutat!». Em quedo perplex, i, canviant ràpidament d'opinió: «No hi habita», vaig dir, «sinó que només la sosté aguantant-la en tot moment amb l'esquena».

Paschinus: «Nota refers», inquit. Sapiens bene qui regit
idem tentus, nonne domum sustinet ille suam?

Aede, precor, si hominem nosti.

Baptista: Non ille homo, saxum est.

Paschinus: Vt saxum firmum qui regit esse licet.

Baptista: Omnibus est notus, neque non notissimus unus,
est simul atque arcto uinctus amore mihi.

Ergo Gonnarum simul introductus in urbem, ut uidit, uisi
procidit ante pedes.

Atque ait *Paschinus*: O salue, salue faustissime, salue!

Gonnarus: Et quoque tu salue ter, quater, ac decies. Et quis
tu qui me toties saluere peroptas?

Vnde, age, et huc nobis puluurlentus ades?

Paschinus: Sudorem hunc debes mihi, nam me abduxit ab
urbe huc tua magna huius gloria et urbis honos.

Gonnarus: Gloria? Quae, mea? Sum nam fama inglorius,
uni uix notus. Nomen quin, age, pande tuum.

Paschinus: Ergo tuas unquam Paschini nomen ad aureis
non uenit? Toto cognitus orbe uocor.

Gonnarus: Nimirum, spergis totus uocalis ab Euris [55v] in
Zephyros patriae facta beata tuae.

Et tanti, Paschine, tibi quae causa laboris? Vertice deserto,
quid petis inde pedes?

Paschinus: Non ea nostra fides, uestram contendere
Romam Roma cum nostra? Publica fama refert.

Gonnarus: Roma caput mundi, regnorum gloria, uertex
musarumque parens, religionis honos.

Paschinus: Vestra meae par est non Roma per omnia
Romae? Summum deme patrum conciliumque, eadem
est.

Gonnarus: Num uitiiis an deliciis? Nam flagitiorum libertas
laxas pandit utrique manus.

Pasquí: Contes coses conegudes, va dir. El savi que governa amb bon comportament, no sosté la seva casa? Demano si coneixes el propietari d'aquesta casa.

Baptista: No és un home, és una pedra.

Pasquí: Tal com cal que sigui el que governa: una pedra ferma.

Baptista: Tothom el coneix, és el més conegut de tots, i a la vegada està vençut pel seu profund amor cap a mi.

Així doncs, arribat a la ciutat, quan veié Gonari, caigué davant dels seus peus. I digué:

Pasquí: «O, salut, salut, felicíssim, salut!».

Gonari: I també per a tu, salut tres, quatre i deu vegades. I qui ets tu que em desitges tantes vegades tenir salut? D'on, vinga, has arribat ple de pols fins a nosaltres?

Pasquí: Em deus aquesta suor, car m'ha portat des de la meua ciutat fins aquí la gran glòria d'aquest lloc i l'honor de la ciutat.

Gonari: La glòria? Quina, la meua? Si sóc totalment desconegut, amb prou feines em coneix una sola persona. Però digues, vinga, el teu nom.

Pasquí: Que no ha arribat mai a les teves orelles el nom de Pasquí? M'anomenen i sóc conegut a tota la terra.

Gonari: En efecte, tot tu escampes amb la teua veu els fets benaurats de la teua pàtria des dels Eures [55v] fins als Zèfirs. I quina és, Pasquí, la causa d'una tasca tan gran? Per què fuges, deixant la capital?

Pasquí: No és aquesta la nostra creença, que la vostra Roma²⁶⁴ competeix amb la nostra Roma? Ho conta la fama pública.

Gonari: Roma, el cap del món, la glòria dels regnes, el cap i pare de les muses, l'honor de la religió.

Pasquí: No és semblant en tot la vostra Roma a la meua Roma? Treu-ne el màxim concili cardenalici, i és la mateixa.

Gonari: Tal vegada pels vicis i la mal·lícia? Car la llibertat obre a tothom les laxes mans dels escàndols.

264. Roma hauria estat l'antic nom de València.

Paschinus: Parce maledictis, ueniae nam copia nobis ditior:
a nostro nonne ea fonte fluit?

Gonnarus: Effluit a uestro nostrum mare fonte fluentis.
Indemnem uestris omnia quemque licent.

Paschinus: Impunes non nostra sinit sed Roma scelestos.

Gonnarus: Nostra coronatos ditat, honorat, amat.

Paschinus: Effugium reprobis nusquam Romae.

Gonnarus: Excipit amplo nostra, uelut pelagus flumina
cuncta, sinu.

Paschinus: Id quare?

Gonnarus: Claudunt Astraetae lumina et aures, uis inuicta
precum, coeca rapaxque sitis, proruit inde nefas effraena
licentia in omne. Nulla ubi lex terret, poena nec ulla malos.

Paschinus: Paucorum uitio reliquos ne obuolueris omneis.
Sunt mala mixta bonis, sunt bona mixta malis.

Gonnarus: Iuridicum plerique pii.

Paschinus: Plerique cruenti. Spectandus factis est tibi
quisque suis.

Gonnarus: Ergo huc te attraxit nostrorum fama malorum?
Nulla ne sunt Romae? Visere nostra uenis?

Paschinus: Quin bona.

Gonnarus: Quae? Misit quae Roma ne? Nostra rapinae,
sunt lites, caedes, spurcaque, furta, strophae.

Paschinus: At rabulis fraus nulla tamen, mendacia nusquam.
Causidicis nullus, nulla cauilla, dolus.

Gonnarus: Toti sunt isthaec orbi communia. Sed iam, dic,
bona quae nostra uisere in urbe putas.

Pasquí: Deixa't estar d'injúries, car el grau d'indulgència és més elevat entre nosaltres: no flueixen aquestes coses de la nostra font?

Gonari: El nostre mar fluí de la vostra font, amb les seves correnties. Tot està permès entre vosaltres, i tothom roman segur.

Pasquí: Però la nostra Roma no deixa impunes els malvats.

Gonari: La nostra els enriqueix, els honora i estima coronant-los.²⁶⁵

Pasquí: A Roma no hi ha enlloc sortida per als malvats.

Gonari: La nostra els rep en la seva ampla sina, com el mar rep tots els rius.

Pasquí: I per què això?

Gonari: Les Astrees tanquen els ulls i les orelles, i la força invicta de les oracions, cega i assedegada, desemboca des d'aquí cap a una llicència desenfrenada en tota mena de fets nefastos. Allí on cap llei no atemoreix, tampoc no hi ha cap càstig per als malvats.

Pasquí: No sollaràs tots els altres amb el vici de pocs. Els mals estan barrejats amb els béns, els béns estan barrejats amb els mals.

Gonari: Molts juristes són justos.

Pasquí: I molts són cruels. Cadascú s'ha de jutjar pels seus fets.

Gonari: Així doncs, és la fama dels nostres mals el que t'ha atret? Que no n'hi ha a Roma? Véns per veure els nostres?

Pasquí: Més aviat, els vostres béns.

Gonari: Quins? Quins no n'ha enviat Roma? Els nostres són les rapinyes, els plets, les morts, les brutícies, els furts i les astúcies.

Pasquí: Tanmateix, els picaplets no poden fer frau, ni hi ha mentides enlloc. Entre els jutges no hi ha cap engany ni cap sofisma.

Gonari: Aquestes coses són comunes a tota la terra. Però vinga, digues tot allò que t'ha semblat bé de la nostra ciutat.

265. Al-lusió a les Germanies.

Paschinus: Praetereo inter multa situmque, solumque
perenni irriguo uerna temperieque uirens.

Totum iure quidem regnum uernum esse uiretum Elysii,
tempe dixeris Aemoniae.

Urbis quid cultus referam populosque frequenteis? Huc
toto orbe hominum confluit omne genus nulla parens
natos propios sic excipit, omneis excipit externos urbs
uelut ista sinu.

Gonnarus: Quid mirum? Primis hanc incoluisse sub annis
[56r] externos urbem fama uetusta refert.

Paschinus: Forte alienigenas hinc excipit ampla fouetque.

Gonnarus: Externis genitrix, inde nouerca satis.

Paschinus: Ingenia atque ubi sunt fabrilia ad omnia tantum
apta, et ubi regnat docta Minerua magis? Musarum
studium nusquam florentius. Artes Parnasia uernant non
magis urbe sacrae. Sunt Arpinates ubi mille, ubi mille
Marones? Coecropiam huc urbem iure migrasse putes.
Mille Dioscorides hic sunt, hic mille Galeni, legum
doctorum nullus at hic numerus. Militiae et quo maior
honor, quo splendor honoris altior, et procerum quo
mage turba frequens? Quot Fabios, quot Fabritios hac
credis in urbe inuenies? Comites, martigenasque
duces? Alphonsi uirtus cui non est publica magni regia,
germanae quo cecidere manus? Inclita Gandensis quoque
cui non Borgia fama est cognita magnanimi claraque facta
ducis?

Martius ast animus comitis uernantis Oliuae,
inuictumque animi fulmen in astra micat.

Horum equidem si animis non quisque Themistocle maior,
est Fabio neuter neue Pericle minor.

Hesperiae fieres ut sola Valentia primas.

Ad rerum summam, tres tibi defuerant:
Ausonius Numa et Idaliae formosus Adonis,
altrix Mnemosyne Castalidumque parens.

Pasquí: Deixant de banda moltes coses, la situació, el sòl que verdeja amb una primavera perenne per l'aigua i la bona temperatura. Hom diria amb raó que tot el regne és un prat verd primaveral de l'Elisi, a la vall d'Emònia. Què diré dels conreus de la ciutat, de la seva densa població? Aquí han confluït gent de tota classe i de tot el món, cap mare no ha rebut els seus propis fills com aquesta ciutat ha rebut en la seva sina tots els estrangers.

Gonari: Què hi ha d'admirable en això? Conta una fama antiga que, durant els primers anys, [56r] els estrangers conrearen aquesta ciutat.

Pasquí: Potser per aquest motiu rep generosament i és favorable als nascuts fora d'aquí.

Gonari: És una mare per als estrangers, i per això, en gran mesura, una madrastra.

Pasquí: Allí on hi ha talents artesans, aptes per a tot, i on més regna la docta Minerva? L'estudi de les muses no és més floreixent enlloc. Ni les ciències sagrades broten més a la ciutat de París. On hi ha mil Arpinats,²⁶⁶ on hi ha mil Marons?²⁶⁷ Hom diria amb raó que ha emigrat cap aquí la ciutat Cecròpia.²⁶⁸ Aquí hi ha mil Diascòrides, aquí hi ha mil Galens, i no és nul el nombre de doctors en lleis. I on és més gran l'honor de la milícia, on és més alt l'esplendor de l'honor, on és més freqüent la gernació de pròcers? Quants Fabis, quants Fabricis creus que trobaràs en aquesta ciutat? Quants comtes, fills de Mart, i ducs? A qui no és pública la virtut règia del gran Alfons,²⁶⁹ sota la qual caigueren les mans agermanades? A qui no és coneguda, Borja, l'inclita fama i els nobles fets del magnànim duc de Gandia?²⁷⁰ I és més, l'esperit marcial del comte de la floreixent Oliva,²⁷¹ i el llamp invicte del seu esperit

266. Oradors (a partir de M. T. Ciceró, que nasqué a Arpino).

267. Poetes (a partir de Publi Virgili Maró, màxim poeta èpic llatí).

268. La ciutat d'Atenes.

269. Alfons d'Aragó, duc de Sogorb (1522-1563).

270. Joan de Borja, duc de Gandia (1511-1543).

271. Serafi de Centelles, comte d'Oliva (1480-1536).

Gonnarus: Frange nucem, nebulis quid mentem inuoluis opacis? Sunt oracula tua haec Pythia? Frange nucem.

Paschino: Nonne tibi Calaber princeps diadema? Salernus accessit formae flos tibi, summus honos.

Gonnarus: Ecquae Mnemosyne? *Paschinus*: Mentia haec inclita princeps (mentis nomen habet) Pieridumque iubar. His tribus est nostra non, uestra Valentia Roma, omnibus et toto ditior orbe bonis?

Quis uestras numerabit opes cultumque superbum,
nympharum mundum uirgineumque decus?

Gonnarus: Hinc et obaerata coguntur egere senecta multi, effusores insequiturque fames.

Paschino: Hinc pater et natus studio luctatur iniquo.
Colligit hic damno, uentilat iste suo.

Gonnarus: Sic et uterque malum diuerso tramite ad unum concurrunt: animi hic, illeque mentis inops.

Paschino: Hinc male parta breui male dilabuntur in hora.
[56v] Mendicat locuples indigus inde fame.

Gonnarus: Personatorum Romae num ditior usus?

resplandeixen fins als astres. D'aquests, si cadascun no és més gran que Temístocles en esperit, cap no és menor que Fabi ni Pèricles. De manera que tu sola, València, podries esdevenir la principal d'Hespèria. Per tenir totes les coses, només te'n faltaven tres: l'ausoni Numa, el bell Adonis d'Idàlia, i l'alterosa Mnemòsine, mare de les Castàlides.

Gonari: Trenca la nou, per què envoltes la ment amb boires opaques? Són oracles pítics això que dius? Trenca la nou.²⁷²

Pasquí: No t'és una diadema el príncep de Calàbria? Salern esdevingué per a tu una flor de bellesa, l'honor més gran.²⁷³

Gonari: I qui és Mnemòsine?

Pasquí: És l'íclita princesa Mencía (car té nom de ment), resplendor de les Pièrides. Amb aquests tres ¿no és la nostra Roma, sinó la vostra València, més rica que qualsevol altre lloc amb tota mena de béns? Qui enumerarà les vostres riqueses, el vostre culte superb i el refinat i virginal honor de les nimfes?

Gonari: Per aquest motiu molts són obligats a passar necessitat en la seva vellesa, carregada de deutes, i la fam els persegueix per haver dilapidat els seus béns.

Pasquí: Per aquest motiu el pare i el fill s'esforcen en una malvada dedicació. L'un pensa en el mal, l'altre l'hi atia amb el seu.

Gonari: Així un i altre, per camins diferents, concorren a un únic mal: aquest per pobre d'esperit, i aquell, de ment.

Pasquí: Per aquest motiu les coses mal concebudes s'esfondren malauradament en una breu moment. [56v] És per això que el ric mendica de fam, indigent.

Gonari: És que l'ús de màscares és més abundant a Roma?

272. Trenca la nou, parla clar.

273. Es refereix al duc de Calàbria Ferran d'Aragó. El qualifica de príncep, com també a la seva segona muller Mencía, per tal d'afalagar-los. Salern pot ser identificat amb el jove príncep de Salern Ferran Sanseverino, duc de Vilafermosa, de sang reial per ascendència materna.

Paschinus: Par pene, sed uobis laxior, improbior.

Gonnarus: Non persona sacros equites, hac urbe Diales effingit, Veneres nullaue larua uiros.

Paschinus: Tyndaridum at non hic numerus, quae uincere Daphnem

forma, Penelopen quae probitate queant.

Gonnarus: Quam credas diua magnum formosa Philarchum forma quae praedam fecit honesta suum?

Paschinus: Si Laedam dicis, praestat. Si dixeris Hersen, si Danaen, uincit pulchrior una tribus.

Gonnarus: Est Cytherea? *Paschinus*: Immo quin formosissima Psiche.

Pulchra suo Paphium nam premit ecce iugo. Conqueritur Procris raptum uiduata maritum, quod teneas pedicis aurea dia tuis.

Gonnarus: Solue tuo capto nodos, dea, solue cathenas, ipsum redde suis, quin, age, redde sibi.

Paschinus: Sed uereor ne capta tuis tenere catastis, uictrix et uicto subiiciare tuo.

Gonnarus: Quae sophiae species, iuuet, ah, labor et dolor ipsa

uincula sint summum poenaue delictum?

Paschinus: Coecutiunt omnes medio quia lumine amantes, quod pueri amentes, nonne Cupido probat?

Gonnarus: Nostra hoc lingua Valens et amanteis dicit in hamo amenteis captos. *Paschinus*: Hoc ne Latina magis?

Id, quod amans, amens. Dos est amentia amantum.

Gonnarus: Damna lucrum, miserum, non miserum esse putant.

Paschinus: Dulci at formosae insanire furenter amore, insanus quod sit gloria summa negat.

Pasquí: Pràcticament igual, però entre vosaltres és més laxe i lasciu.

Gonari: No és pas una màscara ni cap espectre el que ha convertit els sagrats cavallers o els sacerdots d'aquesta ciutat en seguidors de Venus.

Pasquí: Però aquí no hi ha gran nombre de Tindàrides, que puguin vèncer Dafne en bellesa, o Penèlope en honestedat.

Gonari: Com et penses que era la divina i formosa bellesa que convertí honestament en presa el seu Filarc?

Pasquí: Si parles de Leda, prou que sobresurt. Si et referissis a Herse o a Dànae, una sola guanya, més bella que tres.

Gonari: És Citerea?

Pasquí: Encara més, la bellíssima Psique. Car amb la seva bellesa sotmeté el Pafi al seu jou. En enviudar, rapta el marit de Procris, la qual cosa aconsegueixes, àurea deessa, amb les teves trampes.

Gonari: Deslliga els nusos del teu capturat, deessa, deslliga les cadenes, torna'l als seus, torna'l, vinga, a ell mateix.

Pasquí: Però temo que no siguis tinguda en captivitat a les teves estrades, i que, vencedora, et sotmetis a aquell que has vençut.

Gonari: Quin tipus de saviesa, aconseguiria, ai!, tasca, ai!, dolor, que els mateixos lligams fossin la més gran delícia i un càstig alhora?

Pasquí: El fet que tots els amants tinguin tèrbola la vista a mitja llum, no demostra que els joves i Cupido són bojós?

Gonari: Aquesta nostra llengua valenciana diu que els qui estimen són orats atrapats a un ham.

Pasquí: Això no s'expressa millor en llatí? Aquell que estima, està foll. És un do la demència dels qui amen.

Gonari: Creuen que els danys són un guany, que la dissort no és dissort.

Pasquí: Al contrari, el foll nega que sigui la glòria més gran embogir amb passió pel dolç amor d'una noia bella.

Gonari: Això ho contes, Pasquí, de manera assenyada?

Pasquí: Certament.

Gonnarus: Hoc, Paschine, refers sano num uertice?

Paschinus: Sano.

Gonnarus: Nemo ergo insanus, sanus et omnis amans. Pro
Christo insanire quidem sapientia summa est.

Haec tua Romulidum summa ne consilii?

Paschinus: Toti terrarum Veneris puer imperat orbi. Cuncta
premit uictor sub pede scepra suo.

Gonnarus: Hoc hominum uitio ratio namque omnia
praestat.

Paschinus: Mens abit et ratio est nulla, ubi regnat amor.

Gonnarus: Amentum domus est quur, ergo, Valentia dicta?
Amentes omnes nam sine mente sumus.

Paschinus: Nostrae hoc aequauit se uestra Valentia Romae.
Induit, effinxit nostra ita cuncta sibi,
inter utramque ut nil morum discriminis insit. Sed nostros
praestat uestra Minerua. Vale.

Gonari: Ningú doncs no és boig, i són assenyats tots els amants. Embogir per Crist és la suprema saviesa. No és això el resum del teu consell de descendent de Ròmul?

Pasquí: El fill de Venus impera per tota la terra. Sotmet al seu peu tots els ceptres i els venç.

Gonari: Car en aquest vici humà, la raó cedeix davant de totes les coses.

Pasquí: No hi ha seny ni cap tipus de raonament, allí on regna l'amor.

Gonari: Per què creus doncs que València rep el nom de «casa dels bojos»? Perquè tots som bojos sense ment.

Pasquí: La vostra València s'ha igualat en això a la nostra Roma. D'aquesta manera imita i recrea totes les nostres coses, de manera que entre totes dues no hi ha cap diferència de costums. Però la vostra Minerva avantatja els nostres. Adéu.

[Poemes fúnebres]

[57r] **Elegia consolatoria ad ducem Cardoniae, ad illustrissimum dominum Ferdinandum Cardoniae ducem, in mortem illustrissimae dominae Franciscae Manriques, illius coniugis. Ioannis Baptistae Agnesii elegia.**

Lugerem mortem, dux inclite, coniugis, ullis
 lugeri posset si tamen illa modis.
 Occubuit non parua domus pars, proxima primae,
 quin quae cum prima prima eademque fuit.
 Occubuit princeps generis muliebris, honestas,
 uirtutum specimen, nobilitatis honos:
 haec Francisca ducis Nagerae olim filia magni,
 haec Manricorum lux generisque decus,
 progenies praeclara ducum, regumque propago
 inclita, qua Hesperium nomen ubique micat.
 Haec superillustri Cardonae sorte superna
 connubii nodo casta iugata duci.
 Vt quater acciuit pleno te uentre Fluona,
 natarum est totidem facta beata parens.
 Quarum sortitus primam dux ille Segobris
 regius, effregit qui arma Sagunta manu.
 Tertia paciferae comitis bellacis Oliuae
 praeclarum extollit nomen ad astra toro.
 Pulchra secunda facit Lirinum Aldonsa beatum;
 Aitonae comitem sic beat Anna suum:
 quattuor una rotas uirtutum auriga quadrigis
 has iunxit Phoebus casta marita suo.
 Florentis totidem paradisi plena fluenta
 haec sunt, Hispanarum queis uiret omne solum.
 Cum genitrice simul rutilos quis quinque pyropos,
 stellantis zonas orbis easque neget?
 Sed Francisca tori tua, dux clarissime, consors,
 uiuit iam uicta morte beata polis,
 uirtutum praediues opum, castissima sanctae

[Poemes fúnebres]

[57r] Elegia consolatòria al duc de Cardona per a l'il·lustríssim don Ferran, duc de Cardona, arran de la mort de la il·lustríssima dona Francisca,²⁷⁴ duquesa de Cardona. Elegia de Joan Baptista Anyés.

Ploraria la mort, ínclit duc, de la teva esposa, si aquella pogués ser plorada amb versos. Ha sucumbit una part no petita, propera a la principal. Més ben dit: fou la mateixa que la principal, que estava al costat de la principal. Ha sucumbit la principal del gènere femení, l'honestedat, el model de virtuts, l'honor de la noblesa: Francisca, filla del gran duc de Nájera, la llum dels Manrique, l'honor del llinatge, descendent nobilíssima de ducs, lluc de reis, ínclita, amb la qual brilla a tot arreu el nom hesperi. Per un destí elevat, fou concedida amb el lligam del matrimoni a l'il·lustríssim duc de Cardona. D'aquesta manera, Fluona et cridà quatre vegades amb un ventre ple, esdevingeres mare del mateix nombre de filles. De les quals la primera fou adjudicada a aquell regi duc de Sogorb, que destrossà amb la seva mà les armes de Sagunt. La tercera portà el nom preclar del guerrer comte de la Oliva, portadora de pau, des del tàlem fins als astres. La segona, la bella Aldonsa, féu benaurat Lerín; també així fa feliç el seu comte d'Aitona Anna: l'única auriga, uní les quatre rodes de la virtut a la quadriga, casta esposa del seu Febus. Aquestes són les correnties plenes d'un tan gran paradís florent, amb els quals verdeja tot el sòl hispà. Qui negarà que juntament amb la mare, són cinc aleacions rutilants, cinyells del món estrellat?

Però Francisca, la teva consort de tàlem, duc nobilíssim, ja viu vençuda per la mort, benaurada entre el cel. Molt rica en les obres de les virtuts, castíssima, honor de la santa integri-

274. Francisca Manrique de Lara, primera muller del duc Ferran de Cardona, el personatge més influent de la noblesa catalana. Francisca tingué quatre filles: Joana, que casà amb el duc de Sogorb Alfons d'Aragó; Maria, que es casà amb el comte d'Oliva Francesc Gelabert; Aldonça, que es casà amb Luís Beaumont de Navarra, comte de Lerín i Anna, casada amb el comte d'Aitona Joan de Montcada. Francisca morí abans del 1540, any en què el duc vidu es casà de nou amb Isabel Agustí, germana del futur arquebisbe de Tarragona Antoni Agustí.

integritatis honos, gemma pudicitiae,
 moribus augustis, meritis praelustris opimis
 in toto exemplar quae fuit orbe probis,
 prodiga quae in miseros adeo fuit unica, cunctos
 pasceret ut scriptos sub ditione sua.
 Ulcera saepe inopum flexo pia poplite tersit,
 et manibus sordes abluit atque pedes.
 Digno ecquis plectro recinat quantum pia in omneis,
 inque deos quantum religiosa fuit?
 Certus testis adest horarius ille libellus,
 quem Christo dictis edidit illa suis,
 [57v] natas queis docuit Christi meditarier omnem
 quottidie uitam docta magistra suas.
 Sic operum locuples, omni pia dote bonorum,
 sic meritis felix ditior una piis,
 altera Francisci Pannonia, Paula uel illa
 Stridonis, coluit quam pia musa senis.
 Foelici mortem deuicit fine, beatam
 ad uitam currens, sidera scandit ouans.
 Excepta hinc regnis felix iam facta beatis,
 gaudet sidereis adsociata choris.
 Ergo fleat quis Franciscam seu morte subactam,
 mortem nam uita uicerat illa proba?
 Deseruit terrestre solum, caeleste petiuit;
 libera, disrupto compede, carnis ouat;
 exiit una omneis misera cum carne labores;
 perpetua fruitur fausta quiete poli.
 Nullus ubi timor est, nusquam metus aut dolor urget,
 taedia nulla angunt, nulla pericla premunt:
 omnia felici adrident felicia, coelo
 sunt cum coeligenis omnia tuta choris.
 Non igitur lugenda ulli est, Francisca beata,
 mors tua, quae mortis ultima meta fuit,
 cunctarum quae erumnarum, quae extrema malorum
 finis adest, quae omnis principiumque boni.
 Nec mors est dicenda, bonos transmittit ad altas
 quae uitae sedes, efficit atque deos.
 Ergo, age, dux cohibe lachrymarum flumina prudens,
 coniugis est laetis mors celebranda modis.

tat, gemma del pudor, lluminosa amb uns costums augustos, amb uns mèrits abundosos, fou un exemplar per a tots els malvats a tot el món, fins a tal punt fou única en la seva prodigalitat envers els dissortats, que, amb la seva autoritat, els feia a tots de pastora, talment adscrits a la seva jurisdicció. Flexionant el genoll pietosament, sovint amorosí les llagues d'aquells desprovistos de recursos, i amb les seves mans netejà els bruts i els peus. Cantarà algú amb un digne llaüt tota la pietat que tingué envers tothom, i tota la seva religiositat envers els déus? N'és un testimoni cert aquell llibret d'hores, que ella confià a Crist amb les seves dites, [57v] amb les quals ensenyà les seves filles, mestra docta, a meditar cada dia tota la vida de Crist. D'aquesta manera rica en obres, pietosa amb tota una dot de béns, fou la més rica i feliç pels seus mèrits pietosos, una altra Hongaresa de Francesc, o aquella Paula, que conreà la pietosa musa del vell Estridoni.²⁷⁵ Ha vençut la mort amb una fi feliç, corrent cap a la vida benaurada, ha pujat els astres feliçment. Havent estat ja admesa feliçment entre els regnes benaurats, gaudeix associada entre els cors d'astres. Així doncs, qui plorarà Francisca com si hagués estat sotmesa a la mort, si aquella, amb la seva virtut, ha vençut la mort amb la vida? Ha deixat el sòl terrestre, però s'ha adreçat al celestial; està contenta i lliure, havent trencat la cadena de la carn; s'ha alliberat de tots els afanys de la carn miserable; frueix feliçment amb la pau perpètua del cel. Allí on no hi ha cap temor, ni cap por no afeixuga el dolor, tampoc no turmenten els cansaments, no oprimeixen els perills: totes les coses riuen felices al feliç, totes les coses estan segures al cel amb cors de celestials. Per això no ha de plorar ningú, benaurada Francisca, la teva mort, que fou la darrera meta de la mort, que és la darrera fi de totes les coses adverses, dels mals, que és el principi de tot bé. I no s'ha d'anomenar mort allò que traspassa els bons als alts setials de la vida i els converteix en déus. Per aquest motiu vinga, duc, contingues amb prudència els rius de llàgrimes, la mort de l'esposa s'ha de celebrar amb

275. Sant Jeroni (nascut a Strido, Dalmàcia) escriví una vida de Santa Paula a la seva vellesa.

Non moritur bene qui uixit, nec mortua coniunx
est tua, sed uiuit tempus in omne Deo.

**Ioannes Baptista Agnesius ad generosum equitem
Casparem Cruillas, in obitum materterae eius, nobilis
dominae Mariae Magdalenes Cruillas, quae Iunii 5 migravit.
Anno Domini 1539.**

Queis ego nunc lachrymis te quod matertera Caspar,
me quod deseruit dulcis amica fleam?
Dulcis amica fuit nodo mihi casta pudico,
altera uera fuit mater et illa tibi.
Deseruit nos una duos: te mater, amica
me, mihi quae pariter nata sororque fuit.
Abstulit hanc nobis mors inuida, reddidit astris,
sed uirtus meritis ditior atque beat.
[58r] Improba Magdalenen mors cruda necasse Cruillas
quid prodest? Victrix uiuit et ipsa iaces.
Corpore ubi spoliis, erumnis nescia mille
exuis, innumeris eximis atque malis.
Quid uita est hominis nisi cura, perenne periculum,
poena, labor, luctus, mors diuturna, nihil?
Lugendum ergo nihil, mortaleis si exuit auras,
nam moriens mortem finiit, haud obiit.
Quum iusto pedicas carnis mors rumpit, Olympi
emeritum superos expedit ire polos.
Magdalenae ergo malum mors ne intulit, inclita coelo
excepta est, uitae perfruiturque bonis.
Nobis heu damnum fecit praegrande, misellos
nos, hei, nudauit matre, sorore simul.
Atque pudicitiae nuptis exemplar ademit,
heu quasi nudauit quin probitate probas.

versos alegres. No mor aquell que ha viscut bé, ni és morta la teva esposa, sinó que viu amb Déu per sempre més.

Joan Baptista Anyés al generós cavaller Gaspar de Cruïlles, arran de la mort de la seva tia materna, la noble dona Maria Magdalena de Cruïlles, que emigrà el 5 de juny de l'any del Senyor 1539.²⁷⁶

Amb quines llàgrimes ploraré ara, Gaspar, que t'hagi deixat la teva tia, que m'hagi deixat a mi una dolça amiga? Per a mi, fou una dolça amiga, casta en el seu púdic lligam, i per a tu fou una segona mare. Una sola persona n'ha deixat dues: a tu, la mare; a mi, l'amiga, a mi, la que fou alhora filla i germana. Ens l'ha presa la mort envejosa, i l'ha tornada als astres, però la seva virtut està feliç, enriquida pels seus mèrits. [58r] Què hi fa que la mort, cruel i malvada, matés Magdalena de Cruïlles? Visqué vencedora, i és així com jeus. Quan t'alliberes del cos, et despreocupes i et separen de milers d'adversitats, i t'eximeixes d'innombrables mals. Què és la vida de l'home sinó una preocupació, un perill perenne, pena, tasca, plor, mort duradora, no res? En conseqüència, no s'ha de plorar en absolut si ha deixat els ventijols mortals, ja que, en morir, la mort ha acabat, no ha pas aparegut. Quan la mort trenca al just els llaços de la carn, fa possible que vagi als cels superiors de l'Olimp, havent complert el seu servei. Així doncs, la mort no ha portat cap mal a Magdalena, està admesa ínclitament al cel, i frueix totalment dels béns de la vida. És a nosaltres, ai, que ha fet aquest tan gran mal, ens ha despullat, ai, dissortats!, alhora d'una mare i d'una germana. I ha pres a les casades un model de pudor, com si hagués despullat, per dir-ho millor, les honrades de la seva honradesa.

276. Gaspar de Cruïlles (que morí el 1570), fill de Gaspar Felip de Cruïlles i d'Ursula de Cruïlles, germana de Maria Magdalena de Cruïlles. Aquesta s'havia casat amb Francesc Lluís d'Aguilar.

Idem ad eundem.

Nubila sit quantum mens ipsa dolore, lituris
 coniciies: ueniam, Caspar amice, dabis.
 Carmina Pieridum dictauit nulla, doloris
 sed furor impatiens: hinc male compta iacent.

**Eiusdem Ioannis Baptistae Agnesii in obitum Ioannis
 Baptistae Theodori fratris sui, qui obiit anno domini 1516,
 Decembris 19.**

Baptista hoc tumulo Theodorus conditur atro.
 Terra cadauer habet, spiritus astra tenet.
 Hunc misere terris mortalem protulit ortus,
 mors immortalem misit acerba polis.
 Hunc duodennem mors primo de flore iuuentae
 crudelis rapuit, regna sed alta beant.
 Hunc immature queritur Parnasus ademptum,
 Musis nam specimen dulce futurus erat.
 Praereptum Aonidum chorus et sibi moeret honorem,
 adscriptum at regnis gaudet Apollo suis.
 Praeripuit lapsus mors immatura ruendi,
 occidit, posset ne male et ille mori.
 Occidit pia, ne multis moreretur in annis.
 Longa quid est uita est, mors nisi longa? Nihil.
 Abstulit hinc uitam non mors tibi, quin dedit immo.
 E morte in uitam transtulit ecce polis.

**[58v] Ioannis Baptistae pro immortalis bonarum
 litterarum patrono, Ludouico Viue Valentinate nostro.
 Eiusdem Ioannis Baptistae Agnesii ad urbem Valentiam,
 Semperuiuae sero coronatam, id est, ipso Viue.**

Viues, aeternos et Semperuiua per annos
 nomine florebis Viuis ubique uirens.
 Viui nascenti nomen mortale dedisti,
 immortale tibi nomen at ille dedit.

El mateix al mateix.

Conjecturaràs per les correccions fins a quin punt està obnuvilada la meva ment pel dolor: ja em perdonaràs, amic Gaspar. No m'ha dictat els poemes cap de les Pièrides, sinó el furor impacient del dolor: per aquest motiu estan mal engalanats.

Del mateix Joan Baptista Anyés arran de la mort de Joan Baptista Teodor, el seu germà, que morí l'any del senyor 1516, el dinou de desembre.

Baptista Teodor està tancat en aquest negre túmul. La terra conté el cadàver, l'esperit ateny els astres. El naixement envià aquest mortal a la terra, dissortadament, la dura mort l'ha retornat immortal als cels. La mort cruel l'ha raptat a dotze anys a la primera flor de la joventut, però els alts regnats li seran benaurats. El Parnàs el plany per haver estat arrancat abans d'hora, car havia de ser un dolç model per a les muses. Igualment lamenta el seu honor arrabassat prematurament el cor d'Àdnides, però Apol·lo s'alegra de tenir-lo inclòs entre els seus regnes. Una mort d'abans d'hora ha previngut per la força les relliscades de la caiguda, i ha caigut, per tal que no pogués morir malament. L'ha mort pietosament, per tal que no morís durant molts anys. Car què és una vida llarga, sinó una mort llarga? Només això. Per això la mort no t'ha pres la vida, sinó que, ben al contrari, te l'ha donada. Heus aquí que de la mort l'ha portat a la vida en els cels.

[58v] De Joan Baptista per al patró immortal de les bones lletres, el nostre valencià Lluís Vives. Del mateix Joan Baptista Anyés a la ciutat de València, coronada per la garlanda de Sempreviva, és a dir, pel mateix Vives.²⁷⁷

Viuràs sempre viva eternament, floriràs verdejant a tot arreu amb el nom de Vives. Donares a Vives, quan nasqué, un

277. L'humanista valencià Lluís Vives havia mort a Bruges el 1540. Demostra que no s'havia desvinculat del tot dels valencians.

Imposuere tibi reges diadema metalli,
 Viues at Semperuiua corona tibi est.
 Stemma nonne auri stemma est preciosius omni
 ille tibi fulges quo, precor, ipsa magis?
 Reddidit illustrem totum te nonne per orbem?
 Vno immortalis gloria Viue tua est.
 Mors in Viue tuam molita extinguere uitam
 occidit. Illi tu hinc uiuis, et ille tibi.

**Eiusdem Ioannis Baptistae ad ipsum Ludouicum
 Viuem.**

Omnis uita hominum quum sit mors, quis tibi dixit
 dic, Viues? Numquid non moriturus eras?
 Ad mortem uita est omnis uia, currimus omnes
 ad mortem tacito diues inopsque pede.
 A morte ordimur uitam, mors uita simulque
 nobiscum currunt, finis at ipse rogas.
 Ad mortem mortis currenti tramite, uates
 quis uiues dixit, dic, Ludouice, tibi?
 Omnis uita hominum ludus, quo illudimur omnes.
 A ludo uictor quur, age, nomen habes?
 Moribus at musis ludum hunc uicisse probaris.
 Vicisti mortem, te nihil illa, iacet.
 Vicisti hinc musis, uicisti moribus almis.
 Hinc Viues terris, tempus et omne polis.

**Eiusdem Ioannis Baptistae in obitum reuerendi Ioa-
 nnis Gomis, contionatoris Valentinatis, ad ipsam mortem.**

Fila Gomis Lachesi rupisse quid inuida prodest?
 Ille astris uiuit, mortua tu moreris.
 Finiuit uitam, quin mortem: uita homini mors
 est diuturna, igitur desiit ille mori.

nom mortal, però aquest t'ha donat a tu un nom immortal. Els reis t'imposaren una diadema de metall, però Vives t'és una corona sempre viva. No t'és aquell una garlanda més preciosa que una garlanda d'or, amb la qual, pregunto, encara brilles més? No t'ha fet il·lustre per tot el món? Només amb Vives la teva glòria és immortal. Ha mort la mort, esforçant-se a extingir en Vives la teva vida. Per aquest motiu tu vius per a ell, i ell per a tu.

Del mateix Joan Baptista al mateix Lluís Vives.

En no ser altra cosa que mort tota la vida dels homes, qui t'anomenà, digues, Vives? Que no estaves destinat a morir? La vida és tota ella un camí cap a la mort, tots correm cap a la mort amb un peu tàcit, el ric i el pobre. Comencem la vida des de la mort, la mort i la vida corren amb nosaltres a la vegada, però la fi és la mateixa pira. Corrent a la mort pel sender de la mort, quin endeví t'anomenà Vives, digues, Lluís? Tota la vida dels homes és un joc, en el qual tots som burlats. Per què, doncs, reberes el nom a partir d'aquest joc, vencedor? Demostres amb els teus costums que venceres aquest joc a les muses. Has vençut la mort, que de cap manera no et farà jeure. L'has vençuda amb les muses, les has vençudes amb els teus costums nodridors. Per això viuràs a la terra i per sempre més als cels.

Del mateix Joan Baptista arran de la mort del reverend Joan Gomis,²⁷⁸ predicador valencià, a la mateixa mort.

De què serveix que hakis trencat els fils de Gomis, envejosa Làquesis?²⁷⁹ Aquell viu entre els astres, i tu moriràs morta. Ha acabat la vida, més ben dit, la mort: la vida, per

278. Joan Gomis, prevere i beneficiat en diverses esglésies valencianes. Mestre en teologia. Participà en nom del braç eclesiàstic en l'afer de la revolta dels moriscs a la serra d'Espadà el 1526 (Cf. *Llibre d'antiguitats de la seu de València*, p. 99-100).

279. Làquesis, una de les parques.

Ecquur non uitam diurnam denique mortem
 [59r] dixeris? Atque malis uiuere nonne mori est?
 Iustis uita labor, carcerque, angorque dolorque,
 sed reprobis mors est uita, cruenta magis.
 Quotidie reprobis moritur, nec desinit, immo
 incipit inde mori, quum miser emoritur.
 Contra sed iustus moritur semel, incipit atque
 uiuere quum moritur, nascitur unde polis.
 Quid Gomis ergo tibi nocuit mors? Mortis ademit
 uincla, immortalem restituitque Deo.
 Felix si, ut dixit, semper uixisset. At istud
 commune omnibus est mortis ubique malum.

**Eiusdem Ioannis Baptistae ad nobilem dominam
 Angelam Zabatam, Argiritae dominam, in obitu nobilis
 integerrimaeque dominae Lucretiae parentis eius. 14
 Nouembris 1526. Elegia.**

Quod non credideram fieri quod posset in aeuum,
 nunc mea discussa lumina nube uident.
 Induit eclypsim coelo mea luna sereno,
 astro, non rutilo sole, latente solo.
 Non tamen id fidei succumbit, angeli ut ulla
 lugubres causa uel ratione fleant.
 Vincitur at uisu ratio, nam pacis amaris
 ecce madet lachrymis Angela tota suis.
 Sicelidam Cyanen inconsolabile flentem
 uulnus, si uideas, credere iure potes.
 Ista nisi dulcem quod matrem deflet ademptam,
 raptam Persephonem lugeat illa deam.
 Lactea tundentem duris, heu, pectora palmis
 si uideas, rutilas et laniare comas,
 casta in Bellona formosam iure Dionem,
 in Paphia doctam Pallada flere putes.
 Formosam queruli gemitus lachrymaeque decebant,
 undarent roseas quum sine fine genas,
 audisses niueam mitem sine felle columbam,
 turturis aut gemitum, quae uiduata uiro est.

a l'ésser humà, és una mort duradora, [59r] per tant, aquell ha deixat de morir. No es just dir que la vida és una mort duradora? I viure entre mals no és morir? Per als justos la vida és afany, una presó, angoixa i dolor, però per als malvats és mort, i encara més cruel. El malvat mor cada dia, i no para, i comença a morir quan es mor miserablement. En canvi, el just mor una sola vegada, i comença a viure quan mor, que és quan neix entre els cels. En què, Gomis, doncs, t'ha fet mal la mort? La mort t'ha arrancat els lligams, i t'ha tornat immortal a Déu. Hauria estat feliç si, com digué, hagués viscut sempre. Però el mal de la mort és comú a tothom.

Elegia del mateix Joan Baptista a la noble dona Àngela Sabata, senyora d'Argeleta, arran de la mort de la noble i molt íntegra dona Lucrecia, la seva mare.²⁸⁰ Quinze de novembre de 1526. Elegia.

Allò que no hagués cregut que pogués passar mai, ara ho veuen els meus ulls, abaltits per un núvol. La meva lluna ha vestit d'eclipsi el cel serè, però és un astre qui l'amaga, no s'ha post pas el sol. Igualment, no ha sucumbit pas una fidelitat tan gran, com perquè plorin llòbrecs els àngels sense causa ni raó. Però la raó es venç amb la visió, i heus aquí que Àngela està amarada totalment amb les seves llàgrimes amargues. Ho creuries totalment si veiessis la font de Ciane a Sicília plorant la ferida inconsolable. Si no és perquè plora la pèrdua de la dolça mare, Àngela estaria plorant el rapte d'aquella deessa Persèfone. Si la veiessis colpint-se els seus pits blancs com la llet amb els durs palmells de la mà, i arrancant-se la seva cabellera rutilant, creuries amb raó que era Dió plorant la casta Bel·lona, o la docta Pal·las plorant Venus. Li esqueien i la feien tan bella els gemecs queixosos i les llàgrimes, quan se li inundaven les galtes rosades sense fi, que hauries dit que era una tendra coloma blanca sense amargor, o bé el lament d'una tórtora, que havia perdut la seva parella. A qui l'encomanaràs

280. Àngela Mercader-Sabata i Boil, filla de Pere Mercader i Sabata i de Lucrecia Boil, casada amb Jeroni Escrivà de Romaní. Sobre la seva influència cultural vegeu la Introducció.

Cui desolatam, miseram cui linqvis amicam?
 Heu, natam genitrix deseris ergo tuam?
 Non inimica tuis fueram contraria uotis,
 non unquam iussis dura proterua tuis.
 Me sine quo properas? Natam fugis, impia, amantem?
 Te sine quam fiet, hei, mihi dulce mori!
 Te non deseruit, similem sibi at illa marito
 [59v] Quin patri altricem substituitque tuo.
 Altera nonne manes Lucretia casta parenti,
 matri persimilis moribus ac meritis?
 Casta pudica parens, et filia casta, pudica est.
 Lactea tum nata est et sine labe parens.
 Mater nuptarum specimen persancta pudicum
 ditauit meritis saecula nostra suis.
 Filia uirtutes connectens florida musis
 uirtutum nitor est, Thespiadumque iubar.
 Hoc genitrix niueam superat sed munere natam,
 unum etsi meritum fecit utramque parem:
 filia quod saeculi piceis uersatur in umbris,
 mater sidereis et cubat alta toris.
 Parce igitur tristeis iam fundere in astra querelas,
 cassis et lachrymis, Angela, parce tuis.
 Non tibi felici est plangendum matris abitu,
 desertis terris sidera quae petiit.
 Si matris mors est damnum, reparabile non est.
 Frustra igitur lugens quid sine fine doles?
 Est damnum, fateor tibi: matri at summa bonorum est.
 Maternis doleat quae pia nata bonis?
 Mortalem genitrix uitam finiuit acerbam,
 uel mortem, siquidem promere uera licet.
 Atque immortalem uestiuit in aethere uitam,
 quam superis mixtam gaudia summa beant.
 Nec desolatam te dicas atque misellam,
 solam deseruit te quia sancta parens.
 Angela quem uirtus strictis amplectitur ulnis
 sit, quo nullus adest, non mihi solus erit.
 Et non uerus amor tantum sua commoda quaerit,
 inuidet et matris filia nulla bonis.

en amistat, desolada i dissortada? Ai, deixaràs, doncs, mare, la teva filla? No havia estat enemiga i contrària als teus vots, mai no havia estat una dura insolent als teus mandats. Sense mi, on t'adreçaràs? Defugiràs impietosament una filla que t'estima? Sense tu, que dolç que m'és morir! No t'ha deixat, sinó que s'ha substituït, nodridora, pel teu marit [59v], més ben dit, el teu pare. No seràs per al teu pare com una altra casta Lucrecia, molt semblant a la mare en costums i mèrits? La mare és casta i púdica, també la filla és casta i púdica. Ha nascut una mare sense màcula i blanca com la llet. La mare santíssima és un model de núpcies púdiques, ha enriquit els nostres dies amb els seus mèrits. La filla, florida, unint les virtuts amb les muses, és un esplendor de virtuts, una brillantor de Tèspíades. Tot i que un únic mèrit les fa iguals, en una tasca, tanmateix, la mare supera la nívea filla: el fet que la filla rodola per les ombres sutzurosses del món, mentre que la mare jeu alterosa entre els tàlems siderals. Deixa, doncs, ja, de vessar planys tristos contra els astres, Àngela, deixa ja de vessar llàgrimes. No t'has de plànyer per la marxa feliç de la mare, que, deixant la terra, s'ha adreçat cap als astres. Si la mort de la mare és un dany, no és reparable. Per què doncs, et dols plorant en va i sense fi? És un dany, hi estic d'acord: però, per a la mare, és el més gran bé. Quina filla pietosa es doldrà pels béns de la mare? La mare ha acabat la cruel vida mortal, o la mort, si és lícit donar a conèixer coses certes. I s'ha revestit d'una vida immortal en l'èter, que els més grans gaudis fan feliç, barrejada amb els superiors. No et diguis desolada i dissortada pel fet que t'ha deixat sola la santa mare. Àngela, aquell a qui abraça la virtut amb els seus colzes llaçats, no crec que estigui sol, fins i tot si no compta amb ningú. I el veritable amor no busca tant el seu benestar, i cap filla no enveja els béns de la mare. Per què, vinga, busques més els teus consols

Ecquid, io, matris tua plus solatia quaeris?
 Ereptam matrem carcere uincta doles?
 Desertam nec causeris, non Angela dulcis
 felix te genitrix deseruisse potest.
 Inter mortaleis dum degeret illa misellos,
 unquam quae non te deseruisset erat.
 Et modo flammantis charitatis feruida flammis,
 quae nec uelle caret, nec sibi posse deest.
 Te deserturam fidam male fida parentem
 credes? Errorem disice corde malum.
 Praecelsit felix ideo te ad sidera mater
 (ne mea uerba, precor, somnia uana putes)
 [60r] connubii nodo regi ut coniugat Olympi,
 augusta et superum sis super astra potens.

Idem ad eandem dominam Angelam.

Euigilare tuus me flammeus, Angela, cogit
 dulcis amor, somnum discutit atque procul.
 Illepidos tibi mitto modos, sospita dolore
 mens iacet ipsa tuo. Parce, diuque uale.

Epitaphium nobilis dominae Lucretiae, eiusdem parentis.

Casta pudicitiae dos hoc Lucretia in antro
 conditur: immo eadem casta pudicitia.
 Clara Boilorum proles fuit una suorum,
 inclitus antiquae nobilitatis honos.
 Nodo Argiritae domino connexa iugali
 qui Mercatorum nobile germen adest,
 acciuit diuam pleno ter uentre Fluonam,
 terque tribus natis candida facta parens.
 Primum Ioannes Mercatorum decus ille est,
 contra germanos fulmen et horror eques,
 inuictis qui animis decumbens marte Sagunto,
 tempus in omne suis gloria magna manet.
 Angela Pegasiis uolitans super aethera pennis
 delictum nostri temporis atque decor.

que els de la teva mare? Et dols que la teva mare hagi estat treta de la presó on estava lligada? I no pretextis que t'ha deixat sola, la teva dolça i feliç mare, Àngela, no et pot deixar abandonada. Mentre va viure entre els mortals dissortats, no va deixar-te mai. I fervorosa en les flames de la flamant caritat, aquella ni et deixa de voler, ni li és ja impossible de fer-ho. Creus, desconfiada, que et deixarà la fidel mare? Treu aquest mal error del teu cor. La mare t'enaltirà fins als astres fins a tal punt feliçment (i no creguis que demano amb les meves paraules somnis vans) [60r] que et lligarà en nus matrimonial amb el rei de l'Olimp, i seràs augusta i poderosa sobre els astres dels superiors.

Del mateix, a la mateixa senyora Àngela.

El teu dolç amor flamejant, Àngela, m'obliga a estar despert, ha empès el somni ben lluny. T'envio uns versos sense gràcia, la meva ment està abaltida pel teu dolor. Tingues-ne pietat, i estigues bona durant molt de temps.

Epitafi de la noble senyora Lucrècia, la seva mare.

El cast regal del pudor, Lucrècia, està reclòs en aquest coval: més ben dit, ho està el mateix cast pudor. Fou l'única descendent dels seus nobles Boils, l'ínclit honor d'una antiga noblesa. Lligada amb el nus del matrimoni al senyor d'Argeleta, que és un noble relluc dels Mercader, féu venir tres vegades la divina Fluona amb un ventre ple, i tres vegades esdevingué cànvida mare de tres fills. El primer és Joan Mercader, honor, llamp contra els agermanats, i un terror com a cavaller, que morint amb un esperit invicte a la batalla de Sagunt, roman per sempre més entre els seus amb la seva gran glòria. Àngela, volant sobre els aires amb les seves plomes pegàsies, és un luxe i un honor per al nostre temps. Tres vegades féu feliços els

Ortu ter faustos fecit formosa parentes,
 ultima, iam superos quae tenet, Anna fuit.
 Hinc quinquagenos ortus emensa nouembres,
 moribus insignis integritate nitens,
 uirtutum locuples, meritorum diues ad oras
 felici superas fine uolauit ouans.
 Corpus terra tenet, sed spiritus aethere regnat.
 Angela sed uiuo pectore utrumque fouet.

**Eiusdem Ioannis Baptistae ad seipsum, anniuersario
 die suae natiuitatis. Martii 30, 1542.**

Quid, Baptista, iaces? Vitae quid stertis inerti?
 Extremo nescis te adpropriare rogo?
 Quur aliquando, precor, non, heu, respicis? Et ecquur
 ad mentem tandem non male sane redis?
 Num Pylios credis uitam producere in annos,
 aut te immortalem forsitan esse putas?
 [60v] Mortalem genuere tui te crede parentes
 mortales, similem te genuere sui.
 Principium te habuisse palam est. Ita denique finem
 (ne fallare) citum certo habiturus eris.
 Immineat tibi quod finis non adspicis heu, heu?
 Mors pulsat morbis improba nonne fores?
 Ver fugiit puerile, ardens iuuenilis et aestas,
 autumnusque tibi nonne uirilis abit?
 Bruma senectutis morborum obsessa procellis,
 quottidie inuitat sicque parare rogam.
 Praeteritum sicut fugiit, fugietque futurum.
 Vita fugit, tacito mors uenit acta pede.
 Luce duos ista, sexagintaque malorum
 annos, heu, plenos uita peregit iners.
 Praeteriti quid adest? Abiit seu somnus et umbra,
 ibit et in nihilum, nec mora, quod superest.
 Euigila tandem, longam nec uiuere uitam
 hic speres: terris est breue quidquid adest.
 Vita senum labor et dolor est, diuturnus et angor,
 omnis uita uapor, somnus et aura, nihil.

seus pares, formosa: la darrera, que ja està entre els de dalt, és Anna. Recorrent cinquanta novembres, insigne pels seus costums, i resplandent per la seva integritat, fecunda de virtuts, rica de mèrits, volà a les riberes superiors, essent feliç amb una fi feliç. La terra en té el cos, però l'esperit regna a l'èter. Àngela, amb un pit viu, serà propícia a l'un i a l'altre.

Del mateix Joan Baptista a ell mateix, en l'aniversari del seu naixement, trenta de març de 1542.

Per què, Baptista, estàs ajagut? Per què ronques amb una vida inactiva? Que no saps que t'apropes a la darrera pira? Per què, demano, no t'apenedeixes de tant en tant? I per què no recuperes el senderi, emmalaltit com estàs? Creus que la vida s'allargarà fins als anys de Pilos, o és que creus, tal vegada, que ets immortal? [60v] Els teus pares, creu-me, et feren mortal; com que eren mortals, et feren semblant a ells. Està clar que has tingut un començament i tindràs aviat, ben segur (i no t'enganyessis pas) una fi. No veus, ai!, ai!, que és imminent la teva fi? No colpeja les portes la malvada mort amb les malalties? Han fugit la primavera pueril i l'estiu ardent de la joventut, i no se te n'ha anat també la tardor viril? La bruma de la vellesa ha caigut amb les tempestes de les malalties i, d'aquesta manera, convida cada dia a preparar la pira. De la mateixa manera que ha fugit el passat, també fugirà el futur. La vida fuig, i ve la mort, caminant amb un peu tàcit. En aquesta vida, la vida inactiva ha complert seixanta dos anys; ai!, plens de mals. Què queda del passat? Se n'ha anat com un somni i una ombra, i ben aviat anirà al no-res allò que en queda. Desperta't d'una vegada, i no esperis viure una vida llarga, ja que és breu tot allò que hi ha a la terra. La vida dels vells és afany i dolor, una angoixa duradora, tota la vida és vapor, somni i un ventijol, no res. Així doncs, que no t'enganyi

Longae igitur uitae non te spes fallat inanis,
 umbrae innitaris nec male (crede) rues.
 Vitae uiue, cupis uitam si uiuere longam,
 nec morti uiuas ni cupis ipse mori.
 Christo igitur uiuas, moriturum te inde quot horis
 crede, immo iam nunc teque putato mori.
 Lusisti uitam, moreris, male missa lucrator
 dum potes, et coelo te asserere, uiuus eris.

Finis.

[61r] Ioannis Baptistae carmen funebre illustri domino Ioanni Borgio duci Gandiae. Ioannis Baptistae Agnesii, in mortem Glaurae.

Valetudinarius lectulo multos iam dies decumbens, quum inopino Glaurae nostrae audito discessu, miseram hominum delorem sortem, scriptorio arrepto graphio gemebundus non in Glauram, quod absit, ut stilus meus (uel leuiter) in manes ludat, sed quidem in stultorum elogium, eorum maxime qui suae sunt finis incurii, suppositum epitaphium aedidi. Quod tibi uni, ut caetera mea, dispungendum iure clientelatus mitto, hac lege, ut quom primum perlegeris condendum Vulcano tradas. Vale. Nostro ex tugurio, luce diui Lucae, 1533.

Epitaphium Glaurae.

Hac quicumque uia transis, adsiste uiator,
 primatum hic primas Glaura sepulta iacet.
 Qualis uita hominum, fallax, quam uana, probauit,
 sit quod et aura leuis, quod uapor, umbra, nihil.
 Annos regnauit sequinos fausta beatos,
 extendit phaleras late ad utrumque polum,
 auro arcas, dapibus uentremque infersit opimis.

la vana esperança d'una llarga vida i, basant-te en una ombra, caiguis malament (creu-me). Viu per a la vida, si desitges viure una llarga vida, i no visquis per a la mort si no desitges morir tu mateix. Viu doncs per a Crist, creu que has de morir a cada hora, i imagina't que mors ja ara. T'has enrigut de la vida, aprofita't de qualsevol manera, mentre puguis, del que tens: moriràs; fes-te del cel, i seràs viu.

Fi.

[61r] Poema fúnebre de Joan Baptista a l'il·lustre don Joan de Borja, duc de Gandia, de Joan Baptista Anyés, arran de la mort de Glaura.

Havent estat al llit malalt durant molts dies, coneixent la mort imprevista de la nostra Glaura, vaig doldre la sort dissortada dels homes i, agafant la ploma per a escriure, lamentant-me, no per Glaura, que ha marxat, com bromeja el meu punxó (ni que sigui lleugerament) devers els manes, sinó més aviat per a elogi dels estults, i especialment d'aquells que es despreocupen de la seva fi, vaig compondre l'epitafi infraescrit. Te l'envio només a tu perquè, igual que els altres escrits meus, el corregeixis, per dret de clientela, amb la condició que quan el llegeixis per primera vegada no consideris que s'ha d'enviar a Vulcà perquè l'oculti. Adéu. Des de la nostra cabana, dia de Sant Lluç, 1533.

Epitafi de Glaura.²⁸¹

Siguis qui siguis, tu que vas per aquest camí, atura't, caminant, aquí reposa sepultada Glaura, principal de principals. Ha demostrat com és la vida dels homes, fal·laç, vana, que és un lleu ventitjol, un vapor, una ombra, no res. Va regnar benauradament durant trenta anys, va estendre amplament les

281. Glaura, possiblement Magdalena-Clara, filla del duc Joan de Borja. Havia estat casada amb el comte d'Almenara Ferran de Pròixita.

Adrisere uni sidera, terra, salum.
 Delicias inter, pateras, inter cachinnos,
 mundi adfluxit ouans omnibus una bonis.
 Proh dolor, una uno rapuit simul omnia puncto,
 condidit et tumulo mors inopina, uale.

**Eiusdem Ioannis Baptistae Agnesii ad nobilem
 dominam Angelam Zabatam, in mortem sororis illius, maii
 12, 1525.**

Nostra tuae fatum defleret musa sororis,
 si flenda unius fletibus illa foret:
 omnibus est lugenda diu sine fine puellis,
 una puellarum gemma pudoris erat;
 formosis nec flenda minus, forma occidit omnis,
 cumque illa charites interiere simul;
 interiit uirtutis honos, probitatis honestas,
 heu! morum splendor, lux, decor, omne decus.
 Omnibus et non communis iactura bonorum est
 illius abcessus, publicus atque dolor?
 Non ergo unius, cunctorum, flenda sororis,
 multis mors lachrymis est sine fine tuae.
 Quin bene si sapimus, gaudendum est Angela nobis
 [61v] non tua nam soror est mortua, uiuit, ouat.
 Non moritur bene qui moritur, cui fama superstes
 inclita, quin moriens desiit illa mori.
 Omnis nonne hominis uita est mors? Exuit ecce
 mortem hic et uitam uestiit illa polis.
 Sed tua me illius, quae me urget, flamma coegit
 signare hoc tumuli carmine claustra breui.
 Celte hoc tu pario incisum sit marmore faxis,
 ut coelo uiuit, uiuat et ipsa solo.

Epitaphium nobilis integerrimaeque Annae Argiritae:

Formosae lugete diu, lugete pudicae,
 defleat, heu, tristis uir, puer atque senex.

seves condecoracions a tots dos pols, omplí les arques amb or, i el seu ventre amb tiberis abundosos. Li rigueren els astres, la terra, el mar. Entre delícies, copes, entre riallades, visqué feliçment entre tota mena de béns, única en el món. Oh dolor, una sola ho ha raptat tot en un sol instant, i la mort imprevista ho ha amagat tot en un túmul, adéu.

Del mateix Joan Baptista Anyés a la noble dona Àngela Sapata, arran de la mort de la seva germana,²⁸² dotze de maig de 1525.

La nostra musa ploraria el fat de la teva germana si aquella es pogués plorar amb les llàgrimes d'una sola persona: s'ha de plorar llargament i sense fi per totes les noies, era una gemma única del pudor de les noies; i no s'ha de plorar menys per les belles, ha mort tota la bellesa, i amb ella han mort alhora les gràcies; ha mort l'honor de la virtut, l'honestedat de l'honradesa, ai!, l'esplendor dels costums, la llum, l'encant, tot l'esplendor. No és una pèrdua comuna de béns per a tothom la seva mort, i un dolor públic? Així doncs, la mort de la teva germana no s'ha de plorar amb les llàgrimes d'un de sol, sinó amb les de molts i sense fi. Tot el contrari: si som intel·ligents, cal que ens alegrem, [61v] perquè la teva germana no és morta, ans viu i és feliç. No mor aquell que mor bé, aquell que deixa una fama ínclita, ja que més aviat aquella ha deixat de morir. Que no és una mort tota la vida de l'home? Heus aquí que s'ha després de la mort, i s'ha revestit amb la vida en el cel. Però la teva flama, que m'abrassa, m'ha obligat a estampar els claustres d'aquest túmul amb un breu poema. L'inscriuràs amb el burí sobre el marbre de Paros, per tal que, de la mateixa manera que viu al cel, visqui també a la terra.

Epitafi de la noble i molt íntegra Anna d'Argeleta:

Ploreu llargament les belles, ploreu les púdiques, que plori, ai!, l'home entristit, l'infant i el vell. Anna, la flor del

282. Anna Mercader-Sabata.

Feminei generis flos hoc iacet Anna sepulchro,
qua decor et probitas et pudor interiit.

Ad idem:

Victas placaret Venerem castamque Mineruam.
Mors Annam tumulo hoc occultit ante diem.

**Eiusdem Ioannis Baptistae ad illustrem Oliuae
comitem dominum Seraphinum, in mortem illustrissimi
marchionis Brandamburchi, 8 Iulii 1525.**

Quis lachrymas, Seraphine, tuas solabitur, heu!, heu!,
lugendum quom sit iam sine fine tibi?
Marchio deseruit te Brandamburchius ille,
nil tibi quo toto carius orbe fuit.
Atque ideo aeternos merito est lugendus in annos,
quo nobis uita gratior unus erat.
At cecidit mortale quidem, sed spiritus astris
iam felix uiuit tempus in omne Deo.
Non moritur, bene qui uixit. Terrestre reliquit
ille solum, superis uiuere coepit ouans.
In siluas quid ligna fero? Sus ecce Mineruam
edocet, abrumpas fila, Camoena, decet.
Lugubris ad tumulum cecini, comitarer amicas
ut lachrymas fidis fletibus ista tuas.

Epitaphium illustrissimi marchionis Brandamburchi.

Siccis quur oculis abis, uiator?
Nescis sarcophago iacet quis isto?
Brandamburchius hoc iacet sepulchro
heu!, heu! marchio Teutonum supernus
uertex, nobilitatis ille honosque.
[62r] Regum sanguine, Caesarumque ad Austrum
Arctoo ab gelido, simulque ab Euro
praeclarus Zephyros adusque Iberos,
sed uirtute magis, magisque quondam
felix connubio iugatus alto

gènere femení, jeu en aquest sepulcre, amb la qual s'ha perdut l'encant, l'honestedat i el pudor.

Pel mateix motiu:

Podria apaivagar i vèncer Venus i la casta Minerva. La mort ha amagat Anna en aquest túmul abans d'hora.

Del mateix Joan Baptista a l'il·lustre comte d'Oliva, don Serafí, arran de la mort de l'il·lustríssim marquès de Brandenburg,²⁸³ vuit de juliol de 1525.

Qui consolarà, Serafí, ai!, ai!, les teves llàgrimes, en ser un fet que cal plorar sense fi? T'ha deixat aquell marquès de Brandenburg, més car que el qual no tingueres res en tota la terra. I pel mateix motiu l'hem de plorar nosaltres eternament, perquè amb ell ens era més agradable la vida. Ha caigut la seva part mortal, però el seu esperit ja viu feliçment entre els astres per sempre més amb Déu. No mor aquell que visqué bé. Ha deixat el sòl terrestre, ha començat a viure feliçment entre els superiors. Però per què porto soques a les selves? Heus aquí que un porc està ensenyant Minerva, cal que trenquis els fils, Camena. He cantat amb cants fúnebres al túmul, per tal d'acompanyar les teves llàgrimes amigues amb plors fidels.

Epitafi de l'il·lustríssim marquès de Brandenburg.

Per què passes de llarg, caminant, amb els ulls secs? No saps qui hi ha en aquest sarcòfag? En aquest sepulcre hi ha el marquès de Brandenburg, ai!, ai!, el cap superior dels Teutons, i l'honor de la noblesa. [62r] Amb una sang de reis i de Cèsars, conegut des del gèlid Pol Nord fins a l'Austre, des de l'Eure fins als Zèfirs d'Ibèria, però més per la virtut, i més lligat feliçment en un alt matrimoni amb l'augusta Germana

283. El Marquès de Brandenburg, casat el 1519 amb la reina vídua Germana de Foix.

Germanae Hesperiae potentis olim
augustae (nimis at nimis misella
heu!, tanto uiduata nunc marito),
quo nobis miseris ad astra raptò
uirtutis decor occiditque honosque.
Pleno ergo amne, age, sparge lachrymarum
bustum hoc lugubris atque abi, uiator.

**Eiusdem Ioannis Baptistae in probrosum, mortem
pauentem.**

Mortem quid trepida pauitas formidine demens?
Vitae, non mortis mors metuenda tibi est.
Vitae uita Deus. Carnis quae uita? Malorum
colluuiis, morte est quae metuenda magis.
Vitae immortalis mors pessima, ubique tremenda
omnibus, extremum est quae sine fine malum.
Mors carnis preciosa probis, namque ultima mortis
meta mali est, uitae principiumque boni.
Hanc quisque exoptat studio iustissimus omni,
qua non exhausta sidera nemo petit.
At cui uita caro, carne ac spes omnis in una est;
est cui uitae animae cura nec ulla suae,
unus qui uiuens Epicuri ut de grege porcus:
nil putat elysium, nil et auerna facit.
Ad mortis nomen trepidat, formidat et horret.
Hanc quum post uitam, nil superesse putet.
Hinc male qui uiuit, semper male uiuere gliscit,
praemia quum speret nulla timetque mori.
Vitari at nequeat quum mors, impune timetur;
quam bene qui uiuit, non fugit, at superat.
Mortem omnes fugimus, mors consequitur fugientes.
Communis cunctis mors obeunda uia est.
Mors uera est ac certa omni, magno atque pusillo.
Decipit at multis subdola uita modis.
Hinc quum nil uita sit toto incertus orbe,
hanc certa certam spe sibi quisque facit.
Hinc adeo nemo est senio confectus, ut uno
se non plus anno uiuere fidat ouans.

d'Hespèria, poderosa des de fa temps (i ara desprovista, extremadament dissortada, ai!, d'un tan gran marit), amb el seu rapte cap als astres, se'ns ha esfondrat l'encant i l'honor de la virtut. Així doncs, vinga, rega funeràriament aquest bust amb un riu ple de llàgrimes, i te'n podràs anar.

Del mateix Joan Baptista per a l'insensat, que té por de la mort.

Per què tems la mort amb una por trepidant, dement? Has de témer la mort de la vida, no la de la mort. Déu és la vida de la vida. Quina vida és la de la carn? Una immundícia de mals, que s'ha de témer més que la mateixa mort. La mort d'una vida immortal és la pitjor, i per això l'hauria de témer tothom, aquella que és el més gran mal sense fi. La mort de la carn és preciosa per als honrats, car és la darrera fita del mal de la mort, i el principi del bé de la vida. Tothom la desitja utilíssimament amb tota mena d'afanys, ja que sense que aquesta s'acabi ningú no arriba als astres. I aquell per a qui la vida és la carn, tota la seva esperança està només en la carn; aquell que no té cap cura de la vida de la seva ànima és com un porc dels que viu a la trujada d'Epicur: no es preocupa de l'Elisi, no té en compte els averns. Tremolant al nom de la mort, en té por i s'horroritza, ja que considera que no hi ha res després de la vida. Per això, el que viu malament, sempre s'aferra a viure malament, ja que no espera cap premi i tem morir. I com que la mort no es pot evitar, la tem impunement; mentre que el que viu bé, no la fuig, ans la supera. Tots fugim la mort, però la mort ens atrapa mentre la defugim. La mort és un camí comú pel qual hem de passar tots. La mort és veritable i segura per a tothom, per al gran i per a l'insignificant. Però la mentidera vida ens enganya de moltes maneres. Per això, tot i no haver-hi res de més incert a tota la terra que la vida, tothom se la fa certa amb una esperança certa. I ningú no es troba fins a tal punt abatut per la vellesa que no confii viure feliçment encara durant un any més. D'aquesta manera, l'esperança fal·laç d'una vida fal·laç enganya els necis, [62v] i per això sovint

Vitae ita fallacis spes fallax fallit ineptos,
[62v] saepe unde incautos mors inopina rapit.
Vita bonum fallax, quod quantum crescit, in ipso
decrescit spatio, deficit atque suo.
Transit ut unda fluens tacito pede uita, recedit
ut nebula et fugitat seu leuis aura fugax.
Totum est aura fugax, uacuas ut fumus in auras
uanescit, toto quicquid in orbe iuuat.
Mille modis leti hinc miseros mors una fatigat,
quam uitare hominum denique nemo potest.
Mortem ergo in cassum fugimus, pauidique timemus,
nobiscum graditur praeuia ubique comes.
Obuiaque occurrit currenti tramite eodem,
occursat misero quum tamen occat atrox.
Vnum est effugium: studiis incumbere sanctis.
Vita namque proba mors bona (crede) emitur.
Virtuti studeas, mortem nihil inde timebis.
Mortem nam uirtus sub pede sola premit.

Finis.

la mort imprevista ens rapta incautes. La vida és un bé fal·laç, que amb la mateixa mesura que creix, decreix i abandona. La vida corre amb peu tàcit com una onada que flueix, s'allunya com la boira, i fuig fugissera com un lleu ventitjol. Tot allò que hi ha per tota la terra és un fugisser ventitjol, s'esvaeix com un fum en els buits ventitjols. Tota sola, la mort ens castiga, dissortats amb mil maneres de destrucció, i cap home no la pot evitar. Així doncs, és en va que fugim la mort, i la temem amb pavidesa, quan els nostres companys de viatge s'avancen contínuament en el camí. Es posa al davant del camí d'aquell que corre, en el mateix viarany, li surt a l'encontre i, dissortat, el mata atroçment. Hi ha una sola sortida: dedicar-se als estudis sagrats. Car amb una vida honesta (creu-me) s'obté una bona mort. Consagra't a la virtut, i no temeràs la mort en absolut. Car només la virtut domina la mort amb el seu peu.

APÈNDIX
NOTES ALS MARGES DEL TEXT D'ANYÉS
(PROBABLEMENT COL·LOCADES PELS EDITORS)¹

1. S'indica, per a cada nota, el foli de l'original al marge de la qual està col·locada. Quan es repeteix el mateix foli, vol dir que hi ha distància entre les notes i que, per tant, són notes a paràgrafs diferents. Quan es col·loquen les notes seguides, i s'apleguen sota un mateix foli, és perquè a l'original tampoc no hi ha separació entre les notes, sigui perquè totes expliquen un mateix paràgraf, sigui perquè són tan llargues que no queda espai per deixar un blanc entre elles.

Foli	Text llatí	Traducció
3r	Id est, simul collatum est et mortuum beneficium	És a dir, s'ha concedit la gràcia i mort a la vegada
3r	Id est, numquam iudicium facere imperitos permittes	És a dir, no deixis jutjar als homes sense criteri
5r	Gloriosius est laudem demereri quam laudari	És més gloriós guanyar-se la lloança que ser lloat
5r	In equite digno, indignior timiditas audacia	En un cavaller digne, el temor és més indigne que l'audàcia
5v	Necessitas mala	La necessitat dolenta
5v	Necessitas illeges facit. Germanorum factio quantum habuit insaniae atque rapacitatis. Impia germanorum facinera. Proregis pedites sacra incenderunt phana	La necessitat fa els homes sense llei. Quanta bogeria i rapacitat tingué la facció agermanada. Els crims impius dels agermanats. Els soldats del virrei incendiaren els temples sagrats
6r	Necessitas bona	La necessitat bona
6r	Otium grande malum	El lleure és un gran mal
6r	Necessaria quandoque necessitas. Ad gloriae fastigium non nisi per ardua tenditur	De vegades, la necessitat és necessària. Al súmmum de la glòria només s'hi arriba àrduament
6r	Necessitas quantum Alphonsum Segobriae ducem euexit in pugna Sagunthina. Quid necessitas in Enrico praecelso infante detexit	Fins a quin punt la necessitat enaltí Alfons, duc de Sogorb, a la batalla de Sagunt. Què descobrí la necessitat en l'excels infant Enric
6r	Germana tyrannis quantum regni obtinuit	Quina gran part del regne obtingué la tirania agermanada
6v	Planam omnem in regiam deditionem dux Alphonsus redegit	El duc Alfons fa retornar tota la Plana a l'obediència reial
6v	Nuble uulgo Nules, oppidum Oliuae comitis. Quo prorupit insanus germanorum furor. Oppressi ciues probi ab improbis. Quantum euersa calcataque omnia a germanis. Quale hominum genus rempublicam moderabatur	Nuble, que el poble anomena «Nules», castell del comte d'Oliva. Fins on portà l'enfollit furor dels agermanats. Els bons ciutadans són oprimits pels malvats. Fins a quin punt tot estava destruït i fet malbé pels agermanats. Quin tipus d'homes governava el regne

Foli	Text llatí	Traducció
6v	Tumultus et procellae illius temporis	El tumult i els aldarulls d'aquella època.
7r	Illustrissimus Rhodericus Mendocius Zenethi marchio urbem ab incendio excidioque immunem seruauit, qui alter Athlas urbem humero ne rueret, sustinuisse dicitur. Cui uelut Danieli inter leones germanos in urbis lacu periclitanti, regius Enricus infans praedium suppetiarum detulit Valentiam ueniens, ut Danieli detulit sanctus propheta Abachuch	L'il·lustríssim Rodrigo de Mendoza, marquès de Cenete, mantingué la ciutat protegida de l'incendi i de la destrucció. S'hi diu que fou un altre Atlas, que sostingué la ciutat amb les seves espatlles per tal que no es destruís. A aquest, com a Daniel, que estava en perill a la fossa de la ciutat entre els lleons agermanats, el regi infant Enric, venint a València, li portà l'aliment del seu consell, com a Daniel el sant profeta Abacuc
7r	Idem Enricus alter Hercules Athlanti, id est, marchioni Zeneti fuit. Thneske et caetera, id est, pugna pro patria. Pro Caesare, pro regno et patria Enricus ultro morti se obtulit	El mateix Enric fou un altre Hèrcules per a Atlant, ço és, per al marquès de Cenete. Morir i etc., és a dir, lluita per la pàtria. Enric es lliurà a la mort pel Cèsar, pel regne i per la pàtria, voluntàriament.
7r	Enricus non modo pro amicis, sed et pro inimicis mortis se periculis obtulit	Enric no només es lliurà als perills de la mort pels amics, sinó també per als enemics
7r	Cid Rhodericus Dias et rex Iacobus e Sarracenis hoc regnum eripuerunt. Rhodericus Zenetius atque Enricus Aragoneus e germanis redemerunt, seruauerunt incolumem. Rhodericus marchio sapientissimus, magnanimus atque inuictissimus, multo uitae suae periculo Vincentium Peres tyrannum inuasit, uicit atque interemit, urbemque Valentiam liberauit atque ita Caesareo iugo restituit	El Cid Rodrigo Díaz i el rei Jaume prengueren aquest regne als sarrains. Rodrigo de Cenete i Enric d'Aragó el recuperaren dels agermanats, i el mantingueren incòlume. Rodrigo, marquès sapientíssim, magnànim i invicte, anà a l'encontre del tirà Vicent Pèris, amb gran perill per a la seva vida, alliberà la ciutat de València i, d'aquesta manera, la retornà al jou reial

Foli	Text llatí	Traducció
7v	Concinne Enricum et Alphonsum utrique adsimilat Decio, marchione uero Atheniensium qui pro suis morti se deuouere	S'assimila elegantment Enric i Alfons a cadascun dels Decis, cabdills dels atenesos que es lliuraren a la mort pels seus
7v	Fidelitatem suam auctor ostendit multo testimonio	L'autor mostra la seva fidelitat amb molts testimonis
8r	Oportet eos qui amant fidem, non uerba habere	Cal que aquells que estimen tinguin fidelitat, no paraules
10r	In Valentinas perfidos agitur, non in fidos optimosque Valentinas	Es va contra els valencians malvats, no contra els fidels i excel·lents
10v	Germana factio. Pro ciuibus fidissimis, quorum pars non fuit exigua	El bàndol agermanat. A favor dels ciutadans fidels, que n'hi hagué molts
10v	Taprobane	Taprobane
10v	Sumatra	Sumatra
10v	Panchaea. Panchaia. Sabea	Panquea. Panquea. Sabea
10v	Assyria. Chaldea	Assíria. Caldea
11r	Mecha. Sabea. Syria	La Meca. Sabea. Síria
11r	Damascus	Damasc
11r	Tempe. Thessalia	Tempe. Tessàlia
11r	Turia fluuius	El riu Túria
11r	Zephyrus	El Zèfir
11r	Boreas	El Bòreas
11r	Auster	L'Auster
11r	Valentia opposita paradiso terrestri	València, comparada amb el paradís terrenal
11v	Pergama. Doma. Semirami aedes et horti pensiles	Pèrgam. Doma. Les cases de Semíramis i els jardins penjants
11v	Dardanus	Dàrdan
11v	Dardania	Dardània
11v	Dardanii	Els dàrdans
11v	Maceries	Maceries
11v	Maceria	Maceria
11v	Compita	Les compita
12r	Getae	Els getes
12r	Tethys	Tetis

Foli	Text llatí	Traducció
12r	Sardis. Lydia	Sardis. Lídia
12r	Menander fluuius. Pactolus. Midias	El riu Menandre. El Pàctolos. Mídiés
12r	Quirinus. Romulus	Quirini. Ròmul
12r	Gradius Mars. Quirinus	Mart gradivus. Quirini
12r	Gradius. Valentiae Roma	Gradivus. La Roma de València
12v	Valentia scorpionis subdita. Valentia in omnia pietatis officia proflua erga externos. Redimiculum	València està dominada per Escorpi. València abunda en tota mena d'actes d'hospitalitat envers els estrangers. La cinta
12v	Monile	El collaret
12v	Cylindri	Les perles en forma de pera
12v	Armillae. Armi. Arma	Els braçalets, els braços, les armes
13r	Sandalium	La sandàlia
13r	Valentiae insigne corona	La insígnia de València és la corona
13r	Iste Petrus cognomento Ceremoniosus dictus fuit. Classicum	Aquest Pere fou dit el Cerimoniós. La trompeta
13v	Clitemnestra. Atrides. Aegysthus. Candaules	Clitemnestra. Els atrides. Egist. Candaules
13v	Eumenides tres: Tesiphone, Alecto, Megaera	Les tres Eumènides: Tesifone, Alecto, Megeera
14r	Vnde initium accepit germana tyrannis	D'on sorgí la tirania agermanada
14r	Valentiae puerorum tumultus ab ecclesia maiori catamitum paticum extractum combusserunt. Abhorremus maxime Valentini pessimum sodomiae flagitium	Un tumult d'infants de València treuen de la catedral un sodomita passiu i el cremen. Els valencians, el crim que més detestem, és aquest horrible de la sodomia
14v	Catamitus alius ignibus traditus	Un altre sodomita passiu és portat al foc
14v	Didacus Mendocius prorex. Ex plebe duo creantur iurati, reclamante prorege	El virrei Diego de Mendoza. Elecció de dos jurats d'entre el poble, en contra la voluntat del virrei
14v	Populus suplicio damnatum hominum ui proregi eripuit. Populus proregis aedes inuadit	El poble pren al virrei, per la força, un home condemnat a un suplici.

Foli	Text llatí	Traducció
		El poble envacix el palau del virrei
14v	Episcopus Segobriensis tumultum sedat	El bisbe de Sogorb calma un tumult
14v	Prorex urbe pulsus confugit Setabim. Inde quoque pulsus contendit Dianium	El virrei, expulsat de la ciutat, fuig a Xàtiva. Expulsat també d'allí, s'adreça a Dènia
14v	Non est danda perfidis fides	No s'ha de donar confiança als malvats
16r	Laus excellentissimi Alphonsi Segobriae ducis	Lloança de l'excel·lentíssim Alfons, duc de Sogorb
16r	Qualis Guiomarae uita et mores fuere	Quins foren la vida i els costums de Guiomar
16r	Qualis meriti atque morum regius Enricus infans	Quins mèrits i costums tingué el regi Infant Enric
16r	Alphonsus Segobriae dux quis	Qui era Alfons, duc de Sogorb
16v	Illustrissimus Ioannes Borgius dux Gandiae	L'il·lustríssim Joan de Borja, duc de Gandia
16v	Illustris olim dux domina Maria Manriques cognomento Gabriela sanctae Clarae Gandiae sacra uestalis	La il·lustre i antiga duquesa Maria Manríquez, ² amb el nom de Gabriela esdevé monja consagrada del convent de Santa Clara de Gandia
16v	Elisabeth Francisca ducis Gandiae soror diuae Clarae abatissa insigne factorum uestalium margaritum. Seraphinus Scintillarum primas, Oliuae secundus comes	Elisabet Francesca, germana del duc de Gandia, abadessa del convent de Santa Clara, una perla insigne entre les monges d'allí. Serafi, el principal dels Centelles, segon comte d'Oliva
17r	Gotthalaria a Gotthis Alanisque, Catalonia olim dicta. Cotallus de Crao primus cognomentum accipit a Scintillis	Gotalània rep el nom dels gots i els alans, antigament es deia Catalunya. Còtal de Craó fou el primer a rebre el cognom de Centelles

2. Ha de dir Enríquez.

Foli	Text llatí	Traducció
17r	Comes Oliuae Scintillarum primas	El comte d'Oliva, primer dels Centelles
17r	Gilibertus a Scintillis Ferulae castro donatur Siciliae	A Gilibert de Centelles se li concedeix el castell de Ferula a Sicília
17v	Bernardus a Scintillis	Bernat de Centelles
17v	Idem Bernardus Ferdinandum primum adduxit atque pugna Valentina introduxit	El mateix Bernat acompanya Ferran primer i l'associa a la batalla de València
17v	Bernardus a Scintillis Alphonsi regis imperator generalis	Bernat de Centelles, governador general del rei Alfons
17v	Idem Bernardus trireme sua cathenam Massiliae portus effregit	El mateix Bernat, amb una seva galera, trenca la cadena del port de Marsella
18r	Franciscus Gilibertus Oliuae comes primus	Francesc Gilibert, primer comte d'Oliva
18r	Priiilegio Francolodii Franciscus Gilibertus Oliuae comes donatur	A Francesc Gilibert, comte d'Oliva, se li concedeix el privilegi del franc alou
18r	Seraphinus Oliuae comes	Serafi, comte d'Oliva
18v	Illustres ad imitationem laudantur	Els il·lustres són lloats perquè se'ls imiti
18v	Franciscus Gilibertus tertius Oliuae comes. Cherubinus a Scintillis uallis Aiorae dominus	Francesc Gilibert, tercer comte d'Oliva. Querubí de Centelles, senyor de la vall d'Aiora
18v	Illiberris. Granata	Illiberris, que és Granada
18v-19r	Pugna habita in littore Oliuae apud Pilas contra Turcas et Agarenos a domino Francisco Giliberto tertio Oliuae comite	La lluita que tingué lloc al litoral d'Oliva prop de Piles contra els turcs i els agarens per part del senyor Francesc Gilibert, tercer comte d'Oliva
19r	Ad Oliuam et Seraphinum olim Oliuae comitem	A Oliva i a Serafi, antic comte d'Oliva
19v	Fortuna ubique non omnibus eadem	La fortuna no és sempre igual en totes les coses
19v	Fortuna Carolum Carthagini extollit Algerio deprimit	La fortuna enaltí Carles a Cartago i l'enfonsà a Alger
20r	Classis Barbaerussae Sucroni adpulit littoris	Una flota de Barba-rossa arriba a la desembocadura del Xúquer

Foli	Text llatí	Traducció
20v	Franciscus honestius duxit pugnans mori quam pedem referre	Francesc considerarà més honest morir lluitant que retrocedir
20v	Descriptio loci	Descripció del lloc
20v	Consilium Gandiae ducis laudabile	El lloable consell del duc de Gandia
20v	Francisci nota sententiam animumque christianissimum	Observa el parer i l'esperit cristianíssim de Francesc
20v	Infausta committitur pugna	S'emprèn una batalla dissortada
21r	Lugendus licet honorus Francisci casus	Cal plorar la mort, tot i que honorífica, de Francesc
21r	Constantiam Francisci nota	Observa la constància de Francesc
21v	Rhodericus Corella, Consentaniae comes	Roderic Corella, comte de Cocentania
21v	Fernandus Torres quaestor. Alphonsus Cardonius almirans Sanchius almirantis filius Cherubinus Scintillas.	El batlle general Ferran Torres. L'almirall Alfons de Cardona, Sanç, fill de l'almirall, Querubí de Centelles
21v	Expectabilis dominus Petrus Maza	L'expectable don Pere Maça
21v	Nemo alienis, sed suis laudandus est meritis	Ningú no s'ha de lloar pels mèrits d'altri, sinó pels seus propis
21v	Oriola expugnatur	Oriola és expugnada
21v	Dominus Petrus Maza iunior	Don Pere Maça fill
22r	Dominus Raimundus Latro, Castaliae dominus	Don Ramon Lladró, senyor de Castalla
22r	Germani Cheluam populantur. Caro fit urbis rationalis. Sorolla procurator Paternae. Generalia uectigalia amouent	Els agermanats devasten Xelva. Caro esdevé racional de la ciutat. Sorolla, procurador de Paterna. Treuen els impostos generals
22r	Francisci Salines impia mors	La mort impietosa de Francí, el Saliner
22v	Proregis nimia morosaque clementia quid germanis effecerit	Què provocà als agermanats la immensa i persistent clemència del virrei
22v	Pompeius. Sertorius	Pompeu. Sertori

Foli	Text llatí	Traducció
22v	Germani in Gandiae ducem	Els agermanats, contra el duc de Gandia
23r	Tormenta ignea bombos Cantalicius adpellauit. Caro germanorum ductor	Cantalici anomena «bombes» els projectils de foc. Caro esdevé el capdill dels agermanats
23r	Germani Cornuariam arcem impugnant	Els agermanats ataquen el castell de Corbera
23r	Vrgelesius germanorum imperator. Setabis arx capitur. Crispinus necatur	Urgellés, cabdill dels agermanats. És pres el castell de Xàtiva. És mort Crespi
23r	Vincentius Peres Vrgelesio sufficitur	Vicent Pèris substitueix Urgellés
23v	Milliare germanicum uulgo leuca dicitur	Una milla germànica popularment s'anomena «llegua»
23v	Tumultuantur Bethici pedites	Els soldats bètics s'aixequen en tumult
23v	Pugna Gandensis	Batalla de Gandia
23v	Dissoluitur proregis exercitus Bethicorum peditum prodicione	Es dissol l'exèrcit del virrei per una traïció dels soldats bètics
24v	Sagunthi arx a germanis intra horas decem et octo expugnata	El castell de Sagunt és atacat pels agermanats durant divuit hores
24v	Decem et septem arcis propugnatores occissi. Ioannes Sanfeliuus arcis prefectus. Emanuel Sparsa. Cruor puerorum in altari fusus indelebilis mansit	Són morts disset dels que atacaven el castell. Joan Santfeliu esdevé alcaic del castell. Manuel Esparça. La sang dels infants, vessada a l'altar, hi romangué indeleble
24v	Villarealis, Castulo et Borriana Alphonso duci se dedunt	Vilareal, Castelló i Borriana es lliuren al duc Alfons
24v	Quis Furius, Camillus, qui reliqui, quorum hic nomina leguntur olim fuerint, docet Suetonius Tractato de uiris illustribus qui et de praeclare Romanorum gestis inscribitur	Qui fou Furi, Camil i qui foren els altres, els noms dels quals es llegeixen aquí, ho explica Suetoni en el tractat sobre els homes il·lustres, que també s'intitula «Sobre les gestes egrègies dels romans»

Foli	Text llatí	Traducció
25r	Equites ducem sequuti. Iacobus Ferrarius, Rhodericus Mognocius, Honoratus Olphus a Prochita, Ioannes Boilus Arenosius, Ioannes Zabata, Lodouicus Carrocius minor, Hieronymus et Petrus Carrocius fratres, Guillelmus Montacutus comendatarius, Ioannes Scriba, magister rationalis, Ramstonius Vesiana, Michael Sanchius quaestor aerarius, Saera, Petrus Lodouicus Almunia, eius duo nepotes, Lodouicus Masconius, Balthasar Sorellius, Margaritus Exarchi, Onophrius Ferdinandus, Monsoriui, Cornelis Latro, Arnaldus Peres, Oliuerius, Pegnarogiae	Els cavallers que varen seguir el duc. Jaume Ferrer, Roderic Munyós, Honorat Olf de Pròixita, Joan Boil Arenós, Joan Sabata, Lluís Carròs el jove, Jeroni i Pere Carròs, germans, el comanador Guillem Montagut, Joan Escrivà, mestre racional, Rampson de Viciana, Miquel Sanxís, tresorer reial, Saera, Pere Lluís Almúnia, i els seus dos néts, Lluís Mascó, Baltasar Sorell, Margarit, Eixarc, Onofre Ferrando, els Montsoriu, Cornell Lladró, Pérez Arnal, Oliver, Penarroja
25r	Comes Montesiaie, Franciscus Despugius, Franciscus, eius filius	El comanador de Montesa Francesc Despuig, i Francesc, el seu fill
25v	Peregrinus Castellar	Peregrí Castellar
25v	Lodouicus Hieronimus Valles, Angelus Monpallaus, Lodouicus Peregrinus	Lluís Jeroni Vallès, Àngel Montpalau, Lluís Peregrí
25v	Turdetania Torres Torres. Geminos confossos pueros Valentiam Sagunthini perducunt	Turdetania, que és Torres Torres. Els saguntins porten per València dos nens morts
25v	Germanorum Valentinus exercitus in ducem expeditur Alphonsum	L'exèrcit valencià dels agermanats s'adreça contra el duc Alfons
26r	Achaia	Aquea
26r	Peloponessus. Danaa. Morea. Gangaridae. Ganges	El Peloponès. La península de Dànu. Morea. Els gangàrides. El Ganges
26r	Gangareticum mare	El mar gangètic
26v	Xerxes. Xerxis exercitus numerosissimus supra fidem	Xerxes. L'exèrcit de Xerxes és molt nombrós, per sobre del que sembla creïble
26v	Tomyris Massagetarum regina. Cyrus. Huius initia, uniuersam uitam et finem fusius Herodotus descripsit	Tòmiris, reina dels massagetes. Cirus. Heròdot descriu amb

Foli	Text llatí	Traducció
		detall els seus començaments, tota la seva vida i la seva mort
27r	Pyrrhus	Pirrus
27r	Pyrrhus alius	Un altre Pirrus
27v	Pugna Sagunthina describitur	Es descriu la batalla de Sagunt
27v	Magnanimitatem ducis Alphonsi nota	Observa la magnanimitat del duc Alfons
28r	Sisonius germanorum exercitus ductor	Sisó, conductor de l'exèrcit agermanat
28r	Pugna Sagunthina committitur	Comença la batalla de Sagunt
28r	Qui ex equitibus occubuerunt	Quins cavallers van morir
28r	Gloriosius nihil equitibus quam pro lege, pro rege et pro patria mori. Peculiare esse debet equitibus pro lege, pro rege et pro patria mori	No hi ha res de més gloriós per als cavallers que morir per la llei, pel rei i per la pàtria. Ha de ser propi dels cavallers morir per la llei, pel rei i per la pàtria
28v	Ioannis Guimerani tabellionis insigne facinus	Gesta insigne del notari Joan Guimerà
28v	Mattheus Rocius ex Vrsinorum Romanorum familia	Mateu Ros, de la nissaga dels romans ursins
28v	Hieronimus Ledesma	Jeroni Lledesma
28v	Hieronimus Ledesma medicus	El metge Jeroni Lledesma
28v	Quanta equitum fuit in uictos germanos clementia	Quanta clemència tingueren els cavallers envers els agermanats vençuts
29r	Franciscus Despugius	Francesc Despuig
29v	Peregrinus ab Arago, magister campi, Peregrinus Castellar, Iacobus Ferrarius, propraetor Valentiae, Rhodericus Mognocius, Ioannes Scrivà, magister rationalis, Rampson, Montacutius, Carrocii, Lodouicus Masconius, Onophrius Ferrando, Margaritus, comes Almenarae, Petrus Lodouicus Almuniae, Hieronimus Symon Peres Almuniae, Ioannes Ciurana, Falco, Sanchius Peninsulae praeses, Oliuerius, Arnaldus Peres, regius quaestor Turolii, Bernardus Pegnarroia, Galceranus Pegnarroia, Turcas, Franciscus Solanus,	Pelegrí d'Aragó, mestre de camp, Pelegrí Castellar, Jaume Ferrer, lloctinent de València, Roderic Munyós, Joan Escrivà, el mestre racional, Rampson, Montagut, els Carròs, Lluís Mascó, Onofre Ferran, Margarit, el comte d'Almenara Pere Lluís d'Almúnia, Jeroni Simó Peres d'Almúnia, Joan Ciurana, Falcó,

Foli	Text llatí	Traducció
	Ludouicus Ceruato, Ioannes Zabata, Argiritae domini filius	Sanxis, alcait de Peníscola, Oliver, Pérez Arnal, batlle reial de Terol, Bernat Penarroja, Galceran Penarroja, el Turc, Francesc Solanes, Lluís Cervató, Joan Sabata, fill del senyor d'Argeleta
30r	Despugius, filius Francisci Despugii. De quibus omnibus paulo ante dictum est in scholiis	Despuig, fill de Francesc Despuig. Sobre aquests n'hem parlat poc abans en els escolis
30r	Arctos. Arcticus polus	Arctos. El pol àrtic
30v	Elice	Èlice
30v	Plaustrum	El carro
30v	Cynosura	Cinosura
30v	Bootes, Arctophylax	Bootes, l'Arctofilax
30v	Cynosuram Arcadem esse Iginius negat	Higini nega que Cinosura sigui Arcas
30v	Parrhasis. Parrhasia. Arcadia	Parrasis, Parràsia, Arcàdia
32v	Tormenta ignea a germanis eripuit marchio uia Sagunthi	El marquès s'apoderà de les armes de foc dels agermanats en el camí de Sagunt
32v	Inde Vincentium Peris uicit et interemit	Com va vèncer i matar Vicent Peris
33r	Pseudorex opertus marchione agente necatur	El fals rei encobert és mort per obra del marquès
33v	Alphonsus Segobriae dux, Rhodericus Zenetius marchio, Rhodericus Corell, Consentaniae comes, dominus Petrus Maza.	Alfons, duc de Sogorb, Rodrigo, marquès de Cenete, Roderic Corella, comte de Cocentaina, don Pere Maça
33v	Alphonsus Cardoniae, Lodouicus Carrociorum, quaestor prouinciae Valentiae regni. Dixars.	Alfons de Cardona, Lluís Carròs, batlle general del regne de València. Els d'Ixer
34r	Vilaracuti. Lanzols. Castelui. Pardi. Latrones. Montpalauii. Bous. Proxita. Perilosi. Pertusae. Valterani. Exarchis. Seriuanus. Crispini. Aquilonii. Pallars. Marrades. Calatayutii. Lodouicus et Balthasar. Masconii. Catalani. Villanouae.	Vilaraguts, Llançols, Castellví, Pardo, Lladró, Montpalau, Bou, Proixita, Perelló, Pertusa, Vallterra, Eixarc, Escrivà,

Foli	Text llatí	Traducció
	Granollesii. Sanogueres. Ioannes et Michael Ferrandes ab Haeredia. Pegnarroiae. Mercatores. Boilii. Ioannes et Angela, filii domini Argiritae. Franciscus Finolet. Lodouuicus Ferrarius, propraetor Valentiae. Iacobus Aquila, Alaquacii dominus.	Crespí, Aguiló, Pallars, Marrades, Calataiud, Lluís i Baltasar Mascó, els Català, Vilanova, Granollers, Sanoguera, Joan i Miquel Ferràndis d'Herèdia, Penarroja, Mercader, Boil, Joan i Àngela, fills del senyor d'Argeleta, Francesc Fenollet, Lluís Ferrer, subrogat de governador de València, Jaume Aguilar, senyor d'Alaquàs
34r	Pro illustri Gandiae duce proque Oliuae agitur comite	A favor de l'il·lustre duc de Gandia i a favor del comte d'Oliva
35v	Vincentii Peres infandam nota immanitatem germanorumque apud Polopum	Observa la ferocitat impronunciable de Vicent Pèris i la dels agermanats, prop de Polop
36r	Quod Valentia non omnino perierit, debetur inclito Enrico infanti, inuictissimo Alphonso Segobriae duci, atque magnanimo sapientissimoque Rhoderico Zenetio, animisque equitum piis. Cur Pallas dicta est soror et auriga Martis. In exemplum clementiae ducitur Alphonsus Segobriae dux, qui in pugna Sagunthina gloriosius uicit clementia quam ferro, quod et pari laudis elogio Rhodericus marchio fecit, maxime interempto Vincentius Peres	Que València no es destruït completament, es deu a l'inclit infant Enric, a l'inuictíssim Alfons, duc de Sogorb i al magnànim i sapientíssim Rodrigo Cenete, i als esperits pietosos dels cavallers. Per què Pal·las és anomenada germana i auriga de Mart. Com a exemple de clemència s'aporta Alfons, duc de Sogorb el qual a la batalla de Sagunt, vencé més per la seva clemència que per les armes, cosa que féu també el marquès Rodrigo, amb un elogi similar, especialment, un cop mort Vicent Pèris
37r	Collhera, collis Herae, id est, Iunonis	Cullera, el turó d'Hera, és a dir, de Juno
42r	Perdix. Ortygometra. Coturnix mensis damnatur. Attagen. Pica. Picus.	La perdiu. La guatlla maresa. La guatlla no es

Foli	Text llatí	Traducció
	<p>Martius. Gayo. Morphna. Naeuia. Parenos. Clauca. Plancus. Analaria. Miluus. Melaenaetos. Pulla. Fuluia. Valeria Ielporaria. Aquila Iouis armigera et a fulmine intacta. Aquila a uirgine educata. Aquilae pennae aliarum alitum mistas pennas uorant.</p>	<p>porta a taula. El francolí. La garsa. El picot. El picot negre. El gayo. La morphna. La naeuia. La parenos. La clauca. El plancus. La caçadora d'ànecs. El milà. El melaenaetos. La pulla. La fulvia. La valeria llebrera. L'àguila porta les armes de Júpiter i no fou mai colpida pel llamp. L'àguila fou educada per una verge. Les plomes de les àguiles destrueixen les de les altres aus quan s'hi barregen</p>
42v	<p>Percnopterus. Aristoteles et Plinius dissident. Auantol. Bitor. Miloch. Pygargus. Hinnularia. Gnesia. Aristoteles et Plinius dissident. Accipitrum uaria genera. Triorcha. Buteo. Assor. Haliaetus. Halyaetus. Smereion. Smirla. Aquila marina</p>	<p>L'aufrany. Aristòtil i Plini dissideixen. L'avantol. El bitor. El miloc. L'àguila marina. La hinnularia. L'àguila reial. Aristòtil i Plini dissideixen. Hi ha diversos gèneres de rapinyaires. La triorcha. El buteo. L'assor. L'àguila marina. L'àguila marina. L'esmerejón. L'esmirla. L'àguila marina.</p>
43r	<p>Haliaetus. Alauda. Galerita. Aesalo. Chalcis. Cymindes. Erodus. Hieronymus quod erodius non sit upupa, non miluus, non asio, nec quidem fulica, ut diuo placuit Augustino atque Cassiodoro</p>	<p>L'àguila marina. L'alosa. La galerita. L'esmirla. El duc. El cymindes. L'erodius. Jeroni demostra que l'erodius no és un puput, ni un milà, ni un mussol, ni tan sols una fotja, com va semblar també a sant Agustí i a Cassiodor</p>
43v	<p>Quae alites cum aquila pugnant. Ardeolarum tria genera. Pella. Erodus pella non est. Trochilus, rex auium. Regulus. Regulus erodius non est</p>	<p>Quins ocells lluiten amb l'àguila. Els tres gèneres d'ardèids. L'agró. L'erodius no és un agró. El trochillus és el rei de les aus. El regulus. El regulus no és un erodius.</p>
44r	<p>Reyet. Pellicanus. Onocrotalus. Duo genera pellicanorum</p>	<p>El reiet. El pelicà. L'onocrotalus. Els dos gèneres de pelicans</p>

Foli	Text llatí	Traducció
45v	Calidris. Rossa. Penelops. Ficedula. Daulia. Papafigo. Meropes parentes senes fouent et alent. Apiastra. Abellerol. Vireo. Carranch. Coccix. Cuculus. Curuca. Busquereta. Vinago. Tudon. Torquazo. Columbi. Palumbes. Palumborum domini utrum ad damni satisfactionem tenentur. Sisura. Caudatremula. Coheta	El calidris. La rossa. La Penélope. El mastegatatxes. La daulia. El papafigo. Els abellerols cuiden i alimenten els seus pares. L'apiastra. L'abellerol. El gaig blau. El carranc. El cucut. El cuculus. El tallarol. La busquereta. El tudó. El tudón. El torquaz. Els coloms. Els tudons. Si els amos dels tudons estan obligats a satisfer el dany. La cuereta blanca. La caudatremula. La cueta.
46r	Gafarda. Spinus. Ligurinus. Luer. Luteola. Pitsroigs. Parus. Fringilla. Ferrerollet. Estiuerol. Totestiu. Luscinia. Hirundo. Nyctimene. Noctua. Nycticorax. Cicunia. Bubo. Aluco. Otis uel otus. Vlula. Asio. Aluco. Muzol. Dissident Aristoteles et Plinius	La gafarda. El lluer. El ligurinus. El lluer. La luteola. Els pitsroigs. La mallerenga. El pinsà. El ferretol. L'estiverol. El totestiu. El rossinyol. La luscínia. El rossinyol. L'oreneta. La nyctimene. La noctua. El nycticorax. El corb nocturn. El duc. El mussol banyut. El xut. La corniquiola. El mussol. Aristòtil i Plini discrepen
46v	Nycticorax. Vespertilio. Noctua. Oliba. Bubo. Buffo. Ciconia. Haec et diuus Ambrosius Hexaameron 5, capitulo 16, Thessaliae capitale fuit ciconiam occidisse. Circis. Pernix sacer. Stellaris utrum sit neblin. Accipitres Massiliae. Accipiter rubetarius. Tyrannus. Gafarro. Rubetra. Rubicilla. Rubecula. Regulus. Aegithus. Ledus. Pifex. Auriuittis. Vitiflora. Tinunculus. Tristunculus. Tatrix. Vrage	El martinet de nit. El ratpenat. La noctua. L'òliba. El bubó. El bufó. La cigonya. Diu Sant Ambrós, en el capítol 16 del llibre 5 de l'Hexaameron que a Tessàlia era un crim capital matar una cigonya. L'arpella. El pernix sacer. Si el neblín és un stellaris. Les rapinyaires de Marsella. L'arpella. El reietó. El gafarró. El bitxac. La vermelleta. El bitxac rogenic. El safranet. L'aegithus. El cigne. El pifex. L'aurivittis. La vitiflora. El xoriguer. El tristunculus. El tatrix. La urage

Foli	Text llatí	Traducció
47r	Gallinago. Gallineta cega. Barbata. Ossifraga. Sanqualis. Aetites. Gargites: multius nota uirtutes. Crebalòs. Harpella. Brenthus. Molliceps. Capcigrany gruer. Harpa. Apodes. Cypsellus. Falzia. Cypseli	El becadell negrós. La gallineta cega. El trencalòs. L'ossifraga. La sanqualis. La pedra etita. Observa les moltes virtuts de la pedra gargites. El crebalòs. L'harpella. El brenthus. El de cap tendre. El capcigrany gruer. L'harpa. Els falziots. El falziot. La falzia. Els falziots
47v	Papallonets. Carduelus. Cadenera. Monedularum gracculus. Saura. Tringa	Els papallonets. La cadenera. La cadenera. La gralla de bec vermell. La saura. La tringa
48r	Malus uir dolium est perforatum, in quod omneis immitens gratias in uanum effudisti	Un home dolent és una gerra perforada, que abocares al buit després d'haver-hi ficat tots els agraïments
48v	Anchinoos sagax, prudens, et eregoros, uigil	Anchinoos sagaç, prudent, i eregoros, despert
50v	Qui isto in opere Erardi productam primam non admiserit, ipse in suo corripiat	Aquell que en aquesta obra d'Erhard no admeti la primera llarga, que l'escurci en la seva.

Índex de noms

- Abacuc, 91, 418
 Abel, 193
 Abidos, 203
 Abraham, 113
 Adonis d'Idàlia, 40, 381
 Adonis d'Amatunt (ciutat de Xipre), 371
 Agara, 351
 Afrani, 113
 Agamèmnon, 125
 Aglastenes, 223
 Agnes, forma llatinitzada d'*Anyés*
 Agnesius, forma llatinitzada d'*Anyés*
 Aguilar, Jaume d', 239, 428
 Aguilar, Francesc d', 21, 391
 Aguiló (família), 239, 428
 Aguiló, Joan, 169
 Agustí (sant), 429
 Agustí, Antoni (arquebisbe de Tarragona), 387
 Agustí, Isabel (duquessa de Cardona), 387
 Aiora, vall d', 12, 18, 29, 45, 343, 353, 422
 Aitona, comtat d', 387
 Alacant, 329
 Alcalà, Universitat d', 10, 13
 Albaida, 57, 183, 185, 237
 Albatera, senyor d'; vegeu Ramon de *Rocafull*
 Albert Magne (sant), 299
 Albertí, Arnau (bisbe de Pati), 343
 Albufera de València, 38, 307
 Alcida Cenete (Rodrigo de *Mendoza i Lemos*, marquès de Cenete)
 Alcina, Joan, 10, 25
 Aleandre, 315
 Alecto (fúria), 125, 420
 Alemanya, 51
 Alexandre el Gran, 201
 Alexandre VI, 15, 38, 43, 241
 Alfàndec, vall d', 57, 161, 183
 Alfons, Joanot (agermanat), 89
 Alfons IV d'Aragó (el Magnànim) 55, 103, 149, 151, 157, 241, 257, 422
 Algemesí, 83, 235
 Alger, 161, 422
 Algèria, 161
 Almansa, 189
 Almenara, 44, 85, 87, 155, 185, 195, 197, 207, 209
 Almúnia, Pere Lluís (comte d'Almenara), 195, 219, 425, 426
 Alps, 275
 Alzira, 44, 153, 235
 Ambròs (sant), 355, 430
 Andròmeda, 355
 Àngel i Gonsales, Joan (professor de retòrica), 10, 13, 14, 16, 25
 Anglona (Sicília), 149
 Anjou, Lluís d' (bisbe de Tolosa, sant), 147, 149, 355

- Antioquia, 109
- Anyés, Joan Baptista Teodor (germà de Joan B. Anyés), 12, 30, 40, 44, 393
- Aònides, 393
- Apià, 117
- Apol·lo, 34, 35, 36, 113, 253, 269, 361, 393
- Aquea (Grècia), 199, 201, 425
- Aqueront, 125
- Àquila (comentarista de la Bíblia), 38, 271, 291
- Aquiles, 117, 205
- Aquiles, vegeu *Alfons d'Aragó i Portugal*, 139, 141
- Aràbia (Sabea), 107, 109
- Aragó, Ferran d' (duc de Calàbria), 15, 16, 17, 21, 24, 25, 27, 29, 30, 31, 33, 34, 40, 43, 45, 46, 61, 67, 183, 251, 257, 259, 365, 367, 369, 371, 373, 381
- Aragó, Joana d' (muller del duc de Gandia Joan de Borja), 15, 43
- Aragó, Júlia d' (germana del duc de Calàbria), 30, 61, 365, 367, 369, 371
- Aragó i Pimentel, Enric d' (Infant), 14, 16, 17, 26, 28, 32, 43, 44, 53, 55, 59, 81, 91, 95, 99, 103, 135, 137, 175, 225, 233, 247, 417, 418, 419, 421, 428
- Aragó i de Portugal, Alfons d' (duc de Sogorb), 15, 16, 26, 28, 29, 32, 33, 43, 45, 46, 53, 55, 57, 59, 69, 75, 79, 81, 85, 87, 95, 99, 101, 103, 105, 133, 135, 137, 139, 141, 155, 173, 179, 185, 189, 191, 193, 197, 199, 201, 205, 207, 209, 211, 213, 215, 217, 219, 221, 225, 229, 237, 247, 379, 387, 417, 419, 421, 424, 425, 426, 427, 428
- Arcàdia, 223, 427
- Arcas (filla de Júpiter i Cal·listo), 223, 427
- Arctofílax, 223, 427
- Arctos, 111, 221, 427
- Aristòfanes, 37, 319
- Aristòtil, 37, 38, 271, 273, 275, 277, 281, 283, 285, 287, 289, 291, 293, 295, 297, 303, 305, 307, 309, 311, 313, 315, 317, 319, 321, 323, 325, 327, 329, 331, 333, 429, 430
- Arpino (on nasqué Ciceró), 379
- Artesà, vegeu *Déu*
- Asenjo, Julio Alonso, 13, 21
- Àsia Menor, 109
- Assíria, 109, 419
- Astrea, 377
- Atanasi, 355
- Atena, 229, 247, 265, 269, 275, 355
- Atenes, 67, 319, 379
- Atis, 117
- Atlant, 91, 418
- Atlas (tità), 121, 418
- Atossa (fill de Cyrus), 203
- Atrida, 123, 125, 420
- August, vegeu *Diego Hurtado de Mendoza y Lemos*, 123 i *Carles V*, 203
- Ausa (Vic), 257
- Ausònia, vegeu *Nàpols*
- Àuster, 107, 111, 419
- Austre, 409
- Àustria, Jordi d' (arquebisbe de València), 24, 29, 30, 40, 45, 59, 337, 339, 345, 355, 359
- Avern, 301
- Avicenna, 361
- Babilònia, 109, 231
- Bacus, 117, 347
- Balcans, 275
- Balears, Illes, 213
- Balaguer, 151, 153
- Baldoví, Joan (impressor), 22, 51
- Barbarossa, 57, 161, 422

- Barcelona, 16, 31, 37, 257
 Basilea, 51
 Bassegoda, Bonaventura, 17
 Baus, Elisabet dels (mare de Júlia d'Aragó), 365, 367, 369, 371
 Bayarri, Joan (mestre en teologia), 12
 Baza, guerra de, 155
 Beaumont de Navarra, Luis (comte de Lerín), 387
 Bèlgida, 185
 Bel-lona, 397
 Bellús, 153, 235
 Beneguacil, 175
 Beniatjar, 183, 185
 Benicarló, castell, 197
 Benigànim, 183
 Benito Domènech, F., 20
 Bessarió (cardenal), 271
 Beuter, Pere Antoni (historiador), 253
 Blanca de Navarra, 151
 Blondus, 119
 Boccacio, 109
 Boil (família), 239, 428
 Boil, Àngela, 239
 Boil, Lucrècia (mare d'Àngela i Anna Mercader-Sabata), 13, 14, 30, 61, 397, 399, 401
 Boil d'Arenós, Joan, 193, 425
 Bolonya, 41
 Bootes, 223, 427
 Bòrees, 95, 107, 111, 419
 Borgonya, ducs de, 143, 145
 Borja, duc de (Joan de *Borja i Enríquez*)
 Borja (família), 241
 Borja, Cèsar de, 329
 Borja, Francesc de (bisbe de Tiana), 161
 Borja, Joan de (fill d'Alexandre VI, duc de Gandia), 43
 Borja, Joana de (germana d'Alexandre VI), 43
 Borja, Roderic de, vegeu *Alexandre VI*
 Borja i d'Aragó, Francesc de (duc de Gandia, sant), 10, 15, 16, 43, 179
 Borja i Castre-Pinós, Glaura de (filla del duc Joan de Borja), 30, 43, 405
 Borja i Castre-Pinós, Pere Lluís Galceran de (duc de Gandia), 43
 Borja i Enríquez, Elisabet Francesca de (monja de Santa Clara), 15, 43, 55, 143, 421
 Borja i Enríquez, Joan de (duc de Gandia), 13, 14, 15, 18, 30, 32, 35, 40, 43, 44, 45, 55, 57, 75, 127, 135, 141, 143, 159, 161, 163, 179, 181, 183, 185, 205, 241, 257, 263, 265, 379, 405, 421, 423, 424, 428
 Borja i Llançol de Romaní, Àngela de, 43
 Boronat y Barrachina, Pascual, 351
 Borriana, 193, 424
 Bou (família), 239, 427
 Brandenburg, Joan de (marquès de), 30, 43, 45, 409
 Bromi, 253
 Bruges, 45, 393
 Burjassot, 235
 Cacus, 233
 Cadis, 199, 349
 Cadmos, 233
 Cahner, Max, 10, 18, 22, 36
 Caín, 193
 Calataiud (família), 239, 241, 428
 Calcena, Antonio de (franciscà, després bisbe de Tortosa), 349
 Caldea (vegeu *Assíria*)
 Cal-listo (filla de Licaó, rei d'Arcàdia), 221, 223, 427
 Camaleó, 73
 Camena (ninfa), 409

- Camil, 193, 424
 Camillo de Pisa, Leonardo, 38, 329
 Candaules (rei de Lídia), 123, 125, 420
 Cantalici, 179, 424
 Capadòcia, 109
 Càpua, castell de, 181
 Carafa, Oliveiro (cardenal), 365
 Carbonell, Francesc [Pere?] Miquel, 153
 Cardona, ducs de, 17
 Cardona i Enríquez, Ferran de (duc de Cardona), 30, 40, 43, 61, 387
 Cardona i Fajardo, Alfons de (almirall, baró de Guadalest), 57, 135, 171, 173, 189, 239, 423, 427
 Cardona i Manrique de Lara, Aldonça de (casada amb Lluís Beaumont de Navarra), 387
 Cardona i Manrique de Lara, Anna de (casada amb el comte d'Aitona Joan de Montcada), 387
 Cardona i Manrique de Lara, Joana de (duquesa de Cardona, muller del duc de Sogorb Alfons d'Aragó), 16, 26, 43, 46, 225, 387
 Cardona i Manrique de Lara, Maria (muller del comte d'Oliva Francesc de Centelles), 16, 22, 43, 225, 371, 387
 Cardona i Roís de Liori, Sanç de (marquès de Guadalest), 135, 171, 173, 423
 Carlemany, 55, 143, 145, 261
 Carles II, rei de Nàpols i de Sicília, 55, 147, 149
 Carles V (emperador), 40, 45, 93, 129, 105, 131, 141, 161, 179, 189, 203, 213, 217, 221, 241, 243, 247, 345, 351, 369, 418, 422
 Carles de Viana (príncep), 151
 Caro, Joan (dirigent agermanat), 44, 57, 175, 181, 423, 424
 Carròs de Vilaragut i de Castellví, Jeroni, 195, 219, 425, 426
 Carròs de Vilaragut i de Castellví, Lluís (batlle general del regne de València), 195, 219, 239, 426, 427
 Carròs de Vilaragut i de Castellví, Pere (germà de Jeroni), 195, 219, 425, 426
 Carròs de Vilaragut i Eslava, Lluís (fill de Lluís), 195, 425
 Cartago, 422
 Caspi, mar, 109
 Cas, Bartomeu de, 257
 Cassiodor, 38, 271, 291, 429
 Castàlides, 99, 381
 Castalla, 189
 Castella, 17, 44
 Castellar, Pelegrí (comanador de Benicarló), 197, 425, 426
 Castelló, 57, 87, 89, 193, 424
 Castellví (família), 239, 427
 Castillo, Hernando del, 14
 Càstor, 93
 Castre-Pinós, Francesca de (muller del duc Joan de Borja), 15, 43
 Català (família), 239, 428
 Català de Valeriola, Guillem Ramon, 31, 33, 83, 129, 175, 177, 185, 187, 189, 193, 195, 197
 Catalunya, 16, 195, 421
 Catània, 147
 Catarroja, 307
 Catilina, 179, 233
 Cató, 373
 Cavanilles, Antoni Josep, 315
 Cecròpia (Atenes), 379
 Cèfal, 269
 Cenete, Marquès de, vegeu Rodrigo Hurtado de *Mendoza y Lemos*
 Centelles (família), 12, 145, 241, 261, 421
 Centelles, castell de, 143, 145, 261

- Centelles, Pere de (primer dels Centelles), 55
- Centelles i de Bellpuig, Gilabert de (conseller de Jaume II, de Robert de Nàpols tv. 1320), 55, 145, 149, 422
- Centelles i de Cabrera, Bernat de (baró d'Oliva, virrei de Sardenya † 1433), 55, 147, 149, 151, 213, 247, 241, 422
- Centelles i de Cardona, Pere de, (fill del tercer comte d'Oliva) 30, 61, 26, 371, 373
- Centelles i de Queralt, Francesc Gilabert de (primer comte d'Oliva tv. 1480), 55, 145, 149, 153, 241, 422
- Centelles i Ximénez de Urrea, Àngela de, germana de Serafi i de Querubí, 43, 173
- Centelles i Ximénez de Urrea, Querubí de (germà de Serafi, tv. 1519), 12, 43, 55, 137, 155, 169, 171, 173, 422, 423
- Centelles i Ximénez de Urrea, Serafi de (segon comte d'Oliva † 1536), 12, 14, 15, 30, 32, 34, 43, 55, 97, 127, 135, 143, 145, 149, 153, 155, 159, 163, 169, 171, 179, 187, 189, 205, 225, 241, 247, 257, 265, 379, 409, 417, 421, 422
- Centelles Ximénez de Urrea i Fernández de Heredia, Francesc Gilabert de (tercer comte d'Oliva), 12, 16, 20, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 43, 46, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 67, 69, 73, 75, 79, 97, 99, 101, 105, 137, 145, 147, 149, 155, 157, 159, 161, 163, 165, 167, 169, 183, 225, 227, 229, 231, 251, 253, 257, 265, 267, 269, 271, 337, 339, 341, 343, 353, 359, 371, 373, 387, 422, 423, 428
- Cèrber, 89
- Cervató, Lluís, 211, 219, 427
- Cervera, castell de, 197
- Cèsar, 199
- Cèsars (emperadors), 409
- Cèsar, vegeu *Carles V*
- Chevalier, Maxime, 35, 261
- Chinchón, 18
- Ciane, font de, 397
- Ciceró, 93, 223, 379
- Cid, el, vegeu Rodrigo Díaz de *Vivar*
- Cinosura, 223, 427
- Cinti, 101, 235
- Ciros (illa), 205
- Cirus, 201, 203, 425
- Citèria, 371, 383
- Ciurana, Berenguer de (capità de Morella), 209, 219
- Ciurana, Joan (senyor de Villar, batlle de Morella), 209, 426
- Ciutat de Mallorca, 45
- Clara (santa), 143
- Claudi Cèsar, T., 223
- Clímene, 231
- Clitemnestra, 125, 420
- Cocentaina, 189, 237, 353
- Codre, 95
- Cofrents, 29, 343
- Colón y de Toledo, Maria (muller de Sanç de Cardona i Roís de Liori), 135
- Comte, Francesc, 257
- Confrides, 189
- Constantinoble, 271
- Contestània, 87
- Corbera (castell de), 44, 57, 181, 183, 424
- Corella, 237
- Corella, Roderic de, vegeu el comte de Cocentaina Roderic *Roís de Corella*
- Coromines, Joan, 333
- Còrsega, 149
- Corvins, 193
- Craó (ducs de Borgonya), 143, 145, 241, 261

- Craó, Còtal de, 55, 145, 261, 421
- Crespí (família), 239, 428
- Crespí, Lluís (cavaller), 57, 183, 243, 424
- Cresus, 77, 117, 203
- Crist, 34, 57, 59, 73, 75, 93, 109, 141, 143, 157, 165, 177, 237, 253, 265, 269, 295, 301, 337, 341, 343, 349, 351, 353, 355, 363, 369, 371, 385, 389, 405
- Cristòpoli, bisbe de (vegeu *Francesc Estanya*)
- Cruïlles i de Cruïlles, Gaspar (fill de Gaspar Feliu), 391
- Cruïlles, Gaspar Feliu de, 30, 40, 391, 393
- Cruïlles, Isabel de (senyora d'Alfara, muller de Gaspar Feliu de Cruïlles), 18, 21
- Cruïlles, Maria Magdalena de (muller de Francesc d'Aguilar), 21, 30, 40, 391
- Cruïlles, Úrsula de (germana de Maria Magdalena), 391
- Cruïlles, Miquel Jeroni de (fill d'Isabel de Cruïlles), 21
- Culla, comanador de, vegeu *Àngel Montpalau*
- Cullera, 30, 45, 253, 367, 428
- Cupido, 383
- Curci, Quint, 201, 213
- Dafne, 383
- Damasc, 109, 419
- Dànae, 355, 383
- Dànau, península de (Morea), 201, 425
- Daniel, 418
- Dàrdan (Príam), 111, 113, 419
- Dardània (Troia), 113, 419
- Darios (rei dels perses), 201, 203,
- Dassió (Deci), Francesc, 16, 36
- David, 301
- Deci, Francesc, forma llatinitzada de Francesc *Dassió*
- Dèlia, 99
- Decis (cabdills dels atenesos), 193, 419
- Deidamia (filla de Licomedes), 205
- Dèdal (pare d'Ícar), 231, 275, 353
- Demèter (muller de Zeus), 89
- Dénia, 44, 55, 57, 89, 133, 183, 187, 189, 421
- Despuig, Bernat (mestre de Montesa), 87
- Despuig, Francesc (comanador major de Montesa), 87, 197, 211, 213, 217, 221, 425, 426, 427
- Despuig, Francesc (fill del comanador), 197, 211, 221, 425, 427
- Déu, 83, 87, 121, 139, 187, 233, 259, 261, 339, 341, 353, 355, 391, 397, 409, 411
- Discòrides, 379
- Dió, 397
- Dionís, (sant), 299
- Di Varthema, Ludovico (aventurer), 107, 109
- Duran, Eulàlia, 16, 17, 27, 31, 41, 83, 85, 87, 89, 129, 133, 173, 175, 181, 183, 185, 189, 193, 251, 257,
- Eàcida, 85, 205
- Eàcida, vegeu *Alfons d'Aragó i de Portugal*
- Ebre, 109
- Edessa, 109
- Eixarc, Jerònima (monja), 18, 21, 273
- Eixarc, Miquel (fill de Vicent), 195
- Eixarc, Vicent, 195, 239, 425, 427
- Eiximenis, Francesc, 111
- Egist, 123, 125, 420
- Electra, 113
- Èlice, 223, 427
- Elisabet d'Hongria (santa), 389
- Elisi, 379, 411
- Elx, 44
- Emili Macedoni, Pau, 193, 217

- Emònia, vall d', 107, 109, 379
- Encobert, l' (predicador mil·lenarista), 45, 235, 427
- Enió (deessa), 65, 239
- Enríquez, Maria (mare del duc Joan de Borja), 15, 43, 55, 141, 421
- Eos, 107, 111
- Epicur, 347, 411
- Erasmus de Rotterdam, 15, 18, 22, 305, 311, 317, 319
- Erhard de la Marca (arquebisbe de València), 59, 255, 337, 339, 351, 353, 431
- Èreb, 237
- Ericina, 237
- Erínia, 101, 189, 233
- Escipíades, 205
- Escipiònides, 205
- Escilla, 285
- Escolano, Gaspar (historiador i poeta), 13, 38, 157, 275, 307
- Escipions, 205
- Escorpi, 119, 129, 420
- Escrivà (família), 239, 427
- Escrivà de Romaní i Montpalau, Joan (mestre racional de València), 195, 219, 425, 426
- Escrivà de Romaní i Boil, Jeroni (mestre racional de València, marit d'Àngela Mercader-Sabata), 13, 397
- Escrivà, Pere Lluís (comanador de Sant Joan), 181
- Espadà, serra d', 45, 395
- Espanyes, 137, 139
- Esparça, 177
- Esparça, Dionís (de Sagunt), 211
- Esparça, Manuel, 191, 424
- Espinosa, Nicolau, 261
- Estaci, Publi Papini, 141, 205
- Estanya, Francesc (mestre en teologia), 59, 30, 40, 353
- Estellés, Miquel, 57, 87, 193
- Estrabó, 107, 113
- Estrany, Joan Andreu (rector de la Universitat de València), 13, 15, 16, 24, 37
- Estridoni (vegeu *Jeroni*), 355, 389
- Èufrates, 109
- Eumènides, 123, 125, 420
- Eure, 375, 409
- Euríal, 93
- Europa, 275, 283
- Fabi Màxim, Quint, 193, 379, 381
- Fabrici, 135
- Fabricis, 193, 379
- Fajardo y Fernández de Córdoba, Pedro (marquès de Los Vélez), 173
- Falcó, Jaume (alfèris d'Onda), 209, 219, 426
- Faura, senyors de (germans *Montsoriu*) 195, 211, 221
- Febus, 111, 237, 387
- Febus de Calàbria (sobrenom del duc Ferran de Calàbria), 67
- Felipo, Amparo, 12, 353
- Fenícia, 109
- Fenollet, Francesc de (senyor de Guadassequies), 239, 428
- Fernández de Córdoba y de Herrera, Gonzalo, el Gran Capitán, 137, 177, 179
- Ferran I d'Aragó (Trastámara), 26, 55, 149, 241, 422
- Ferran II d'Aragó (el Catòlic), 17, 135, 137, 139, 155
- Ferrandis d'Herèdia, Joan (poeta), 41, 239, 428
- Ferràndis d'Herèdia, Miquel, 428
- Ferràndis d'Herèdia, Joana? (muller de Querubí de Centelles), 43

- Ferrando, Onofre, 195, 219, 425, 426
- Ferrer, Jaume Francesc (governador general de València), 193, 219, 425, 426
- Ferrer, Lluís, 239, 428
- Ferula (Sicília), 147, 422
- Fest, 121
- Filarc, 383
- Filomela (muller de Tereu), 317
- Flaminis, 193
- Flegetont, 177
- Fluona, 387, 401
- Focílides, 69
- Fonseca, Maria de (muller del marquès de Cenete), 91
- Forcalquier, comte de, vegeu *Carles II de Nàpols*
- Ferula (Sicília), 55, 147
- Francesc (sant), 139, 389
- Francesc I de França, 359
- Francí «el Saliner», 177, 423
- Frederic II de Nàpols, 17, 251, 365
- Frígia, 117, 119
- Froben, Johannes (impressor), 51
- Furi, 193, 424
- Gallego, J., 12, 353
- Gabriela (nom de monja de Maria Enríquez), 421
- Gàl·lia, 177
- Gais, Joan (canonge), 29, 39, 59, 337, 341, 343, 351, 353
- Galè, 361, 379
- Galès, Jerònima (impressora), 51
- Gandia, 15, 16, 35, 44, 55, 57, 89, 143, 153, 155, 157, 181, 185, 187, 189, 239, 243, 257, 379, 421, 424
- Gandia, duc de, vegeu *Joan de Borja i Enríquez*
- Gandia, Joan de, vegeu *Joan de Borja i Enríquez*, duc de Gandia
- Ganges, 107, 201, 425
- Gangètic, mar, 201
- Gant, 345
- Garcia, Miquel (cronista), 31, 177, 181
- García Martínez, Sebastián, 13
- Gaza, Teodor de, 37, 39, 271, 277, 283, 289, 291, 293, 305, 307, 315, 317, 319, 331, 321, 323
- Gelida, 215
- Gènova, 10
- Gerions, 233
- Germana de Foix (reina i duquessa de Calàbria), 15, 17, 21, 43, 45, 175, 239, 251, 259, 409
- Gesner, Conrad, 275
- Giges, 125
- Glaura, 405
- Goliat, 301
- Gomis, Joan (mestre en teologia), 30, 61, 395, 397
- Gonari (torç escultòric de València), 30, 365, 373, 375, 377, 379, 381, 383, 385
- Gòrgies, 117
- Gotalània (Catalunya), 421
- Granada, 155
- Granollers (família), 239, 428
- Grècia, 275, 283
- Gryphius, Franz (impressor), 51
- Gryphyus, Sebastià (impressor), 51
- Guadalest, vall de, 189
- Guadalajara, 24
- Guevara, Antonio de (bisbe de Cadis i de Mondoñedo), 349
- Guimerà de Cabanes, Joan (notari), 213, 426
- Hanníbal, 169, 205, 207, 245
- Hel·lespont, 203
- Hèctor, 85

- Hera, 428
 Hèracles, 137
 Herenni, 93
 Hermes, 99
 Hèrcules, 91, 418
 Herodes, 301
 Heròdot, 113, 117, 125, 201, 203, 425
 Herse, 383
 Hesfode, 125
 Hespèria (país d'Occident, Ibèria), 97, 103, 121, 237, 381, 411
 Higini (astrònom), 223, 427
 Hijarrubia, G., 21, 273
 Hipòcrates, 65, 95, 361
 Hispània, 123, 129, 149, 153, 217
 Hispania Ulterior (corona de Castella), 139, 149
 Hispània Citerior (corona d'Aragó), 139
 Hircània, 109
 Homer, 141, 229, 289
 Horaci, 93
 Ibèria, 409
 Ibi, 189
 Ícar, 231
 Ida, 223
 Ilíon, 115, 117
 Illiberis (Granada), 422
 Índia, 201
 Índic, oceà, 107
 Itàlia, 271
 Íxer (família), 239, 427
 Jaume I d'Aragó, 93, 418
 Jeroni (sant), 21, 38, 39, 46, 113, 139, 271, 275, 291, 293, 297, 299, 355, 389, 428
 Jerusalem, 147
 Jiménez Delgado, José, 16
 Joan II d'Aragó, 55, 151, 241
 Joan Baptista (sant), 191, 301
 Joan, Honorat (humanista), 16
 Joanes, Joan de, vegeu *Joan Massip*
 Job, 297
 Jofré, Joan (impressor), 24
 Jordà, Franciscot (hostaler), 89
 Jubenal, 141
 Jugurta, 179
 Juli II, 13
 Julià i Basilissa (sants), 21
 Juno, 428
 Júpiter, 111, 119, 205, 223, 355, 429
 Júpiter Cenete (sobrenom del Marquès de Cenete Rodrigo Hurtado de *Mendoza y Lemos*), 67
 Justí, 113, 203
 Justinià, 117, 125
 Laci, 67, 179, 355
 Làquesis (parca), 395
 Lasso de la Vega, M., 25
 Lauro (ciutat ibèrica), 253
 Leda, 383
 Le Goff, Jacques, 35
 Levi, 339
 Liçana, Roderic de, 171
 Licomedes (rei de la illa de Ciros), 205
 Lidi (fill d'Atis), 117
 Líban, 109
 Lídia, 117, 203, 420
 Lieja, 345
 Ligúria, 217
 Lilford, Lord, 275
 Linos, 237
 Lió, 51
 Lira, Nicolau de (comentarista de la Bíblia), 295
 Liríope (ninfa), 371
 Livi, Titus, 207

- Lladró (família), 173, 239, 427
 Lladró, Cornell, 195, 425
 Lladró de Pallars i Rocafull, Ramon (baró de Castalla), 173, 175, 195, 423
 Lladró i d'Arinyo, Pere (vescomte de Xelva), 57, 175, 195
 Lladró i Manrique, Francesc (vescomte de Xelva), 195
 Llançol (família), 239, 427
 Llançol de Romaní, Pere Guillem (cunyat d'Alexandre VI), 43
 Llançol de Romaní i de Borja, Guillem Pere, 43
 Llaurí (antiga Lauro?), 253
 Lledesma, Jeroni (professor de grec i doctor en medecina), 14, 215, 426
 Lliria, 253
 Lluís de Tolosa, vegeu Lluís d'Anjou
 Llorenç, Joan (dirigent agermanat), 36, 175, 267
 Llucià, 337
 López Rueda, J., 37
 Loyola, Ignasi de, 16
 Lucrècia, 399
 Lucrècia (senyora d'Argeleta), vegeu Lucrècia Boil
 Luculle, Luci, 115
 Maça i de Rocafull, Pere (virrei de Sardenya), 43, 173
 Maça i Carròs d'Arborea, Pere (governador d'Oriola), 57, 75, 137, 153, 171, 173, 187, 189, 237, 423, 427
 Maça i Centelles, Pere, (fill del governador), 173, 423
 Macomer (Sicília), 149
 Madrina, Franciscot de la, 89
 Maldonado, Juan, 25
 Maestrat, 87
 Mahoma, 109, 165
 Mallorca, 44, 327
 Maluquer, Joaquim, 39, 42
 Manli Torquat, Titus, 217
 Manrique (família) 387
 Manrique de Lara, Francisca (muller del duc de Cardona), 43, 61, 387, 389
 Marçels, 193
 Marcial, 38, 275
 Margarit, Lluís, 195, 219, 425
 Margarit, Joan (cardenal), 133
 Margarit, Lluís, 195, 426
 Marghine (Sicília), 147
 Maria (Mare de Déu), 36, 87, 111
 Maria Gabriela (àvia de J. B. Anyés), 55
 Marineo, Lúcio, 123
 Mari, Gai, 177, 179
 Maró, Publi Virgili (poeta), 229, 347, 379
 Marrades (família), 239, 428
 Marsella, 55, 149, 323, 422, 430
 Mart, 115, 117, 119, 157, 159, 233, 247, 249, 265, 269, 371, 379, 420, 428
 Martí I, d'Aragó, 147, 149
 Martí el Jove (rei de Sicília), 147, 149
 Martí, Bartomeu (cardenal), 133
 Martí, Gilabert (bisbe de Sogorb), 55, 133, 421
 Martí, Joan, 89
 Martí Mestre, Joaquim, 75, 337
 Mascó Baltasar, 239, 428
 Mascó, Lluís (el Sord, senyor d'Albalat), 195, 219, 239, 425, 426, 428
 Massip, Joan (conegut per Joan de Joanes, pintor), 11, 19, 20
 Maximilià (emperador), 345
 Meca, La, 109, 419
 Mediterrània, 275, 283, 305
 Mèdia, 109
 Meandre (riu), 117, 420

- Megera (fúria), 233, 243, 420
- Mègara, 125, 241, 285
- Mei, Francesc Felip, 51
- Mei, Joan (impressor), 22, 51
- Mei, Joan Felip, 51
- Mèmnon, 111
- Menagaux, A., 275
- Menandre, 69, 83
- Mendoza y de Fonseca, Mencía de (duquesa de Calàbria, filla del Marquès de Cenete), 13, 14, 15, 17, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 40, 41, 43, 45, 46, 51, 61, 65, 67, 215, 229, 231, 251, 365, 381, 365, 381
- Mendoza, Pedro González de (cardenal), 43, 177
- Mendoza y Lemos, Diego Hurtado de (virrei de València) 17, 40, 43, 44, 53, 55, 57, 87, 89, 91, 95, 123, 125, 131, 133, 137, 153, 155, 175, 177, 179, 183, 185, 203, 205, 217, 243, 247, 381, 417, 420, 421, 423, 424
- Mendoza y Lemos, Rodrigo Hurtado de (marquès de Cenete), 13, 15, 17, 24, 27, 29, 32, 33, 34, 43, 45, 49, 53, 55, 59, 67, 75, 91, 93, 95, 131, 133, 177, 229, 231, 233, 235, 237, 247, 251, 418, 427, 428
- Meonis, 347
- Mercader (família), 239, 401, 428
- Mercader-Sabata i Boil, Àngela (senyora d'Argeleta, poetessa), 13, 14, 24, 30, 40, 239, 397, 399, 401, 403, 407, 409, 428
- Mercader-Sabata i Boil, Joan (germà d'Àngela), 193, 211, 221, 239, 401, 425, 427, 428
- Mercader i Sabata, Pere (senyor d'Argeleta, pare d'Àngela), 193, 211, 401, 428
- Mercuri, 355
- Messopotàmia, 109
- Metels, 193
- Mídiés (rei de Frígia), 117, 420
- Milà, Jaume del (comte d'Albaida), 237
- Milhou, Alain, 16
- Minerva, 75, 101, 379, 385, 409
- Minos, 285
- Mitrídates, 169, 205
- Mnemòsine, 381
- Moab, 339
- Moisès, 301
- Moixent, 137, 173
- Mondoñedo, 349
- Mònica (santa), 141
- Monferrato, Joan Jordi (marquès de, marit de Júlia d'Aragó), 365
- Montagut, Jaume Guillem (comanador de Sant Jaume), 195, 219, 425, 426
- Monteacuto (Sicília), 147
- Montcada, Joan de (comte d'Aitona), 387
- Montpalau (família), 239, 427
- Montpalau, Àngel (comanador de Culla), 197, 425
- Montsoriu, Pere Ramon (senyor de Faura), 195, 211, 221, 425
- Montsoriu, Jeroni (germà de Pere Ramon), 195, 211, 221, 425
- More, Thomas, 13
- Morea, 201, 223, 425
- Morella, 219
- Munyós, Roderic, 193, 219, 425, 426
- Múrcia, 87, 137
- Murla, 189
- Murgis, vegeu *Múrcia*
- Muses, 365
- Nabatea, 345
- Nàpols, 16, 137, 147, 149, 151, 177, 181, 213, 257
- Nassau, Enric de (comte, marit de Mencía de Mendoza), 15

- Navarra, Sanç de, vegeu, Sanç *Ramírez d'Aragó*
 Nebrija, 24
 Nemrot, 269
 Nerva, 135
 Nicolau V, 271
 Nictimene, 317
 Nis (rei de Mègara), 93, 285
 Nit, 125
 Nola, castell de, 181
 Noè, 35
 Noni Marcel, 113
 Nules, 26, 28, 32, 57, 69, 79, 95, 97, 99, 149, 155, 197, 217, 225, 417
 Nublis, vegeu *Nules*
 Numa, 135, 381
 Nunyes, Pere Joan, 38, 75
 Olimp, 221, 371, 391, 401
 Oliva, 81, 97, 101, 145, 147, 157, 189, 229, 243, 307, 422
 Oliva, Comte d', vegeu Francesc Gilabert de *Centelles*
 Oliva, comtes, 32, 32, 145
 Oliver de Boteller, Lluís (capità de les banderes de Catalunya), 195, 197, 219, 425, 427
 Olleria, 83, 235
 Olzieri (Sicília), 149
 Onda, 193, 219, 221
 Ondara, 189
 Ontinyent, 44
 Opilio, 341
 Orc, 205
 Ordoñez, Alfonso, 13, 26, 28, 32, 53, 97, 99
 Orellana, Marc Antoni, 38
 Orestes, 93
 Orfeu, 125
 Oriola, 44, 57, 87, 89, 137, 173, 423
 Orpesa, 87
 Ossa, 109
 Ovidi, 38, 39, 109, 111, 115, 117, 275, 285, 287, 317
 Pàctolos (riu), 117, 420
 Pafi, 383
 Pafos (deessa), 347
 País Valencià, vegeu regne de *València*
 Palestina, 109
 Pal·las (sobrenom d'Atena), 397, 428
 Pallars (família) 239, 428
 Palma (castell), 185
 Palmireno, Lorenzo, 333
 Palomino (dirigent agermanat), 239
 Palomites (seguidors de Palomino) 239
 Panquea, 103, 419
 Papini, vegeu Publi Papini *Estaci*
 Papinis, 193
 Pardo (família), 239, 427
 Parellada Casas, Joaquim, 15
 Paris, 205
 París, 13, 24, 38, 379
 Parnàs, 355, 393
 Paros (illa de les Cíclades), 407
 Parrasis, vegeu *Cal·listo*
 Parràsia (ciutat d'Arcàdia), 223, 427
 Pàrtia, 109
 Pasquí (torç escultòric romà), 30, 365, 373, 385
 Pastor Zapata, J. L., 15
 Pati, bisbe de, vegeu Arnau *Albertí*
 Patrocle, 93
 Paula (santa), 389
 Pegasus, 99
 Pelegrí d'Aragó, Lluís (comanador de Vilafamés), 197, 217, 425, 426
 Peleu (rei de Tessàlia), 117

- Pelignus, 109, 223
 Peloponès, 201, 425
 Penàguila, canal de, 189
 Penarroja (família), 219, 239, 425, 428
 Penarroja, Bernat, 195, 211, 219, 427
 Penarroja, Francesc Galceran, 195, 427
 Penarroja, Felip (comanador de Crist), 195
 Penarroja, Galceran (el Turc), 195, 211, 219, 427
 Penarroja, Jaume (doctor en lleis), 195
 Penèlope, 383
 Peneu, diu, 109
 Peníscola, 44, 57, 155, 189, 219
 Penya, 211, 219
 Pèrdix, 275
 Pere I d'Aragó, 171, 420
 Pere I de Castella, el Cruel, 123
 Perelló (família), 239, 427
 Péres, Jeroni (nét de Pere Lluís Almúnia), 195, 425, 426
 Péres, Simó (nét de Pere Lluís Almúnia), 195, 425, 426
 Pérez de Chinchón, Bernat (preceptor de la casa ducal de Gandia), 15, 16, 18
 Pèrgam, 113, 419
 Periandre, 93
 Pericles, 381
 Perez de Arnal, Jerónimo (tresorer reial de Terol), 195, 219, 425
 Peris, Vicent, 27, 29, 33, 57, 59, 89, 95, 185, 215, 229, 231, 233, 418, 424, 427, 428
 Perottus, Niccolò (Sipontí), 275, 277, 291, 293, 305, 317
 Persèfone, 89, 397
 Pèrsia, 109
 Pertènope, 179
 Pertusa (família), 239, 427
 Pícus, 103
 Pièride, 101, 241, 269, 381, 393
 Piles, batalla de, 157, 159, 161, 422
 Pilíades, 93
 Pilos, 403
 Pimplea (Macedemònia), 65, 99
 Pindos, 109
 Pirineu, 275
 Pirrítous, 93
 Pirrus (fill d'Aquiles), 193, 205, 217, 426
 Pirrus (rei de l'Epir, enginyer militar), 205, 426
 Plini, 37, 38, 107, 109, 115, 117, 253, 271, 273, 275, 277, 281, 283, 285, 287, 289, 291, 297, 299, 303, 309, 313, 319, 321, 323, 325, 327, 329, 331, 429, 430
 Plutarc, 127, 147, 179, 205, 207, 213
 Pobra de Vallbona, 175
 Polixena (filla de Príam), 205
 Pòl·lux, 93
 Pol Nord, 409
 Polo, Gil (escriptor), 12
 Polop, castell de, 245, 428
 Pompeu, 179, 253, 423
 Ponç, Pere, 195
 Ponç, Martí (jurista), 235
 Ponça, batalla naval, 149
 Pons Fuster, Francesc, 15
 Porres (cavaller), 167
 Portugal, Guiomar de (muller de l'Infant Enric), 43, 55, 133, 135, 137, 139, 141, 421
 Pou, Onofre, 333
 Prat del Llobregat, 327
 Príam, 73, 113, 117
 Proaza, Alfons de (lul·lista), 15
 Procne, 317
 Procris, 383

- Pròixita, Ferran de (comte d'Almenara, marit de Glaura de Borja), 43, 239, 405, 427
- Pròixita, Honorat Olf de, 193, 425
- Pròixita, Magdalena de (muller de Serafi de Centelles), 43
- Provença, comte de, Vegeu *Carles II de Nàpols*
- Psique, 383
- Puçol, 55, 149, 191, 359
- Pujades (família), 239
- Pujades, Guillem Ramon, 159
- Quart, 83
- Queronea, 213
- Quirini (fill de Ròmul), 111, 117, 119, 420
- Quiró, 117, 361
- Rainer, 361
- Ramírez de Haro, Antonio (bisbe de Segovia), 351
- Ramírez d'Aragó, Sanç, 171
- Reig Ferrer, Abilio, 42, 325, 329
- Requena, 187
- Requesens i Zúñiga, Mencia de (muller de Pedro Fajardo), 173
- Riquer, Martí de, 183
- Robert d'Anjou, rei de Nàpols, 147
- Rocafull, Ramon de (senyor d'Albatera), 173
- Roig, Jaume, 333
- Rois de Corella, Joan, 10
- Rois de Corella i Llançol de Romaní, Guillem, 43
- Rois de Corella, Roderic (comte de Cocentaina), 57, 135, 171, 189, 423, 427
- Roma, 13, 119, 375, 377, 381, 385
- Roma (València), 119, 377, 420
- Ròmul, 119, 385, 420
- Ros, Bernat, 213
- Ros d'Orsins, Mateu (notari i escrivà dels jurats), 213, 426
- Rossell, Baltasar (canonge), 75, 351
- Rubió, Gaspar (canonista), 339, 351, 353
- Rusconi, Roberto, 16
- Sabata, Àngela, vegeu *Àngela Mercader-Sabata*
- Sabata, Anna, vegeu *Anna Mercader-Sabata*
- Sabea (Aràbia), 107, 109, 419
- Saera, Onofre, 195, 211
- Saera, Vicent (racional de la Ciutat, fill d'Onofre), 19, 33, 195, 211, 425
- Sagunt, 44, 57, 85, 87, 89, 99, 105, 149, 179, 185, 189, 191, 193, 195, 197, 199, 205, 207, 209, 215, 219, 235, 373, 387, 417, 424, 426, 427, 428
- Salaia, Joan, 38
- Salamanca, 175
- Salamanca, Joan de, orador), 349
- Salern, ciutat de, 367
- Salines, Francesc, 57, 215
- Sal-lusti, 179
- Salomó, 113
- Samsó, 233
- Sanoguera (família), 239, 428
- Sanseverino, Ferran (príncep de Salern), 40, 381
- Santfeliu, Galceran (germà de Joan), 191, 193
- Santfeliu, Gaspar (germà de Joan), 191, 193
- Santfeliu, Joan (alcait de Sagunt), 191, 193, 424
- Sant Mateu, castell de, 197
- Sant Jeroni (*monestir*), 185
- Sanxis i Dalmau, Miquel (tresorer reial), 195, 425
- Sanxis, Lluís (alcait de Peníscola), 195, 197, 219, 427

- Sardenya, 55, 149, 153, 213
 Sardis, (ciutat de Lídia), 115, 117, 420
 Savalls, Cosme Damià, 37
 Saule (nom jueu de Pau), 301
 Segovia, 351
 Selèucia, 109
 Sèmele, 371
 Semíramis, 109, 111, 113, 419
 Senyor, vegeu *Déu*
 Serrans, 221
 Sertori, 179, 253, 423
 Sevilla, 45
 Seston, 281
 Sestus, 203
 Set, 339
 Sicília, 55, 147, 397, 422
 Sidoni, 209
 Sili, 207
 Símac (comentarista de la Bíblia), 38, 271, 291
 Simó (apòstol), 345
 Sinó, 243
 Sipontí, vegeu Niccolò *Perottus*
 Síria, 109, 419
 Sisè, 113
 Sisó, 89, 209, 426
 Sogorb, 16, 53, 91
 Sogorb, bisbe de, vegeu Gilabert *Martí*
 Solanes, Francesc, 195, 211, 219
 Solanes, Martí (germà de Francesc), 195
 Solervicens, Josep, 27
 Solino, 119
 Solimar, ciutat de, 109
 Sorell, Baltasar, 195, 425
 Sorolla, Guillem (sobrenom de Guillem Castellví), 55, 57, 131, 133, 175, 203, 423
 Strido (Dalmàcia, pàtria de sant Jeroni), 389
 Suetoni Tranquil, 213, 424
 Talia, 373
 Taprobane (Sumatra), 103, 105, 107, 201, 419
 Tejada, Juan (franciscà), 16
 Temístocles, 201, 203, 381
 Tempe, 419
 Teodotí (comentarista de la Bíblia), 271, 291, 305
 Terenci, 121
 Tereu, 317
 Tersites, 141
 Terol, 195, 219
 Teseu, 93
 Tesífone (fúria), 125, 420
 Tespíades, 399
 Tessàlia, 109, 419, 430
 Tetis, 115, 117, 419
 Teutons, 409
 Tòmiris (reina dels massagets), 199, 203, 425
 Tomàs (sant), 295
 Torcuats, 193
 Torras Tilló, Santi, 17
 Torrent, 83
 Torres, Ferran (batlle general del regne de València), 57, 171, 423
 Torres Torres, 197, 425
 Tortosa, 87, 195
 Toussenel, A., 275
 Tràcia, 115
 Tres, Joan, 257
 Trimoni (torcedor de seda), 129
 Troia, 85, 111, 113, 205, 243
 Tronador (*Déu*)

- Túria (riu), 107, 109, 419
- Turdetània (Torres Torres), 425
- Ulisses, 85
- Urgellés, Esteve, 57, 89, 57, 89, 183, 185, 424
- València, ciutat, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 18, 21, 22, 23, 24, 32, 33, 37, 38, 40, 41, 44, 53, 55, 57, 73, 89, 103, 105, 109, 113, 117, 119, 121, 123, 125, 127, 145, 149, 151, 175, 197, 203, 215, 227, 231, 233, 241, 245, 253, 257, 337, 343, 349, 359, 365, 375, 381, 385, 393, 418, 419, 420, 422, 425, 428
- València, Estudi General (o Universitat) de, 12, 13, 97, 333, 353
- València, catedral de, 11, 19, 20, 55, 129, 147, 149, 353
- València, monestir de Sant Julià, 12, 18, 20, 313
- València, camí de Morvedre, 12, 20, 313
- València, regne de, 33, 36, 38, 39, 44, 45, 87, 105, 171, 251, 329
- Vall de Cofrents, 39
- Vallès, Joan Lluís, 195
- Vallès, Lluís Jeroni (comanador de Xiberta), 197, 425
- Vallterra (família) 239, 427
- Vaticà, 365
- Varró, 115, 123
- Varthema, Ludovico di, 107
- Veci, Miquel, 167
- Venècia, 37
- Venus, 121, 347, 371, 383, 385, 397, 409
- Venus de Cardona (vegeu Maria de Cardona i Manrique de Lara)
- Veny, Joan, 39, 333
- Verge, 273
- Viciana, Martí de (cronista), 31, 32, 85, 89, 173, 177, 181, 183, 195, 197, 199, 209, 221, 213, 219, 239, 257
- Viciana, Rampson de (governador de la Plana, fill de Martí i oncle del cronista), 89, 195, 219, 425, 426
- Vilafamés, comanador de, vegeu Lluís *Pelegri d'Aragó*
- Vilamarí i de Cardona, Isabel Comtesa de Capaccio, muller del príncep de Salern), 41
- Vilanova (família), 239, 428
- Vilaragut (família), 239, 427
- Vilareal, 193, 424
- Viles, Perot, 89
- Villanueva, Tomàs de (arquebisbe de València), 21, 46
- Villena, 189
- Virgili, 107, 109, 113, 201
- Vivar, Rodrigo Díaz de (el Cid), 93, 237, 418
- Vulcà, 141, 263, 405
- Xàtiva, 17, 103, 133, 153, 183, 185, 243, 421
- Vives, Joan Lluís, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 24, 25, 30, 37, 40, 45, 61, 235, 255, 393, 395
- Xàtiva, 44, 45, 55, 57, 89, 133, 141, 175, 183, 235, 251, 424
- Xelva, 57, 175, 423
- Xelva, vescomte de, vegeu Pere *Lladró de Pallars i d'Arinyo*
- Xeraco, 307
- Xerxes, 199, 201, 203, 425
- Xiberta, comanador de, vegeu Jeroni Lluís *Vallès*, 197
- Ximénez, batxiller, 14
- Xúquer, 34, 109, 253, 422
- Zacaries, 271, 173, 291
- Zèfir, 107, 109, 371, 375, 409, 419
- Zenete, vegeu *Cenete*
- Zeus, 89, 99, 113, 253
- Zoilus (gramàtic), 65
- Zurita, Jerónimo, 151

SERIES MAIOR

- BASTARDAS I RUFAT, Maria Reina, *La formació dels col·lectius botànics en la toponímia catalana*, 1994, 337 pàgs.
- RIQUER, Alexandra de, *Teodulfo de Orleans y la epístola poética en la literatura carolingia*, 1994, 285 pàgs.
- DARDER LISSÓN, Marta, *De nominibus equorum circensium. Pars occidentis*, 1996, 402 pàgs, XVI làms.
- RIPOLL LÓPEZ, Gisela, *Toréutica de la Bética (Siglos VI y VII D. C.)*, 1998, 397 pàgs., 51 figs., XLIII làms.
- RIPOLL, G. i GURT, J. M. (eds.), *Sedes regiae (ann. 400-800)*, 2000, 620 pàgs., 119 figs.
- El Corán traducido por un morisco anónimo en el año 1605*, transcripció de Lluís Roqué, amb una introducció del Dr. Joan Vernet Ginés (en curs d'edició).
-

SERIES MINOR

- RUIZ DOMÈNEC, José Enrique, *La herencia mediterránea de la cultura europea*, 1997, 43 pàgs.
- MARAGALL I NOBLE, Jordi, *Record de Josep Pijoan*, 1997, 40 pàgs.
- RUIZ DOMÈNEC, José Enrique, *Cruzando los Pirineos en la Edad Media*, 1999, 62 pàgs.
- FERNÁNDEZ DÍAZ, Jorge, *La Universitat, un repte de futur*, 2000, 45 pàgs.
- OLIVAR, Alexandre, *Homilies pronunciades a l'Acadèmia de Bones Lletres*, 2001, 99 pàgs.
- Bibliografia de Guillem Díaz-Plaja* (en curs d'edició).
-

Boletín, Memorias, Discursos i altres publicacions disponibles en catàleg.

APPOLOGIA IN

DEFENSIONE M. VIRORVM ILLVSTR. EQVITVM, bonorvmq; cunctam Valentinarum. In civilem Valentini populi seditionem. Quam vulgo Germaniam olim appellaverunt.

Secunda Apologia, In laudem Illustriss. Magnanimi Domini Rhoderici Zeneti quondam Marchionis. Inq; laudem omnium Equitum Valentinarum.

Apologia in Venatores, pro quibus, ad Illustriss. Comitem, cum expositione multarum auium, sermone Latino atq; Valentino. Et alia non inuicunda lectu, quae in indice praenotantur.

Secunda Apologia, In laudem Illustriss. Magnanimi Domini Rhoderici Zeneti quondam Marchionis. Inq; laudem omnium Equitum Valentinarum.

Apologia in Venatores, pro quibus, ad Illustriss. Comitem, cum expositione multarum auium, sermone Latino atq; Valentino. Et alia non inuicunda lectu, quae in indice praenotantur.

Apologia in Venatores, pro quibus, ad Illustriss. Comitem, cum expositione multarum auium, sermone Latino. Et alia non inuicunda lectu, quae in indice praenotantur.

dem Illustriss. Magnanimi Domini Rhoderici Zeneti quondam Marchionis. Inq; laudem omnium Equitum Valentinarum.

